

Narodna in univerzitetna knjižnica
Center za razvoj knjižnic

**VZPOSTAVITEV USTREZNEGA STATUSA
KNJIŽNICE ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SISTEMU KNJIŽNIC**

Eva Kodrič-Dačić

Branka Badovinac, Dušan Brešar, Mitja Čander, Robert Hrovat Merič, Kristina Janc,
Nina Schmidt, Dušan Sterle, Damjana Vovk, Tomaž Wraber

Ljubljana, 2010

KAZALO

1	UVOD	5
2	O SLEPOTI IN SLABOVIDNOSTI.....	8
3	SLEPI IN SLABOVIDNI V SLOVENIJI.....	10
3.1	Število slepih in slabovidnih v Sloveniji.....	10
3.2	Člani Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije	10
4	KNJIŽNIČNA DEJAVNOST ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SLOVENIJI.....	16
4.1	Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne pri ZDSSS	16
4.2	Knjižnica v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani	22
4.3	Knjižnica Srednje šole Centra slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, Škofja Loka (ukinjena).....	26
4.4	Knjižnične storitve za slepe in slabovidne v drugih vrstah knjižnic	26
4.5	Smernice, priporočila, navodila knjižnic za izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne	30
4.6	Dejavnost in storitve splošnih knjižnic	32
4.7	Dejavnost in storitve visokošolskih knjižnic	38
4.8	Raziskave in analize knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne	39
4.9	Sklepne ugotovitve	42
5	ZALOŽNIŠKA DEJAVNOST ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	44
5.1	ZDSSS: izdelava publikacij, ki so dostopne slepim in slabovidnim.....	44
5.2	Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana	57
5.3	Založniki zvočnih knjig.....	57
5.4	Projekti: publikacije za slepe	58
6	MOŽNOSTI IZKORIŠČANJA ELEKTRONSKIH VIROV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	60
6.1	Navodila za izdelavo spletne strani, ki bo uporabna za slepe in slabovidne	60
6.2	Digitalizacija knjižničnega gradiva	63
6.3	E-knjiga in elektronski bralniki	65
7	NORMATIVNE OSNOVE ZA IZVAJANJE KNJIŽNIČNE DEJAVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	66
7.1	Ustava Republike Slovenije.....	66
7.2	Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo.....	66
7.3	Zakon o knjižničarstvu.....	67
7.4	Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008-2011.....	68
7.5	Zakon o avtorski in sorodnih pravicah	69
7.6	Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi.....	70
7.7	Zakon o medijih (uradno prečiščeno besedilo)	70
7.8	Zakon o poštnih storitvah	72
7.9	Splošni pogoji izvajanja univerzalne poštne storitve.....	73
8	MODELI ORGANIZACIJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SVETU	74
8.1	Ciper.....	78

8.2	Črna gora	79
8.3	Danska	81
8.4	Estonija.....	83
8.5	Hrvaška	85
8.6	Irska.....	86
8.7	Nizozemska.....	88
8.8	Slovaška.....	90
8.9	Švedska.....	92
8.10	Švica.....	95
8.11	Velika Britanija.....	97
8.12	Avstralija.....	99
8.13	Kanada.....	101
8.14	ZDA	104
8.15	Primerjava modelov v različnih državah	106
9	STROKOVNA IZHODIŠČA ZA IZVAJANJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	117
9.1	Mednarodne smernice in priporočila	117
9.2	Nacionalni standardi, smernice, normativi, priporočila.....	125
9.3	Povzetek vsebine smernic in priporočil.....	136
10	POVZETEK RAZISKAVE.....	138
10.1	Slepi in slabovidni ter osebe z motnjami branja.....	138
10.2	Knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne.....	139
10.3	Založniška dejavnost za slepe in slabovidne.....	140
10.4	Možnosti izkoriščanja elektronskih virov za slepe in slabovidne.....	141
10.5	Normativna ureditev knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne ter področja založništva za slepe.....	142
10.6	Modeli organiziranja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v svetu ...	143
10.7	Strokovna izhodišča za izvajanje knjižničnih storitev za slepe in slabovidne	145
10.8	Problematika izvajanja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v Sloveniji	146
11	PREDLOG ORGANIZACIJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE, SLABOVIDNE IN ZA OSEBE Z MOTNJAMI BRANJA	149
11.1	Vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v mreži knjižnic.....	149
11.2	Potencialni uporabniki osrednje/nacionalne knjižnice za slepe in gradiva v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah.....	150
11.3	Tipološka umestitev knjižnice	151
11.4	Status knjižnice	151
11.5	Financiranje dejavnosti.....	152
11.6	Naloge osrednje/nacionalne knjižnice za slepe	152
11.7	Predlog realizacije	154
12	VIRI IN LITERATURA	155
12.1	Navedeni viri.....	155
12.2	Druga uporabljena literatura	165
13	PRILOGE	170

KAZALO SLIK

Slika 1: Vstopna stran v EIS (http://www.zveza-slepih.si , 5. 2. 2010)	20
Slika 2: Katalog knjižnice in gradivo (http://www.zveza-slepih.si , 5. 2. 2010)	20
Slika 3: Vstopna stran zvočne knjižnice za leposlovno gradivo (http://www.zveza-slepih.si , 5. 2. 2010)	21
Slika 4: Primer dostopa do zvočne knjige (http://www.zveza-slepih.si , 5. 2. 2010)...	21

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Število članov ZDSSS po starosti in spolu (31. 12. 2009)	11
Preglednica 2: Število članov ZDSSS po območjih (31. 12. 2009)	12
Preglednica 3: Podatki o izobrazbeni strukturi slepih in slabovidnih (31. 12. 2009) ..	13
Preglednica 4: Zaposlenost slepih in slabovidnih (31. 12. 2009)	13
Preglednica 5: Število članov po kategorijah (31. 12. 2009)	14
Preglednica 6: Člani po medobčinskih društvih slepih in slabovidnih (MDSS) in skupaj po kategorijah (31. 12. 2009)	14
Preglednica 7: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne – knjižnična zbirka	17
Preglednica 8: Potencialni uporabniki Knjižnice Zavoda za slepo in slabovidno mladino (ZSSML)	23
Preglednica 9: Knjižnična zbirka Knjižnice (ZSSML) (št. enot)	24
Preglednica 10: Knjižnična zbirka po potencialnih uporabnikih (ZSSML) v letu 2009	24
Preglednica 11: Izposoja iz učbeniškega sklada v letu 2009 (št. enot)	25
Preglednica 12: Primerjava knjižnic za slepe in slabovidne v Ljubljani	43
Preglednica 13: Produkcija zvočnih knjig ZDSSS v letih 2006-2009 (št. naslovov) ..	49
Preglednica 14: Sredstva ZDSSS za izdelavo zvočnih knjig (EUR)	49
Preglednica 15: Zvočne knjige v letu 2009 (št. naslovov)	49
Preglednica 16: Časopisi v zvočnem zapisu	51
Preglednica 17: Časopisi v računalniškem zapisu	52
Preglednica 18: Knjige v brajici	54
Preglednica 19: Časopisi v brajici	55
Preglednica 20: Časopisi, ki izhajajo v povečanem tisku	56
Preglednica 21: Sredstva ZDSSS za založniško dejavnost	56
Preglednica 22: Zvočne knjige v letu 2009	58

1 UVOD

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1) je leta 2001 kot knjižnično dejavnost, ki se izvaja kot javna služba, posebej izpostavil specialne knjižnice, »ki izvajajo knjižnično dejavnost v posebnih, prilagojenih tehnikah za slepe in slabovidne« (31. člen). Prav tako je splošne knjižnice (16. člen) posebej zavezal, naj »zagotavljajo storitve tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami«. Očiten namen zakonodajalca, da uredi izvajanje knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v okviru izvajanja knjižnične dejavnosti kot javne službe, je izražen že v nacionalnem programu za kulturo za obdobje 2004-2007 (Resolucija, 2004), ki je med splošne cilje vključil tudi podporo programom in projektom ranljivih skupin, v okviru področja medijev in avdiovizualne kulture pa tudi razširjanje programskih vsebin v tehnikah, dostopnih slepim in gluhoonemim. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008-2011 (Resolucija, 2008) je te cilje še konkretizirala, saj naj bi v tem obdobju zagotovili invalidom čim večjo dostopnost jezikovnega, knjižnega in drugega zadevnega gradiva v njim prilagojenih tehnikah ter jim omogočili dostop do prostorov, kjer se odvijajo literarne prireditve oziroma do prostorov povezanih s knjigo. Knjižnične storitve za invalide naj bi se izvajale v javnem knjižničnem sistemu v posebej zanje prilagojenih tehnikah, v čim večji meri naj bi jim bilo dostopno avdiovizualno in drugo gradivo v njim prilagojenih tehnikah, invalidom in ljudem iz ranljivih skupin pa naj bi zagotovili tudi enake možnosti za participacijo v kulturnem življenju.

Po grobih ocenah naj bi bilo v Sloveniji približno 10.000 slepih in slabovidnih oseb. Ta številka ne vključuje tistih, ki zaradi starostne oslabelosti vida praktično ne morejo več spremljati televizijskih programov, brati knjig, ki so natisnjene za populacijo z zdravim vidom in podobno. Ker delež prebivalstva nad 65 let nezadržno raste, z njim raste tudi število slepih in slabovidnih oseb. Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije vključuje le del te populacije, saj je njenih članov približno 4.000. Slepim in slabovidnim so tako generacijsko kot tudi interesno in izobrazbeno heterogena skupina. Zato ji je potrebno omogočiti dostop do vseh stopenj izobraževanja in kulturnega življenja ter ji zagotoviti možnosti, ki bodo primerljive s tistimi, ki jih družba nudi drugim državljanom.

V skladu z zakonom in strateškimi usmeritvami so splošne knjižnice izvedle vrsto projektov, s katerimi so skušale pritegniti slepe in slabovidne državljane v knjižnice. Vendar glavnino knjižničnih storitev za slepe in slabovidne še vedno opravlja knjižnica pri Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije (v nadaljevanju ZDSSS), ki je po svojem statusu društvena knjižnica in torej ne sodi v krog knjižnic, ki opravljajo knjižnično dejavnost kot javno službo.

Ministrstvo za kulturo je leta 2009 naročilo Narodni in univerzitetni knjižnici izdelavo študije »Vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v sistemu knjižnic«. Nalogo je prevzel Center za razvoj knjižnic, v projektno skupino pa so bili vključeni predstavniki Narodne in univerzitetne knjižnice, ZDSSS, Knjižnice in fonoteke Minka Skaberne pri ZDSSS, Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (v nadaljevanju ZSSML) ter zainteresirane javnosti. Projektno skupino so sestavljali dr. Eva Kodrič-Dačić – NUK (nosilka projekta), mag. Branka Badovinac – NUK, Dušan Brešar – knjižnica ZDSSS, Mitja Čander, Kristina Janc – NUK, Robert Hrovat Merič, Nina Schmidt – knjižnica ZSSML, Dušan Sterle – knjižnica ZDSSS, Damjana Vovk - NUK, Tomaž Wraber – ZDSSS.

Namen študije je bil ugotoviti na kakšen način je mogoče vključiti knjižnične storitve za slepe in slabovidne v sistem javnih knjižnic ter kako ob upoštevanju obstoječih virov izboljšati njihovo kakovost in jih nadgraditi.

Študija je zato obsegala sistematičen pregled :

- potencialnih uporabnikov knjižničnih storitev za slepe in slabovidne (analiza ciljne skupine: število slepih in slabovidnih ter gibanje števila takih oseb v prihodnosti, starostna in izobrazbena struktura ipd.),
- knjižničnih storitev, ki so že na voljo slepim in slabovidnim, vključno s projekti, ki so se v ta namen izvajali v zadnjih 10 letih,
- pomanjkljivosti v našem sistemu izvajanja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne,
- obstoječih resursov,
- slovenske zakonodaje in evropskih direktiv, ki se nanašajo na to področje,

- tujih praks (zadovoljevanje potreb slepih in slabovidnih po dostopu do informacij in publikacij v evropskih državah: Hrvaška, Danska, Velika Britanija...), vključno z zakonskimi rešitvami,
- strokovnih smernic za organizacijo knjižničnih storitev za slepe in slabovidne.

Na osnovi te analize je v zaključku podan predlog organizacije nacionalne knjižnice za slepe kot javnega zavoda oziroma načina njenega vključevanja v sistem knjižnic, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo.

Oblikovani so predlogi za izvajanje dejavnosti za slepe in slabovidne, ki poskušajo na osnovi virov s katerimi razpolaga ZDSSS ter obstoječe javne infrastrukture omogočiti stabilno in dolgoročno delovanje knjižnice za slepe in slabovidne, povečati število, vsebinsko raznolikost in kvaliteto zvočnih knjig izdanih za slepe in slabovidne, hitrejšo distribucijo zvočne knjige uporabnikom; z ustrezno tehnično opremljenostjo javnih institucij povečati dostopnost do gradiv v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah ter spodbuditi izdajanje publikacij z večjim tiskom.

Izdelan je vsebinski koncept in predlog financiranja nacionalne knjižnice za slepe, ki bo poleg že omenjenih nalog skrbela za varstvo interesov slepih in slabovidnih oseb pri dostopanju do publikacij in informacij (v ta sklop sodijo na primer zakonodaja s področja avtorske in sorodnih pravic, izobraževanja, knjižničarstva, medijev in podobno ter omogočanje dostopa slepim in slabovidnim tam, kjer je to tehnološko z uporabo ustreznih standardov oziroma formatov že mogoče - na primer digitalizacija tekstov, ustrezno oblikovanje spletnih strani in televizijskih programov) ter za koordinacijo izvajanja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v javnih knjižnicah.

Tekst je oblikovan in natisnjen v standardni obliki, prilagojeni slabovidnim (pisava Ariel, velikost 12).

2 O SLEPOTI IN SLABOVIDNOSTI

Ločimo več kategorij slepote in slabovidnosti. Okvaro vida izražamo z ostankom ostrine vida in ostankom širine vidnega polja oz. z izgubo ene ali druge. Normalna ostrina vida je 1,0 ali 100 %, meja med slepoto in slabovidnostjo pa je postavljena na 95 % izgube ostrine vida ali na manj kot 10 stopinj zoženo vidno polje okoli fiksacijske točke, ne glede na ostrino vida. Pri določanju kategorije slepote ali slabovidnosti se upošteva vid na boljšem očesu z najboljšo možno korekcijo (očala ali kontaktne leče).

Med slepe torej v nasprotju s splošnim prepričanjem ne uvrščamo le tistih oseb, ki so popolnoma izgubili sposobnost vida in je njihovo zaznavanje svetlobe enako nič (amaurosis), ampak s socialnega vidika mednje štejemo tudi tiste, ki imajo določen ostanek vida (do 5 %), vendar je ta tako pičel in necelovit, da človeku v neznanem okolju ne omogoča samostojne orientacije.

Po mednarodni definiciji, ki jo je Republika Slovenija povzela po Svetovni zdravstveni organizaciji (World Health Organisation - WHO), je slepa ali slabovidna oseba tista, ki ima naslednjo stopnjo okvare vida:

Slabovidnost:

- vidna ostrina od 0,3 do 0,1 – 1. kategorija;
- vidna ostrina manj od 0,1 do 0,05 (štetje prstov na 3 metre) ali zoženo vidno polje na 20 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida - 2. kategorija.

Slepota:

- vidna ostrina manj od 0,05 (prsti na 3 metre) do 0,02 (prsti na 1,5 metra) ali zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke na 5-10 stopinj, ne glede na ostrino vida – 3. kategorija;
- vidna ostrina manj od 0,02 (prsti 1,5 na metra) od zaznavanja svetlobe ali zoženost vidnega polja okrog fiksacijske točke do 5 stopinj na glede na ostrino vida – 4. kategorija;

- vidna ostrina 0 (amaurosis) – dojem svetlobe negativen – 5. kategorija.

Ob prirojeni slabovidnosti in slepoti so pri **otrocih** najpogostejši vzroki za poslabšanje otroški glavkom in prirojene malformacije očesa, prirojena katarakta, razne travme (mehanične, kemijske, termične), perinatalne in postnatalne poškodbe, splošne infekcije, ki se lokalizirajo tudi na očesu, strabizem in ambliopia, tumorji očesa, retinopatija nedonošenčkov.

Pri **odraslih** se vid najpogosteje poslabša zaradi travm, miopije, odstopa mrežnice, diabetesa, katarakte, glavkoma, retinitis pigmentosa, tumorjev in degenerativnih bolezni očesa (retinitis pigmentosa, suhi in eksudativni AMD, Statgardtova bolezen).

Podobni vzroki se pojavljajo tudi pri **starejših** osebah: glavkom, diabetes in kardiovaskularne bolezni, odstop mrežnice, katarakta (siva mrena), tumorji, degenerativne bolezni očesa.

Človek z očmi iz okolice sprejme okrog 80 % vseh informacij, preostala čutila skupaj pa le okrog 20 %. Ker po izgubi enega izmed čutov preostali poskušajo v največji meri prevzeti njegovo vlogo, se slepi in slabovidnim osebam tako izostrita predvsem sluh in tip, delno pa tudi voh.

Ocene o številu slepih in slabovidnih v svetu so le približne in se po državah zelo razlikujejo. Gibljejo se od 0,13 % prebivalstva na Hrvaškem, do 3,8 % prebivalstva v ZDA. Domnevamo, da so odvisne od definicije slepote in slabovidnosti: če so oblikovane na osnovi medicinskih diagnoz je število nižje, če pa na osnovi funkcionalnih problemov pri branju, so višje.

3 SLEPI IN SLABOVIDNI V SLOVENIJI

3.1 Število slepih in slabovidnih v Sloveniji

Podatki o številu slepih in slabovidnih, ki smo jih uspeli zbrati za Slovenijo, kažejo le delno sliko. Subjekti, ki bi po pričakovanju morali razpolagati z njimi, jih bodisi ne zbirajo, ali pa jih niso bili pripravljeni posredovati. Tako nam na poizvedbe niso odgovorili Ministrstvo za delo, Direktorat za invalide, Ministrstvo za šolstvo in šport ter Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani; podatkov nimajo na Očesni kliniki v Ljubljani ter na Skladu za spodbujanje zaposlovanja invalidov, medtem ko SURS zbira le podatke o vključenosti slepih in slabovidnih otrok v vrtce in osnovne šole. V letu 2008 je bilo v programe predšolske vzgoje in izobraževanja v vrtcih vključenih 16 otrok, v osnovne šole pa 22 otrok. Po grobih ocenah, naj bi se število slepih in slabovidnih v Sloveniji gibalo med 8.000 in 10.000 (Statistics, 2004; Resnikoff, 2004). Praviloma pa se za število slepih in slabovidnih v Sloveniji uporablja podatek o številu članov ZDSSS, to pa je imelo konec leta 2009 4.021 članov. Po teh grobih ocenah se število slepih in slabovidnih v Sloveniji giblje od 0,2 do 0,5 % vsega prebivalstva.

3.2 Člani Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije

ZDSSS je nacionalna reprezentativna invalidska organizacija, v katero je povezanih devet medobčinskih društev (Ljubljana, Maribor, Kranj, Koper, Nova Gorica, Novo mesto, Celje, Ptuj in Murska Sobota).

ZDSSS vodi centralni register članov v katerega je bilo dne 31. 12. 2009 vpisanih 4.021 slepih in slabovidnih; od tega 1.739 slabovidnih in 2.282 slepih. Žensk je bilo 2.325, moških pa 1.696. Podatki o članstvu v ZDSSS se trenutno uporabljajo kot relevantni podatki o številu slepih in slabovidnih v Sloveniji in iz njih lahko sklepamo o značilnostih potencialnih uporabnikov storitev knjižnic za slepe in slabovidne.

Starostno strukturo članov društva prikazuje Preglednica 1 (stanje 31. 12. 2009). Večino članov predstavljajo odrasli nad 22 let, v starostne skupine od 0 do 21 let je uvrščenih le 5 % (202) vseh članov. Največ članov, kar 53 % (2.150), je v skupini nad 65 let. Odstotek je bistveno višji od odstotka slovenske populacije v tej starostni

skupini, ki je bila v letu 2008 16,3 %. Ker se bo glede na projekcije Europop2008 delež te starostne skupine do leta 2060 povzpел na 35 %¹, lahko v prihodnjih desetletjih pričakujemo tudi znatno povečanje števila slepih in slabovidnih.

Med slepimi in slabovidnimi je več žensk kot moških (57,8 % oziroma 2.325), vendar se razlika v zastopanosti spolov pojavi šele v starostni skupini nad 65 let, kjer je razmerje skoraj 1 : 2 v korist žensk. V drugih starostnih skupinah (razen v starostni skupini od 4-6 let, kjer je evidentiranih 8 članic in 7 članov) je delež moških višji od deleža žensk. Večji odstotek slepih in slabovidnih žensk v starostni skupini nad 65 let je verjetno posledica daljše življenjske dobe žensk, saj je domala identično razmerje med spoloma v tej starostni kategoriji tudi pri celotnem prebivalstvu Slovenije (leta 2008 je bilo v Sloveniji med prebivalstvom starim 65 let in več 201.494 žensk in 128.781 moških²).

Preglednica 1: Število članov ZDSSS po starosti in spolu (31. 12. 2009)

Starostna skupina	Št. članov skupaj	Moški	Ženske
0-3	5	2	3
4-6	15	7	8
7-15	90	50	40
16-21	92	45	47
22-65	1.669	847	822
Nad 65	2.150	745	1.405
SKUPAJ	4.021	1.696	2.325

Število članov v društvih slepih in slabovidnih je sorazmerno s številom prebivalcev območij. Po številu članov izstopata ljubljansko in mariborsko društvo, v katera je včlanjenih 46 % (oziroma 1.860 članov) vseh članov ZDSSS (Preglednica 2).

¹ Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje. Ljubljana: SURS, 2008, str. 16.

² Vir: SURS. Prebivalstvo po izbranih starostnih skupinah in spolu, občine, Slovenija, polletno. Prevezeto 13. 7. 2010 s spletne strani <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>.

Preglednica 2: Število članov ZDSSS po območjih (31. 12. 2009)

Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih	Število članov skupaj	Slabovidni	Slepi
Celje	454	189	265
Koper	401	216	185
Kranj	419	201	218
Ljubljana	1034	410	624
Maribor	826	354	472
Murska Sobota	216	74	142
Nova Gorica	228	98	137
Novo mesto	217	86	131
Ptuj	219	112	107
SKUPAJ	4.021	1.740	2.281

Člani društev slepih in slabovidnih imajo različno formalno izobrazbo (Preglednica 3). V primerjavi s celotnim prebivalstvom Slovenije, kjer leta 2008 le 4,3 % (76.000 prebivalcev) prebivalstva ni imelo dokončane osnovne šole³, se v to kategorijo uvršča relativno veliko članov ZDSSS, kar 17 % (678 članov). 37 % (1.500) članov ima dokončano osnovno šolo, 37 % (1.503 člani) dveletno oziroma triletno poklicno šolo ali srednjo šolo, preko 8 % (340 članov) pa višjo in visoko šolo oziroma magisterij in doktorat. Odstopanja v primerjavi s celotno populacijo so torej opazna tudi pri številu članov z višješolsko in visokošolsko izobrazbo, ki jo ima v Sloveniji 17,5 % (306.000) prebivalcev, med člani Zveze pa le 8,3 % (334).

Glede na demografske trende lahko pričakujemo, da se bo izobrazbena raven članov v prihodnosti zviševala.

³ Vir: SURS. Prebivalstvo, staro 15 let in več, po stopnjah dosežene izobrazbe, po starostnih razredih in po spolu, 2008. Prevezeto 13. 7. 2010 s spletne strani <http://www.stat.si/letopis/2009/06-01-09.htm>.

Preglednica 3: Podatki o izobrazbeni strukturi slepih in slabovidnih (31. 12. 2009)

Izobrazba	Število
Nedokončana osnovna šola	678
Dokončana osnovna šola	1.500
Končana dveletna poklicna šola	492
Končana triletna poklicna šola	501
Končana štiriletna strokovna ali srednja šola	510
Končana višja šola	142
Končana visoka šola, univerza	192
Končan magisterij, doktorat	6
SKUPAJ	4.021

Kljub temu, da so člani društev slepih in slabovidnih relativno dobro usposobljeni za delo (skoraj 46 % oziroma 1.843 članov ima izobrazbo, ki jim daje formalno osnovo za opravljanje poklica), je zaposlenih le 7,3 % oziroma 295 (Preglednica 4). Vendar pa je med člani le 2,3 % (93) iskalcev zaposlitve, preostali so invalidsko ali starostno upokojeni oziroma so na rehabilitaciji. Visoko število upokojenih članov je pričakovano, saj sovпада s starostno strukturo članstva.

Preglednica 4: Zaposlenost slepih in slabovidnih (31. 12. 2009)

Zaposlitveni status	Število
Zaposleni	295
Brezposelni, iskalci zaposlitve	93
Na zaposlitveni rehabilitaciji	Ni podatka
Upokojeni –invalidsko, starostno	2.733

Preglednici 5 in 6 prikazujeta število članov ZDSSS po spolu, kategorijah slepote in slabovidnosti (glej poglavje O slepoti in slabovidnosti) ter po območjih.

Preglednica 5: Število članov po kategorijah (31. 12. 2009)

Spol	Skupaj	1. kat.	2.kat.	3.kat.	4.kat.	5.kat.
Ženske	2.325	693	363	506	504	259
Moški	1.696	413	271	293	422	297
SKUPAJ	4.021	1.106	634	799	926	556

Preglednica 6: Člani po medobčinskih društvih slepih in slabovidnih (MDSS) in skupaj po kategorijah (31. 12. 2009)

MDSS	Spol	Skupaj	1.kat.	2.kat.	3.kat.	4.kat.	5.kat.
CELJE	Ženske	248	77	34	45	44	48
	Moški	206	46	32	39	38	51
	Skupaj	454	123	66	84	82	99
KOPER	Ženske	218	81	46	29	42	20
	Moški	183	49	40	22	42	30
	Skupaj	401	130	86	51	84	50
KRANJ	Ženske	236	78	47	36	49	26
	Moški	183	45	31	44	35	28
	Skupaj	419	123	78	80	84	54
LJUBLJANA	Ženske	648	190	79	181	151	47
	Moški	386	89	52	70	122	53
	Skupaj	1034	279	131	251	273	100
MARIBOR	Ženske	492	143	69	94	118	68
	Moški	334	98	44	48	81	63
	Skupaj	826	241	113	142	199	131
MURSKA SOBOTA	Ženske	122	23	19	40	24	16
	Moški	94	17	15	18	21	23
	Skupaj	216	40	34	58	45	39

NOVA GORICA	Ženske	128	27	25	33	26	17
	Moški	107	21	25	18	19	24
	Skupaj	235	48	50	51	45	41
NOVO MESTO	Ženske	118	32	23	18	33	12
	Moški	99	19	12	11	43	14
	Skupaj	217	51	35	29	76	26
PTUJ	Ženske	115	42	21	30	17	5
	Moški	104	29	20	23	21	11
	Skupaj	219	71	41	53	38	16
S K U P A J	Ženske	2.325	693	363	506	504	259
	Moški	1.696	413	271	293	422	297
	Skupaj	4.021	1.106	634	799	926	556

V skupino potencialnih uporabnikov knjižničnih storitev za slepe in slabovidne gotovo sodijo tudi drugi prebivalci z zmanjšano zmožnostjo branja (na primer dislektiki - po grobih ocenah naj bi imelo tovrstne težave kar 5-10 % celotne populacije).

4 KNJIŽNIČNA DEJAVNOST ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SLOVENIJI

4.1 Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne pri ZDSSS

Naziv ustanove: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS)

Naziv: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne, specialna knjižnica

Naslov: Groharjeva 2, 1000 Ljubljana

Elektronski naslov: zdsss@zveza-slepih.si, izposoja@zveza-slepih.si

Spletna stran: <http://www.zveza-slepih.si>

Zaposleni: 2 redno zaposlena delavca (1x visoka strokovna in višja izobrazba, 1x univerzitetna izobrazba)

Knjižnica in fonoteka Minke Skaberne deluje v okviru ZDSSS. Ta ima status društva, ki deluje v javnem interesu. Knjižnična dejavnost se izvaja v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah, zato je po 31. členu *Zakona o knjižničarstvu* (ZKnj-1) umeščena med specialne knjižnice. Namenjena je predvsem odraslim slepim in je ena od dveh specializiranih knjižnic za slepe in slabovidne, ki delujejo v Sloveniji. Uporabniki morajo ob včlanitvi v knjižnico ali društvo svoj status izkazati z zdravniškim potrdilom.

Knjižnico v približno 62 % financira matična ustanova (ZDSSS), ki pridobiva sredstva iz Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij – FIHO. Iz državnega proračuna preko Ministrstva za kulturo in Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, ARRS pridobi 37 % sredstev. Manj kot 1 % sredstev dobi knjižnica od lokalnih skupnosti, donatorjev, sponzorjev itd. Lastnih prihodkov knjižnica nima, saj so vse njihove storitve brezplačne. Skupni prihodki knjižnice v letu 2008 so znašali 139.809,52 €. Knjižnica ima dva redno zaposlena delavca za nedoločen čas, ki imata visoko strokovno oziroma višjo ter univerzitetno izobrazbo. Poleg njiju sta na mestih tehničnega delavca in informatika zaposlena dva študenta.

Knjižnica uporabnikom omogoča dostop do leposlovja, učbenikov in strokovne literature, časopisov v zvočnih zapisih, brajci in v povečanem tisku ter v računalniškem zapisu. Večino gradiva, ki je na voljo uporabnikom, knjižnica izdela sama (glej poglavje Založniška dejavnost). Knjižnična zbirka obsega 9.006 enot

gradiva, od tega 1.102 enoti knjižnega gradiva in 7.904 enote neknjižnega gradiva (predvsem avdiovizualno gradivo) (Preglednica 7). Ker je število izvodov posameznih naslovov majhno, je zbirka raznolika: leposlovni oddelek obsega 1.794 naslovov v zvočnem zapisu na magnetofonskih trakovih, 2.549 naslovov v zvočnem zapisu na kasetah, 1.000 naslovov v brajici, 454 naslovov v računalniškem brajevem zapisu, 635 naslovov v zvočnem zapisu na CD-jih (v normal in mp3-formatu), 911 naslovov zvočnih knjig, presnetih s kaset na CD v mp3-formatu. Na strokovnem in učbeniškem oddelku imajo še 1.000 naslovov v zvočnem zapisu na kasetah, 275 naslovov v zvočnem zapisu na CD-jih, 102 naslova v brajici in 103 naslove v računalniškem brajevem zapisu (podatke o številu naslovov je 25. 2. 2010 posredoval Dušan Sterle).

V letu 2009 so imeli 1.528 aktivnih članov (36,3 % vseh članov), ki so si na dom izposodili 48.259 enot gradiva (od tega 47.028 enot neknjižnega gradiva), kar pomeni 31,6 enot na aktivnega člana⁴. Večino izposojenega gradiva uporabnikom pošljejo po pošti. Gradivo si lahko izposodijo (naročijo) tudi preko spletnega knjižničnega kataloga, ki je dostopen v elektronskem informacijskem sistemu (EIS) in jim omogoča, da do gradiva dostopajo od doma. Program za izposojanje gradiva, ki so ga izdelali prav za potrebe te knjižnice, natančno vodi evidenco izposojenega gradiva, saj morajo zaradi omejenega števila naslovov, ki jih imajo na voljo, knjižničarji uporabnikom pogosto svetovati pri izbiri gradiva.

Preglednica 7: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne – knjižnična zbirka

Vrsta gradiva	Št. enot
Knjižno gradivo	1.102
Neknjižno gradivo – avdiovizualno gradivo	7.904
SKUPAJ	9.006

Vir: Meritve o delu slovenskih knjižnic za poročevalsko leto 2009. Dostopno na spletni strani <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/>.

V skladu z nabavno politiko knjižnica dopolnjuje svojo zbirko z literarnimi deli, ki so jih ustvarili slepi in slabovidni iz Slovenije in iz sveta; deli, ki utrjujejo narodno zavest, posebno še z leposlovjem Slovencev in Slovenk iz zamejstva in izseljencev; z

⁴ Slovenske splošne knjižnice so leta 2009 izposodile 47,3 enot na člana.

literarnimi deli slovenskih klasikov in s kvalitetnimi knjigami na sploh. Za izposajo poskušajo pridobiti vsa literarna dela (poezijo, prozo in dramatiko), ki so jih že oz. jih še bodo izdali slovenski založniki in ki so posneta na kasetah ali na CD-jih.

Pri izboru si pomagajo z naslednjimi viri: s katalogi vseh slovenskih založb, s spletnimi stranmi vseh slovenskih založb, obiski slovenskih knjižnih sejmov, vpogledom v COBISS (kooperativni online bibliografski sistem in servisi), obiski splošnih knjižnic in knjigarn, spremljanjem objav v Književnih listih in v podobnih prilogah slovenskih časnikov, časopisov in revij, kjer so ocene, recenzije, predstavitve knjig in avtorjev ter lestvice branosti. Predloge za nakup sprejemajo tudi od uporabnikov knjižnice, njihovih svojcev in prijateljev.

Poleg gradiva, ki je na voljo v knjižnici, je članom društva preko sistema EIS omogočen tudi dostop do spletnih izdaj slovenskih dnevnikov v polnem tekstu: Delo, Dnevnik ter tednikov Dolenjski list in Aura. Prav tako lahko dostopajo do prečiščenih besedil nekaterih zakonov, podzakonskih aktov in mednarodnih aktov.

Knjižnica ni vključena v nacionalni vzajemni bibliografski sistem COBISS, vendar so informacije o gradivu uporabnikom dostopne preko spleta, saj je knjižnica del elektronskega informacijskega sistema (EIS), ki ga uporabljajo pri ZDSSS.

- Elektronski informacijski sistem za slepe in slabovidne (EIS)

EIS je elektronski informacijski sistem preko katerega je slepim uporabnikom dostopna vrsta časopisov, dnevnega in tedenskega tiska, revij in druge literature. Dostop do njega imajo člani ZDSSS. EIS omogoča dostop do periodičnega tiska, ki ga izdaja ZDSSS (časopisi Obzorje, Dita, Moj prijatelj, Obzornik za ženo in družino in Sodelavci v ljubezni ter Šahovska priloga). Ponudba na EIS obsega še »Gradivo ZDSSS«, ki vsebuje tri področja:

- statut in pravilnike zveze,
- gradiva in zapisnike sej skupščine in
- gradiva in zapisnike sej Upravnega odbora.

Na svojih straneh ZDSSS objavlja tudi računalniški časopis Rikoss, ki slepe in slabovidne seznaja z novostmi iz sveta računalništva in elektronike, ki so v korist slepim in slabovidnim uporabnikom.

EIS gostuje pri zunanjem ponudniku, medtem ko arhivski strežnik za knjižnico in zvočne časopise deluje na sedežu ZDSSS. Deluje neprekinjeno 24 ur dnevno, uporabniki pa se nanj priključujejo preko interneta. Slepim in slabovidnim, ki želijo pridobiti uporabniško geslo za EIS, ga lahko pridobijo na svojih medobčinskih društvih. Doslej ima uporabniška gesla za EIS 551 uporabnikov (kar predstavlja 13,7 % članov društva), geslo pa je v letu 2010 (do 9. julija 2010) uporabilo 297 članov.

EIS ponuja veliko različnih načinov uporabe za slepe in slabovidne. Omogoča popolno prilagoditev strani za slabovidne, npr. prilagoditev barve ozadja, barve črk, različne velikosti črk itd. Sodobni iskalnik omogoča hitro iskanje po vsebinah. Nudi tudi neposredno poslušanje zvočnih časopisov in zvočnih knjig na spletni strani, pregled vsebine ter arhiv vsega časopisja – od dnevnega do periodičnega.

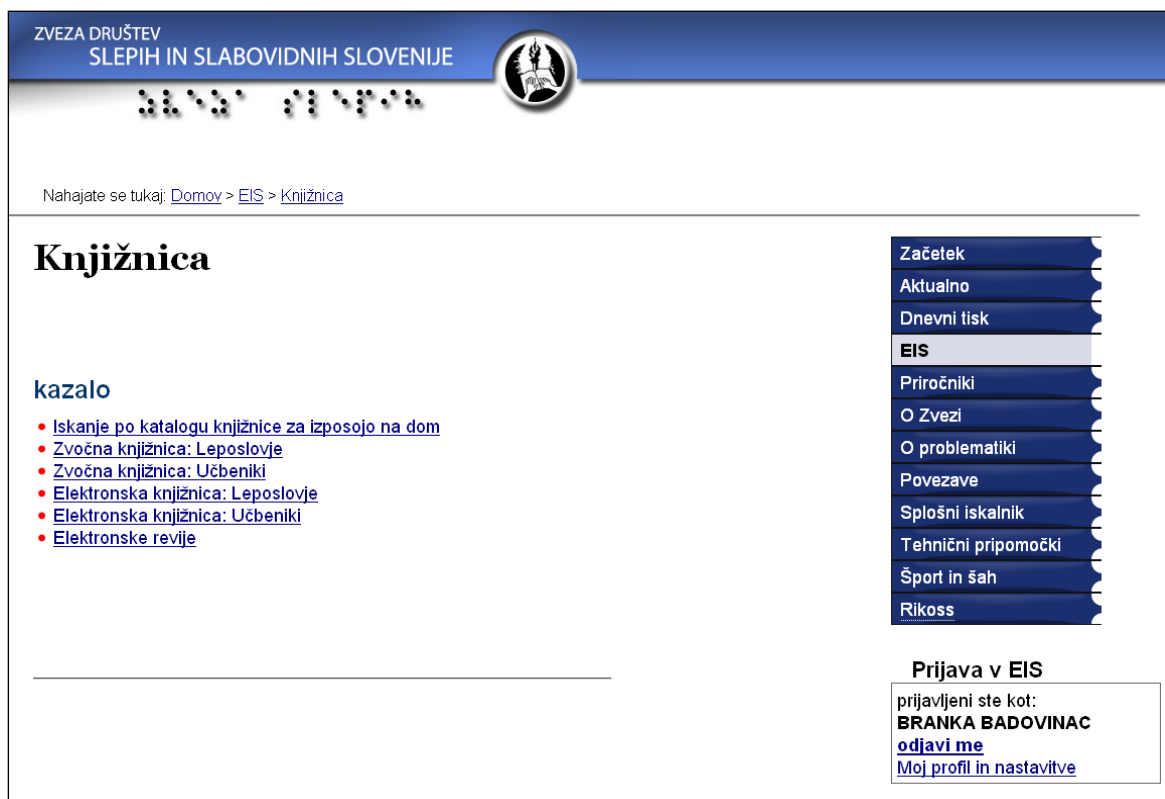
EIS omogoča še:

- iskanje po katalogu knjižnice in naročanje izposoje;
- vpogled v statistiko izposoje knjižnega gradiva in zvočnih časopisov;
- dostop do aktualne vsebine, posameznih objav in razpisov;
- dostop do prečiščenih besedil nekaterih zakonov, podzakonskih aktov in mednarodnih aktov.

Na EIS so dostopne tudi knjige v elektronskem in zvočnem zapisu. Z geslom lahko EIS vsebinsko posodabljam tudi na daljavo.

Slika 1: Vstopna stran v EIS (<http://www.zveza-slepih.si>, 5. 2. 2010)

Slika 2: Katalog knjižnice in gradivo (<http://www.zveza-slepih.si>, 5. 2. 2010)

Nahajate se tukaj: [Domov](#) > [EIS](#) > [Knjižnica](#) > [Zvočna knjižnica: Leposlovje](#)

Zvočna knjižnica: Leposlovje

Izbor kategorije Število izpisov:

Priimek in ime avtorja [seznam vseh avtorjev](#)

Naslov [seznam vseh naslovov](#)

Datum od: do: [Razveljavi](#) [Potrdi](#)

Nazadnje dodane datoteke:

04.02.2010 - CLAVELL JAMES: ŠOGUN
01.02.2010 - JAZBEC MILAN: MAVRICA IZZA DUŠE
01.02.2010 - Kimpem Geert: KABALIST
01.02.2010 - KITAJSKE PRAVLJICE
01.02.2010 - Kluun Ray: PRIDE ZENSKA K ZDRAVNIKU
01.02.2010 - Kluun Ray: VDOVEC
01.02.2010 - KOSMAČ CIRIL: MAVRIČNI LOK ŽIVLJENJA
01.02.2010 - Kramberger Nataša: NEBESA V ROBIDAH
01.02.2010 - Krmc Pavle: ATA NAM JE POVEDAL
01.02.2010 - Kuipers Alice: ŽIVLJENJE NA VRATIH HLADILNIKA
01.02.2010 - LA FAYETTE DE MADAME: KNEGINJA KLEVSKA
01.02.2010 - Lainšček Feri: HIT POLETJA
01.02.2010 - Lainšček Feri: SKARABEJ IN VESTALKA
01.02.2010 - LE CARRE JOHN: MISIJONSKA PESEM
01.02.2010 - Lin Jovtang: POMEMBOST ŽIVLJENJA
01.02.2010 - Maj Nika: ZMAJEV KRALJ

Začetek

Aktualno

Dnevni tisk

EIS

Priročniki

O Zvezi

O problematiki

Povezave

Splošni iskalnik

Tehnični pripomočki

Šport in šah

Rikoss

Prijava v EIS

prijavljeni ste kot:

BRANKA BADOVINAC

[odjavi me](#)

[Moj profil in nastavitve](#)

Slika 3: Vstopna stran zvočne knjižnice za leposlovno gradivo (<http://www.zveza-slepih.si>, 5. 2. 2010)

Nahajate se tukaj: [Domov](#) > [EIS](#) > [Knjižnica](#) > [Zvočna knjižnica: Leposlovje](#) > [ATA NAM JE POVEDAL](#)

Naslov: ATA NAM JE POVEDAL
 Velikost: 128.63 MB
 Tip: ZIP arhiv
 Dodano dne: 01.02.2010
[Shrani celo datoteko](#)
[nazaj na Zvočna knjižnica: Leposlovje](#)
 Seznam datotek:

poddirektorij Krmc Pavle ATA NAM JE POVEDAL	
/001 Avtor, naslov knjige.mp3	shrani poslušaj
/002 Kolofon.mp3	shrani poslušaj
/003 Kazalo.mp3	shrani poslušaj
/004 Knjigi na pot 5-7.mp3	shrani poslušaj
/005 Prvi del 9-13.mp3	shrani poslušaj
/006 V Bosni 19-21.mp3	shrani poslušaj
/006 V Vederino 15-17.mp3	shrani poslušaj
/007 Amerikanec 23-27.mp3	shrani poslušaj
/008 Kriz z veroukom 29-31.mp3	shrani poslušaj
/009 Mrtvaški hrib 33-34.mp3	shrani poslušaj
/010 Tudi to 35-36.mp3	shrani poslušaj
/011 Zadovoljni berač 37-40.mp3	shrani poslušaj
/012 Spoved 41-42.mp3	shrani poslušaj
/013 Dedov privilegij 43-44.mp3	shrani poslušaj
/014 Vrč 45-46.mp3	shrani poslušaj

Začetek

Aktualno

Dnevni tisk

EIS

Priročniki

O Zvezi

O problematiki

Povezave

Splošni iskalnik

Tehnični pripomočki

Šport in šah

Rikoss

Prijava v EIS

prijavljeni ste kot:

BRANKA BADOVINAC

[odjavi me](#)

[Moj profil in nastavitve](#)

Slika 4: Primer dostopa do zvočne knjige (<http://www.zveza-slepih.si>, 5. 2. 2010)

4.2 Knjižnica v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani

Naziv ustanove: Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Naziv knjižnice: Knjižnica Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Naslov: Langusova 8, 1000 Ljubljana

Elektronski naslov: zavod@zssm-lj.si

Spletna stran: <http://www.zssm-lj.si>

Tip knjižnice: šolska knjižnica, knjižnica v zavodih za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami

Zaposleni: 0,5 priučenega bibliotekarja

Knjižnica deluje v okviru vzgojno-izobraževalnega Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in je v evidenci knjižnic pri NUK vodena kot šolska knjižnica v zavodih za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. Delovanje Zavoda v celoti financira Ministrstvo za šolstvo in to je tudi edini finančni vir knjižnice.

Knjižnica je namenjena učencem in strokovnim sodelavcem zavoda. Pri tem mora zagotavljati gradivo za različne stopnje izobraževanja, saj v okviru Zavoda poleg internata delujejo vrtec, osnovna in srednja šola.

Knjižnica ima malo potencialnih uporabnikov (93 – Preglednica 8), vendar informacije pri njih iščejo tudi študentje, dijaki in učitelji drugih šol ter starši. Tudi število izposojenih enot učbeniškega sklada je zato majhno – le 246 enot (Preglednica 11).

V knjižnici je za polovični delovni čas zaposlena ena bibliotekarka, ki skrbi za nabavo in obdelavo gradiva, poleg tega pa še za njegovo izposajo, posredovanje informacij ter izvajanje knjižnično informacijskih znanj v osnovni in srednji šoli.

Preglednica 8: Potencialni uporabniki Knjižnice Zavoda za slepo in slabovidno mladino (ZSSML)

Izobraževalna ustanova	Varovanci/učenci/dijaki	Pedagoški in drugi strokovni delavci
Internat	22	4
Vrtec	3	1
Osnovna šola	9	20 ⁵
Osnovna šola NIZ	8	3
Osnovna šola OVI	3	1
Srednja šola	16	3
SKUPAJ	61	32

Vir: Seznam učencev in dijakov za šolsko leto 2009/2010, stanje 25. 3. 2010 in Kadrovska sestava delavcev Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, šolsko leto 2009/2010, stanje 1. 2. 2010

Knjižnica je polnopravni član sistema COBISS, vendar v vzajemni katalog še nima vnesenega celotnega fonda (v bazo COBIB je vključenih 1.677 naslovov, od tega 127 publikacij za učence in učitelje kupljenih v letu 2009), pa tudi njegova izposoja ni avtomatizirana.

Fond knjižnice (Preglednica 9) obsega 12.000 enot leposlovnega in učbeniškega gradiva v brajici, povečanem tisku in zvočnih posnetkov. Število naročenih serijskih publikacij se zmanjšuje zaradi manjšega števila učencev.

Knjižnica ima tudi strokovno literaturo s področja tiflopedagogike (cca 570 knjig), ki je namenjena le prezenčni izposoji, ter učbeniški sklad za učence (Preglednica 11). Zavod poskrbi tudi za tiskanje učbenikov v brajici. Imajo potrebne naprave za tiskanje, zato učitelji sami učbenike prilagodijo za tisk v brajici in jih tudi natisnejo.

⁵ Učijo tudi na srednji šoli.

Preglednica 9: Knjižnična zbirka Knjižnice (ZSSML) (št. enot)

Vrsta gradiva	2007	2008	2009
Monografske publikacije	14.139	14.430	11.575
Serijske publikacije	50	55	45
Skupaj - knjižno gradivo	14.489	14.485	11.620
Večpredstavno gradivo – dvd	37	42	50
Avdio kasete	693	693	684
Glasbene zgoščenke - CD	213	213	216
Video kasete	292	297	297
CD-romi	42	42	56
Skupaj - neknjižno gradivo	1.277	1.282	1.303
SKUPAJ	15.766	15.767	12.923

Vir: Nina Schmidt, 22.1.2010 in 1.3.2010

Preglednica 10: Knjižnična zbirka po potencialnih uporabnikih (ZSSML) v letu 2009

Vrsta gradiva	Št. enot
Gradivo namenjeno gojencem internata, učencem, dijakom	10.792
Strokovna literatura s področja toflopeditike	cca 570
Učbeniški sklad	1.511 (668 tiskanih izvodov za slabovidne, 668 za slabovidne v .pdf, 56 tiskanih v brajici, 36 v CD za slepe, 83 učbenikov za srednjo šolo)
SKUPAJ	12.873

Vir: Nina Schmidt, 26.3.2010

Preglednica 11: Izposoja iz učbeniškega sklada v letu 2009 (št. enot)

	Št. uporabnikov: ZSSML	Št. izvodov	Št. uporabnikov: inkluzija	Št. izvodov
	10 učencev	53	26 učencev	100
	15 dijakov	93	+ 1 učenec samo Oxford založbo	-
SKUPAJ	25	146	27	100

Vir: Nina Schmidt, 22.1.2010 in 26.3.2010

Knjižnica je bila leta 2002 po mnenju Centra za razvoj knjižnic pri NUK ocenjena za nerazvito, saj ni izpolnjevala minimalnih pogojev, ki so določeni v Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). Ne zadostne rezultate je dosegala na področju prirasta knjižnega in neknjižnega gradiva. Neustrezna je bila ureditev gradiva, prav tako knjižnica ni imela minimalne predpisane opreme. Od takrat se je stanje deloma popravilo (ustrezna izobrazba strokovnih delavcev, knjižnica je začela vključevati gradivo v COBISS), vendar je večina problemov ostala nerešenih. V nadaljevanju so podani predlogi za izboljšave, ki jih je oblikovala ga.

Nina Schmidt, bibliotekarka v knjižnici:

- Vključevanje gradiva v COBISS

Knjižnica ima velik nabor publikacij na temo slepote in slabovidnosti, ki so edinstvene v Sloveniji, niso pa vključene v COBIB. Potrebno bi jih bilo vključiti v bazo, saj bi bile v pomoč pedagoškim delavcem in vsem, ki se poklicno srečujejo s slepimi in slabovidnimi.

V COBIB bi bilo smiselno vključiti tudi učbeniški sklad in druge pripomočke, saj bi to pomenilo enostavnejšo medknjižnično izposajo.

- Ustrezni prostori in oprema

Knjižnica potrebuje večji prostor z mizo in računalniško opremo z dostopom do spleta za uporabo učencev, dijakov, študentov in učiteljev pri pisanju seminarskih nalog in drugih šolskih zadolžitvev. Prav tako bi bilo potrebno z dejavnostmi knjižnice seznaniti starše slepih in slabovidnih. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot

javne službe v 23. členu določa, da mora knjižnica v svojih prostorih ali v okviru šole zagotavljati dostop do opreme za uporabo vseh vrst gradiva, ki je v njeni ponudbi. Knjižnica Zavoda nima osnovne opreme: nima niti kasetnega magnetofona, niti video rekorderja ali televizije. Prav tako ne omogoča uporabe povečala. Prav tako mora biti v knjižnici osnovne šole gradivo za učence postavljeno ločeno od gradiva za strokovne delavce, česar pa premajhni prostori knjižnice ne omogočajo. Zaradi enostavnejšega dela z učbeniki učbeniškega sklada, bi bili primerni ločeni prostori za to zbirko.

4.3 Knjižnica Srednje šole Centra slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, Škofja Loka (ukinjena)

Leta 1935 je v Centru slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, Škofja Loka začela delovati knjižnica iz katere sta se kasneje razvili dve samostojni knjižnici: knjižnica Centra slepih, slabovidnih in starejših ter knjižnica Srednje šole. Knjižnica je pri pridobivanju in izmenjavi gradiva tesno sodelovala z ZDSSS (Murn, 1995). Ko se je leta 2005 srednja šola preselila v ZSSML, je bila ukinjena tudi knjižnica, saj se je knjižnični fond (2.531 kosov gradiva: predvsem leposlovje v brajici, enciklopedije, slovarji in leposlovje v povečanem tisku, učbeniki, zvočne knjige, videokasete, dnevno časopisje in strokovne revije) prenesel v Knjižnico ZSSML. V Centru slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka je danes poleg drugih stanovalcev tudi približno 50 slepih in slabovidnih oseb. Ti si gradivo izposojajo iz fonoteke ZDSSS (Vir: Nina Schmidt, knjižničarka na ZSSML, osebna komunikacija 23.11.2009 in Romana Kumer, delovna terapevtka Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka, osebna komunikacija 3.3.2010).

4.4 Knjižnične storitve za slepe in slabovidne v drugih vrstah knjižnic

Veljavni Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), sprejet leta 2001, je za splošne knjižnice izrecno predpisal, da morajo zagotavljati knjižnično dejavnost tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami, obenem pa je knjižnice za slepe, brez posebnih dodatnih določil, uvrstil med specialne knjižnice. Splošne knjižnice so na podlagi 16. člena zavezane k zagotavljanju knjižnične dejavnosti za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami. Isti člen ZKnj-1 jim nalaga organiziranje posebnih oblik

dejavnosti ter z njimi povezanih kulturnih prireditev za otroke, mladino in odrasle s posebnimi potrebami.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003) navaja, da lahko splošne knjižnice za opravljanje nalog na domoznanskem in informacijskem področju oziroma za opravljanje dejavnosti za skupine uporabnikov s posebnimi potrebami, tudi v sodelovanju z drugimi knjižnicami, organizirajo posebne zbirke knjižničnega gradiva, vendar le takrat, ko imajo najmanj 5.000 naslovov takega gradiva. Leta 2008 je bilo v 11. člen pravilnika dodano še, da za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami, npr. slepe in slabovidne, splošna knjižnica vključuje v zbirko ustrezno gradivo in omogoča njegovo dostopnost bodisi z oblikovanjem lastne zbirke bodisi v sodelovanju z osrednjo območno knjižnico (*Pravilnik*, 2008). Tem pa 9. člen *Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah* (2003) nalaga opredelitev ciljev, koordinacijo ali izvedbo knjižničnih storitev za posebne skupine uporabnikov. Novi zakonski predpisi so opravljanje storitev za uporabnike s posebnimi potrebami naložili predvsem splošnim knjižnicam. Med specialne knjižnice pa je ZKnj-1 umestil knjižnico ZDSSS.

Te določbe v primerjavi z *Zakonom o knjižničarstvu* (ZKnj) iz leta 1982 predstavljajo določen napredek. ZKnj uporabnikov s posebnimi potrebami ni posebej obravnaval. V 6. členu Zakona je navedeno: »Knjižničarska dejavnost je pod enakimi pogoji namenjena vsem delavcem, delovnim ljudem in občanom.«, nanaša pa se na knjižničarsko dejavnost v vseh tipih knjižnic. Tudi sistemski dokumenti, kot so *Merila in standardi za organizacijo in delovanje specialnih knjižnic* (2000), *Osnutek standardov za šolske knjižnice* (1988) in *Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice* (1987) ne vključujejo uporabnikov s posebnimi potrebami. Da morajo splošne knjižnice zagotoviti posebne vrste storitev tudi uporabnikom s telesnimi okvarami, pa je navedeno v *IFLA/UNESCO Manifestu o splošnih knjižnicah* (1995).

Večino knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne uporabnike so tako pred letom 2001 kot tudi po sprejetju ZKnj-1 izvajale tri knjižnice: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne pri ZDSSS, knjižnica v ZSSML in Knjižnica Srednje šole Centra slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, Škofja Loka.

Knjižnice, ki opravljajo knjižnično dejavnost kot javno službo so že pred sprejetjem ZKnj-1 izvedle več projektov in aktivnosti s katerimi bi privabile uporabnike s posebnimi potrebami, tovrstna dejavnost pa se je, predvsem v splošnih knjižnicah, okrepila po letu 2001.

4.4.1 Projekti knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji od 1998-2001

Glede na zakonske obveznosti ni presenetljivo, da so leta 1997 knjižnice uporabnikom s posebnimi potrebami lahko ponudile (le) »[...] nudenje informacij po telefonu, povečanje tiskanega in avdio gradiva, stroje za povečave, medknjižnični informacijski sistem, strokovna pomoč pri iskanju ustrezne (študijske) literature [...]« (Mager, 1997). Po drugi strani pa so se knjižnice za slepe počutile izključene iz KIS Slovenije, predvsem iz sistema splošnoizobraževalnih knjižnic, na kar sta že leta 1989 opozorila Golob in Jakopič.

– **Razvoj knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne uporabnike javnih knjižnic⁶ (1998-2001)**

Prvi poskus integracije knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v mrežo javnih knjižnic se je pričel leta 1998, na pobudo Zavoda za odprto družbo. V soglasju z Uradom za invalide je NUK leta 1999 izdelal projekt nakupa računalniške opreme, ki slepim in slabovidnim omogoča dostop do knjižničnega gradiva, in opremljanja knjižnic za slepe in slabovidne uporabnike. Polovico sredstev za izvajanje projekta je namenil Zavod za odprto družbo Soros, drugo polovico pa bi morala priskrbeti država. Projekt naj bi potekal v treh fazah.

V prvi fazi naj bi NUK oblikoval servis za slepe in slabovidne. V ta namen je leta 2000 pridobil računalniško opremo in večje število tujejezičnih zvočnih knjig, katerih nakup je financiral Zavod za odprto družbo. Oprema je bila instalirana v referalnem centru, delavca, ki bi skrbel za uvajanje slepih in slabovidnih uporabnikov ter drugih uporabnikov s posebnimi potrebami, NUK-u ni uspelo zaposliti (Narodna, 2010a).

⁶ Javna knjižnica je iz javnih sredstev financirana knjižnica, ki opravlja knjižnično dejavnost kot javno službo.

V drugi fazi naj bi se oblikoval center za slepe in slabovidne, kjer bi slepi lahko brez ovir izbirali med vso pri nas izdano literaturo. V tretji fazi pa bi skušali dejavnosti centra razširiti tudi v druge slovenske knjižnice. Projekt so predstavniki ZDSSS sprejeli zadržano, saj so sami pričeli z uvajanjem sistema elektronskih čitalnic v svojih regionalnih društvih. Vseeno so projekt podprli, saj naj bi gradivo tovrstnega centra ne služilo le slepim in slabovidnim, temveč tudi tistim, ki jim je ljubše poslušati literaturo kot pa jo brati (Mager, 1999). Vendar pa do realizacije druge in tretje faze ni prišlo.

– **Informacijska pismenost – moja pot v Evropo (2000)**

Nosilec projekta *Informacijska pismenost – moja pot v Evropo* je bil Ivan Kanič, financirala pa sta ga Ministrstvo za kulturo in Narodna in univerzitetna knjižnica. Projekt je potekal v treh fazah: v prvi je bila pripravljena in izdana tiskana publikacija »Koliko poznam Evropsko unijo – izbrani viri«, obenem pa je potekala tudi predstavitev informacijskih virov EU in o EU študentom Ekonomske fakultete. Druga faza je obsegala izvedbo predavanja in kviza v Knjižnici Otona Župančiča za osnovnošolce, dijake in študente. V tretji fazi pa je bila pripravljena publikacija »Koliko poznam Evropsko unijo – izbrani viri« v elektronski izdaji, prilagojeni slabovidnim in slepim (Narodna, 2010b).

4.4.2 Projekti knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji po letu 2001

– **Zvočne knjige za osrednje območne knjižnice (2003)**

Projekt Sekcije za splošne knjižnice pri ZBDS, Zveze splošnih knjižnic in ZDSSS je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo. Cilj projekta je bil v evropskem letu invalidov z zvočnimi kasetami oskrbeti 10 območnih knjižnic. Knjižnice so na zvočnih kasetah prejele dela šestih slovenskih avtorjev (186 kaset v 33-tih škatlah) in same izvedle tudi promocijo projekta. Zvočne knjige so se sprva dobro izposojale in pokazalo se je precejšnje povpraševanje po tovrstnem gradivu, ker pa se pridobivanje novih naslovov zvočnih knjig ni nadaljevalo, je zanimanje uporabnikov zamrlo (Zeni Bešter, 2007).

– **Delo z uporabniki s posebnimi potrebami (2007)**

Center za izobraževanje v NUK je v skladu s t.i. Novomeško deklaracijo (Kakovostno, 2005) knjižničarjem v okviru permanentnega izobraževanja ponudil delavnice za delo z uporabniki s posebnimi potrebami. Delavnice za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter uporabniki z disleksijo je izvajala Mojca Dolgan-Petrič. Kot ena izmed delavnic je bilo pripravljeno izobraževanje za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter uporabniki z disleksijo. 21 slušateljev je poslušalo naslednje vsebine:

- Delo z uporabniki z disleksijo (Dolgan-Petrič, 2007a).
- Delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki: mednarodna priporočila (Dolgan-Petrič, 2007b).
- Delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki: knjižnične storitve (Dolgan-Petrič, 2007c).

– **Prestavitev dejavnosti knjižnic za slepe in slabovidne uporabnike na strokovnih srečanjih (2007)**

Leta 2007 se je strokovnega posvetovanja Zveze bibliotekarskih društev »Knjižnice za prihodnost: napredek in sodelovanje«, ki je potekalo na Bledu 22. in 23. oktobra, udeležila tudi Jana Zeni Bešter (2007), ki je predstavila referat z naslovom *Gradivo in storitve za slepe in slabovidne uporabnike v slovenskih splošnih knjižnicah*.

4.5 Smernice, priporočila, navodila knjižnic za izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne

– **Novomeška deklaracija (2005)**

Na strokovnem srečanju z mednarodno udeležbo, »Knjižnica - igrišče znanja in zabave« na temo Splošne knjižnice in prosti čas, ki je potekalo v Novem mestu 12. in 13. septembra 2005, je bila sprejeta Novomeška deklaracija. V njej je navedeno: »Za doseganje ciljev pa je potrebno v programu razvoja knjižnične dejavnosti izpostaviti tudi *potrebe prebivalcev s posebnimi potrebami*, in sicer:

- Dopolniti študijski program Oddelka za bibliotekarstvo z vsebino o organizaciji in izvajanju knjižnične dejavnosti za prebivalce s posebnimi potrebami.
- Dopolniti program dopolnilnega izobraževanja Centra za izobraževanje v NUK z vsebinami, ki so značilno povezane s knjižnično dejavnostjo za prebivalce s posebnimi potrebami.

- Spodbujati temeljne, predvsem pa aplikativne raziskave za razvoj knjižnične dejavnosti za prebivalce s posebnimi potrebami.
- Spodbujati sodelovalno delo knjižnic in knjižničarstva z drugimi znanstvenimi disciplinami, ki strokovno poglobljeno obvladajo značilnosti prebivalcev s posebnimi potrebami.
- Spodbuditi sodelovanje splošnih knjižnic s knjižnicami za posebne skupine prebivalcev.
- V vsaki osrednji knjižnici zadolžiti določenega strokovnega delavca za spremljanje in razvijanje knjižnične dejavnosti za ugotovljene potrebe prebivalcev s posebnimi potrebami.
- Program knjižnične dejavnosti vsake osrednje knjižnice in program prireditev za prebivalce s posebnimi potrebami je potrebno pripraviti v sodelovanju s predstavniki pripadnikov skupin posebnih potreb.
- Spremljati dostopnost knjižnične dejavnosti v knjižnicah z vprašalniki Centra za razvoj knjižnic pri NUK in poskrbeti, da bodo potrebe teh prebivalcev zastopane v vseh dokumentih, ki se navezujejo na knjižnično dejavnost.
- Dopolniti založniške programe (tudi avdio in video) z vsebinami in oblikami sporočil za posamezne značilne potrebe prebivalcev s posebnimi potrebami (slepi, slabovidni, gluhi, naglušni, z motnjami branja in pisanja: npr. zvočne knjige, lažje berljive knjige in časopisje) in omogočiti dostopnost teh posebnih izdaj v vseh knjižnicah.
- Vsaka publikacija se naj natisne v 3 do 5 odstotkih od vseh izdanih izvodov v velikem tisku (large print). Publikacije s to obliko tiska pa naj bodo v vsaki knjižnici urejene na vidnem mestu.
- Ustanoviti Komisijo za knjižnično dejavnost za prebivalce s posebnimi potrebami pri ZBDS in poskrbeti za njeno tesno sodelovanje z drugimi organizacijami, ki razvijajo bralno pismenost, npr. Bralno društvo Slovenije, Sekcija za mladinsko književnost, Društvo Bralna značka Slovenije in podobno.
- Kandidirati člana v Sekcijo za knjižnično dejavnost za prebivalce s posebnimi potrebami pri IFLA in poskrbeti za mednarodno sodelovanje pri razvoju knjižnične dejavnosti.

- Poskrbeti, da bo tema knjižnična dejavnosti za prebivalce s posebnimi potrebami zastopana na vseh strokovnih knjižničarskih posvetovanjih in primerno tudi na posvetih drugih strok, ki obravnavajo potrebe prebivalcev s posebnimi potrebami.« (Kakovostno, 2005)

Z Novomeško deklaracijo so knjižničarji spodbudili živahnejše delo knjižnic pri razvijanju dostopnosti do knjižničnega gradiva in storitev za prebivalce s posebnimi potrebami.

- Osrednja knjižnica Kranj je leta 2008 izdala **interna priporočila za izvajanje knjižničnih storitev za slepe in slabovidne uporabnike** (Osrednja, 2009, str. 42). Priporočila širši javnosti niso dostopna.
- V okviru Novomeške deklaracije Zveza bibliotekarskih društev pripravlja izdajo prevoda IFLA smernic **Knjižnice za slepe v informacijski dobi** iz leta 2005. Predvidoma bodo izšle v letu 2010. Smernice je prevedel Tomaž Bešer (glej Kavanagh in Christensen Sköld, 2010).

4.6 Dejavnost in storitve splošnih knjižnic

Pregled dejavnosti in storitev splošnih knjižnic za slepe in slabovidne uporabnike je izdelan na podlagi strokovne literature, poročil knjižnic, informacij na njihovih spletnih straneh in poročanj v medijih. Pregledanih je bilo 5 področij: knjižnično gradivo, oprema, izobraževanje, prireditve in posebne storitve.

– Knjižnično gradivo za slepe in slabovidne uporabnike

Koliko naslovov knjig v brajici, povečanem tisku in v obliki zvočnih knjig je na voljo v splošnih knjižnicah žal ni mogoče ugotoviti. Tudi *Analiza dostopnosti splošnih knjižnic invalidom in otrokom* (Obranovič, 2005) je spraševala le po njihovi prisotnosti, ne pa o številu različnih naslovov. Povpraševanje po tovrstnem gradivu s strani uporabnikov je veliko, žal pa je njegovo pridobivanje omejeno zaradi majhne produkcije. Navajamo nekaj knjižnic z gradivom za slepe in slabovidne uporabnike. Zagotovo je tovrstnega gradiva v knjižnicah veliko več, saj imajo npr. gradivo iz zbirk *Povečava* in *Srebrne niti* vse slovenske splošne knjižnice.

- Knjižnica Antona Sovreta Hrastnik uporabnikom ponuja večje število zvočnih knjig. Izposojajo si jih pretežno videči uporabniki. Slabovidni uporabniki redno zahajajo v knjižnico, slepih uporabnikov pa nimajo. Vseeno knjižnica v letu 2010 načrtuje postavitve Kotička za slepe in slabovidne v katerem bodo uporabnikom poleg zvočnih knjig na voljo še knjige v povečanem tisku, načrtujejo pa tudi nabavo gradiva v brajici (telefonski pogovor z gospo Matejo Planko, 26. 2. 2010).
- Knjižnica Celje je leta 2004 uporabnikom ponudila 17 knjig slovenskih avtorjev na klasičnih računalniških disketah. Tovrstno gradivo se je takoj začelo dobro izposojati (Premšak, 2004). Uporabnikom izposojajo tudi zvočne knjige na CD-jih. Zbirko zvočnih knjig še naprej dopolnjujejo z nakupi. Gradivo si izposojajo predvsem sorodniki slepih in slabovidnih uporabnikov oziroma jih dostavljajo slabovidnim uporabnikom na dom ter v dom starejših občanov. Med videčimi uporabniki ni veliko povpraševanja po tovrstnem gradivu (telefonski pogovor z gospo Polono Bajc, 19. 2. 2010).
- Knjižnica Domžale ima zvočne knjige in gradivo v povečanem tisku postavljeno v posebnem kotičku. Zvočne knjige si pogosto izposojajo videči uporabniki, manj pa slabovidni (telefonski pogovor z gospo Vojko Sušnik, 26. 2. 2010).
- Knjižnica Dravograd v okviru projekta S knjižnico od rojstva do poznega življenjskega obdobja posebno pozornost namenja nabavi knjig z velikim tiskom in zvočnih knjig (Hanuš, 2005). Tovrstno gradivo še vedno nabavljajo. Izposojajo si ga predvsem slabovidni uporabniki, pri tem pa jim ga veliko dostavijo tudi na dom. Knjižnica dostavlja gradivo tudi manjšemu številu slepih uporabnikov (telefonski pogovor z gospo Jernejo Ban, 26. 2. 2010).
- Knjižnica Mileta Klopčiča, Zagorje ob Savi uporabnikom nudi knjige v povečanem tisku in zvočne knjige. Te se slabo izposojajo, saj je slaba izbira naslovov (telefonski pogovor z gospo Ireno Medvešek, 1. 3. 2010).
- Knjižnica Radlje ob Dravi je v okviru drugih dejavnosti za slepe in slabovidne obogatila zbirko zvočnih knjig, leposlovno gradivo z večjim tiskom pa so vidno označili (Konečnik Vidmar, 2009) in ga je tako hitro mogoče najti, čeprav je postavljeno med ostalo gradivo. Zvočne knjige in gradivo z večjim tiskom si izposojajo predvsem slabovidni, problem pa predstavlja majhna ponudba tovrstnega gradiva (telefonski pogovor z gospo Slavico Potnik, 1. 3. 2010).

- Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika ima nekaj deset izvodov zvočnih knjig, v povečanem tisku pa so uporabnikom na voljo knjige iz zbirk *Povečava* in *Srebrne niti*. Ker je povpraševanje po tovrstnem gradivu veliko, ga nameravajo nabavljati tudi v prihodnje (Prodnik, 2009). Slabovidni uporabniki si izposojajo predvsem gradivo v povečanem tisku, ki je skoraj stalno izposojeno, med tem ko je naenkrat izposojenih le približno 20 % naslovov zvočnih knjig. Slepí uporabniki si gradiva ne izposojajo (telefonski pogovor z gospo Katjo Čop, 26. 2. 2010).
- Mestna knjižnica Ljubljana je v začetku leta 2010 v okviru projekta »Slovenske avtorje berem napredno, listam e-papir!« prišla z izposojjo elektronskih knjig slovenskih avtorjev na bralnikih Kolibri V3 (Jaklič, 2010). Bralnike trenutno izposojajo le v enoti Knjižnica Bežigrad. V enoti Knjižnica Otona Župančiča imajo ločeno od ostalega gradiva postavljeno gradivo za slepe in slabovidne uporabnike – zbirka VID (<http://www.mklj.si/index.php/enote-center>).
- Zvočnice uporabnikom ponuja tudi Osrednja knjižnica Kranj. Na leto zabeležijo od 500 do 1.000 izposoj tovrstnega gradiva, pri čemer opažajo, da je zaradi zastarele ponudbe med slabovidnimi upadlo zanimanje za njegovo izposojjo. Po zvočnicah pa še vedno posegajo videči uporabniki. Uporabnikom gradivo dostavljajo tudi na dom (telefonski pogovor z gospo Jano Zeni Bešter, 19. 2. 2010).

– Oprema za slepe in slabovidne uporabnike

Knjižnicam pri pridobivanju opreme za slepe in slabovidne uporabnike pomagajo različni sponzorji oziroma donatorji. Med opremo knjižnic prevladujejo povečevalne oziroma elektronske povečevalne lupe. Najbolje opremljena je Osrednja knjižnica Kranj, ki je pri nabavi gradiva sodelovala z lokalnim društvom slepih in slabovidnih. Opremo so nakupili iz sredstev za izvajanje posebnih nalog osrednje območne knjižnice. Posamezna orodja imajo tudi druge knjižnice:

- Knjižnica Antona Sovreta Hrastnik je imela tri optične čitalnike in eno elektronsko lupo (Slovenske, 2008). Elektronska lupa je po preselitvi, ki je potekala v začetku leta 2010, na voljo v čitalnici, vendar po njej ni velikega povpraševanja (telefonski pogovor z gospo Matejo Planko, 26. 2. 2010).

- Knjižnica Domžale je leta 2008 v okviru posebne dobrodelne akcije LEO Club-a pridobila elektronsko lupo, ki je nameščena v posebnem kotičku. Za branje v čitalnici izposojajo tudi bralna očala (<http://www.knjiznica-domzale.si/Slo/main.asp?id=3E6A887F>). Uporabniki lupo le redko uporabljajo (telefonski pogovor z gospo Vojko Sušnik, 26. 2. 2010).
- Knjižnica Logatec omogoča vsem uporabnikom uporabo elektronske lupe (Slovenske, 2007). Lupa je vsem uporabnikom prosto dostopna v čitalnici, opažajo pa, da je uporabniki ne koristijo pogosto, saj je relativno zahtevna za uporabo. V knjižnici imajo zaposleno tudi slabovidno osebo, ki pri svojem delu uporablja zoom-ex. Ker se naprava dobro obnese, jo nameravajo kupiti tudi za uporabnike (telefonski pogovor z gospo Bibijano Mihvec, 1. 3. 2010).
- Knjižnica Mileta Klopčiča, Zagorje ob Savi ima v enoti Kisovec, ki je edina dostopna invalidom, elektronsko lupo (Slovenske, 2008). Uporabljajo jo predvsem starejši za branje časopisja (telefonski pogovor z gospo Ireno Medvešek, 1. 3. 2010).
- Knjižnica Radlje ob Dravi uporabnikom ponuja lupe z osvetlitvijo in podstavke za branje v knjižnici (Konečnik Vidmar, 2009), na voljo pa imajo tudi računalnik, prilagojen slepim in slabovidnim, ki jim ga je leta 2007 podaril Lions klub Slovenj Gradec (Detela, 2007). Z uporabo lupe z osvetlitvijo in podstavkov za branje knjižnica seznanja varovance doma za starejše občane, ki prihajajo na organizirane ogledе knjižnice. Računalnik se ne uporablja, velike težave pa so imeli tudi pri pridobivanju programske opreme, ki bi bila prilagojena slepim uporabnikom (telefonski pogovor z gospo Slavico Potnik, 1. 3. 2010).
- Knjižnica Toneta Seliškarija Trbovlje ima elektronsko lupo (Slovenske, 2008), ki jo je darovalo društvo Lions. Ob njeni pridobitvi so otvorili kotiček za slepe in slabovidne in o tem obvestili številne medije in posameznike, za katere so predvidevali, da bodo lupo uporabljali. Žal kljub vsem naporom uporabniki ne koristijo elektronske lupe (telefonski pogovor z gospo Aleksandro Nagode, 1. 3. 2010).
- Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika je leta 2009 nakupila povečevalne lupe. Načrtujejo pa tudi nakup elektronskih lup in bralnika (Prodnik, 2009). Za lupe lahko uporabniki povprašajo pri izposojevalnem pultu. Na leto se uporabijo od 5 do 10 krat. Predvidevajo, da se bo z dokupom opreme

povečalo tudi zanimanje za uporabo bralnika (telefonski pogovor z gospo Katjo Čop, 26. 2. 2010).

- Mestna knjižnica Ljubljana, enota Knjižnica Otona Župančiča: elektronska lupa (<http://www.mklj.si/index.php/enote-center>) je uporabnikom na voljo v čitalnici, vendar jo uporabniki zelo redko uporabljajo (telefonski pogovor z gospodom Alešem Klemnom, 26. 2. 2010).
- Osrednji knjižnici Celje sta pri nakupu elektronskih lup pomagala City center Celje in Lions klub Celje Mozaik, ki sta v okviru humanitarne akcije zbirala sredstva v ta namen (Possing, 2008). Elektronske lupe so uporabnikom na voljo v čitalnici. Z njimi si pomagajo predvsem pri branju drobnega tiska kot so npr. mali oglasi (telefonski pogovor z gospo Polono Bajc, 19. 2. 2010).
- Osrednja knjižnica Kranj je leta 2008 v sodelovanju z Medobčinskim društvom za slepe in slabovidne v splošnem oddelku vzpostavila kotiček za slabovidne. Opremljen je z elektronskim povečevalom, samodejnim čitalnikom in lupami za povečevanje besedila ter predvajalnikom zvočnih knjig. Izvedli so tudi interno izobraževanje za uporabo tovrstne opreme (Osrednja, 2008; Hanc, 2008). Opremo na leto uporabi do 5 oseb (telefonski pogovor z gospo Jano Zeni Bešter, 19. 2. 2010).

– **Izobraževanje slepih in slabovidnih uporabnikov in izobraževanje knjižničarjev**

- V Knjižnici Radlje ob Dravi po potrebi organizirajo tečaj uporabe računalnika, prilagojenega za slepe in slabovidne uporabnike (Konečnik Vidmar, 2009), vendar za tečaj ali individualno izobraževanje ni povpraševanja (telefonski pogovor z gospo Slavico Potnik, 1. 3. 2010).
- V letu 2007 je Osrednja knjižnica Kranj v Osrednji knjižnici Celje organizirala predavanje za *Knjižnično gradivo za slepe in slabovidne uporabnike*, ki je bilo namenjeno splošnim knjižničarjem celjskega območja (Osrednja, 2008).

– **Knjižnične prireditve za slepe in slabovidne uporabnike**

Večina prireditev za slepe in slabovidne poteka v sodelovanju z lokalnimi društvi slepih in slabovidnih, zvezo slepih ali strokovnjaki s tega področja.

- Knjižnica Otona Župančiča je leta 2009 priredila okroglo mizo o vključevanju slepih in slabovidnih v družbo. Z dogodkom so obeležili 200. obletnico rojstva Louisa Brailla. Na okrogli mizi so poleg drugih sodelovali Jožef Školč, Tomaž Wraber, Stane Padežnik, predsednik ZDSSS in Mitja Čander (D. V., 2009).
- Osrednja knjižnica Kranj je leta 2008 organizirala izobraževanje *Življenje s slabovidnostjo*, ki ga je izvajal Stane Florjančič, leta 2007 pa predavanje *Oprema za slepe in slabovidne*, ki ga je pripravil Dušan Jankovič iz podjetja Diopta (Osrednja, 2009; Osrednja, 2008). Tovrstne prireditve obiskujejo tudi slepi in slabovidni uporabniki – po 10 na prireditve (telefonski pogovor z gospo Jano Zeni Bešter, 19. 2. 2010).
- Pionirska knjižnica v Rotovžu je organizirala srečanje »Ali veste, kako brati brajlico«. Na obisk so povabili tudi tiflopedagoginjo (Čučnik, 2002).

– **Dodatne storitve za slepe in slabovidne uporabnike**

Knjižnice izvajajo še dodatne storitve, da bi svojo dejavnost približale slepim in slabovidnim uporabnikom. S prilagajanjem spletnih strani jim skušajo olajšati dostop do informacij, organizirajo branje knjižničnega gradiva in njegovo dostavo na dom. Osrednja knjižnica Kranj pa se je odločila celo za izdajo zvočne knjige. Nekaj dejavnosti po posameznih knjižnicah:

- Knjižnica Domžale ima na spletni strani (<http://www.knjiznica-domzale.si/Slo/main.asp?id=3E6A887F>) posebno povezavo do informacij za storitve za uporabnike s posebnimi potrebami. Uporabnikom gradivo dostavljajo tudi na dom. Dostavljajo ga predvsem starejšim uporabnikom, slepi pa po tej storitvi ne povprašujejo (telefonski pogovor z gospo Vojko Sušnik, 26. 2. 2010).
- Knjižnica Dravograd izvaja projekt »S knjižnico od rojstva do poznega življenjskega obdobja«. Ciljna skupina projekta so slepi, slabovidni, oskrbovanci domov za starejše in ljudje s posebnimi potrebami, ki zaradi bolezni ne znajo ali ne morejo brati (http://www.knjiznica.dravograd.net/vpisi/news/news_item.asp?NewsID=24). Leta 2002 so začeli brati v Koroškem domu starostnikov Črneče, dejavnost pa so razširili še na Dom Svete Eme Šentjanž in na bivalno skupnost Sonček Dravograd, brezplačno pa berejo tudi posameznikom s posebnimi potrebami na domu ali jim prinesejo gradivo. Varovancem dostavljajo predvsem zvočne knjige

in gradivo v povečanem tisku. Storitve redno oglašujejo v medijih. Čeprav projekt ni več finančno podprt s strani Ministrstva za kulturo, nadaljujejo sodelovanje z Domom Svete Eme in bivalno skupnostjo invalidov. V letu 2010 načrtujejo prenovu spletne strani in njeno prilagoditev slepim in slabovidnim (telefonski pogovor z gospo Jernejo Ban, 26. 2. 2010).

- Knjižnica Radlje ob Dravi se zaveda, da slepi in slabovidni uporabniki potrebujejo posebej prilagojeno spletno stran (<http://www.knjiznica-radlje.si/Portals/0/Slike%20knji%C5%BEnica/PRIREDITVE-ianuar%202009.pdf>).
- Knjižnica dr. Toneta Pretnarja, Tržič lokalnemu društvu slepih in slabovidnih ponuja prostore za skupna srečanja (http://www.dbl-drustvo.si/knjiznica-trzic/koledar_prireditiv.html#slepi).
- Medobčinska matična knjižnica Žalec želi s projektom »Branje ljudem s posebnimi potrebami« branje približati ljudem, ki so iz kakršnegakoli vzroka prikrajšani za to razkošje. Branje poteka vsak mesec v treh domovih za starejše občane. Vsakega srečanja se udeleži od 20 do 25 ljudi med katerimi so tudi slepi in slabovidni (telefonski pogovor z gospo Jolando Železnik, 1. 3. 2010). Vsak mesec se srečujejo v socialno-varstvenem zavodu. Branje je povezano s temo meseca. Srečanje začnejo s pogovori o tem, kaj so brali, ustvarjali in doživeli od zadnjega srečanja, poslovijo pa se tako, da določijo novo temo in zapojejo slovensko ljudsko pesem (http://www.zal.sik.si/Branje_ljudem.html).
- Osrednja knjižnica Kranj je leta 2004 v obliki zvočne knjige izdala roman Ivana Tavčarja Cvetje v jeseni. Vsebina je posneta na treh zgoščenkah.

4.7 Dejavnost in storitve visokošolskih knjižnic

Po vpisu na fakulteto se slepi in slabovidni študentje srečajo s številnimi ovirami. V zadnjih letih študentom s posebnimi potrebami večina fakultet dodeli dodatno usposobljenega tutorja, pri pretvarjanju študijskega gradiva v zvočno obliko oziroma povečan tisk pa se lahko obrnejo na ZDSSS ter na Društvo študentov invalidov Slovenije.

- Visokošolske knjižnice obiskuje malo slepih in slabovidnih, tako da storitve prilagajajo individualnim potrebam vsakega uporabnika (Sterle, 1997).

- Poleg projektov, pri katerih je sodelovala Narodna in univerzitetna knjižnica, je zaslediti le še eno sodelovanje visokošolske knjižnice z združenji slepih. Leta 2003 je bila v Univerzitetni knjižnici Maribor na ogled razstava del slepih in slabovidnih. Ob tej priložnosti je Irena Sapač, ravnateljica Univerzitetne knjižnice Maribor, povedala, da si želijo še več gradiva s povečanim tiskom oz. v brajici. Uporabnikom pa so želeli ponuditi tudi računalnik za prevajanje tiskanega besedila v brajico (Čučnik, 2003).

4.8 Raziskave in analize knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne

- Diplomsko delo o funkcionalno oviranih študentih v visokošolskih knjižnicah (1999)

Leta 1999 je Griljc izvedla intervju s člani Kluba invalidnih študentov Ljubljana o izkušnjah v visokošolskih knjižnicah. Intervjuvanci so poudarili, da morajo slovenske visokošolske knjižnice izboljšati dostopnost knjižnic za uporabnike s posebnimi potrebami. Predlagali so tudi, da knjižnice zagotovijo dodatne storitve za njihove posebne potrebe ter da knjižnični delavci izboljšajo svoj odnos do te skupine uporabnikov (Griljc, 1999).

- Diplomsko delo o uporabnikih s posebnimi potrebami v splošnih knjižnicah (2000)

Leta 2000 so bili v okviru diplomske naloge *Uporabniki s posebnimi potrebami v splošnih knjižnicah Dolenjske in Posavja* izvedeni intervjuji z direktoricami splošnih knjižnic in anketa med uporabniki s posebnimi potrebami teh dveh regij. Avtorici diplomskega dela sta ugotovili, da vse knjižnice pogojujejo načrte za uvedbo storitev za uporabnike s posebnimi potrebami z rešitvijo prostorske problematike. Od anketiranih članov regionalnih društev slepih, se jih 60 % (15 od 25 anketiranih) ne bi želelo včlaniti v splošno knjižnico, 36 % (9 od 26 anketiranih) bi si to želelo, 1 anketiranec pa je že bil včlanjen v splošno knjižnico (Amon in Medic, 2000).

- Analiza dostopnosti splošnih knjižnic invalidom in otrokom (2005)

Leta 2005 je Ministrstvo za kulturo v okviru analize dostopnosti splošnih knjižnic otrokom in invalidom želelo:

- ugotoviti stanje dostopnosti knjižnega in drugega gradiva v splošnih knjižnicah invalidom (gibalno oviranim, senzorno oviranim in duševno prizadetim),
- ugotoviti s katerimi težavami se splošne knjižnice srečujejo pri izvajanju knjižnične dejavnosti za invalide in
- strniti predloge splošnih knjižnic za izboljšanje knjižnične dejavnosti za invalide.

Za najpomembnejša pokazatelja dostopnosti splošnih knjižnic slepim in slabovidnim je Ministrstvo za kulturo (MK) opredelilo prisotnost gradiva v brajici in zvočnih knjig v fondu knjižnice. Analiza je pokazala, da je imelo knjižnično gradivo v brajici oz. vsaj en naslov le 11,3 % knjižnic (7 od 62). Vsaj en naslov zvočne knjige je imelo 54,8 % knjižnic (34 od 62). Ministrstvo je zanimalo tudi ali v okviru letnega prirasta knjižničnega gradiva knjižnice nabavljajo tudi knjižnično gradivo v invalidom prilagojenim tehnikah (knjige v brajici, zvočne knjige). Problem pridobivanja tovrstnega gradiva je, da ne izhaja na način kot drugo gradivo, vseeno pa mora knjižnica, po ZKnj-1, nabavljati tudi tovrstno gradivo. Analiza je pokazala, da nabavo gradiva v brajici in zvočnih knjig izvaja 40,3 % (25 od 62) knjižnic.

MK ugotavlja, da bi bilo potrebno določiti obveznosti splošnih knjižnic, da imajo v okviru svojega fonda določen delež gradiva v brajici in (ali) v obliki zvočnih knjig. Priporoča pa se večje vključevanje skupin s posebnimi potrebami v načrtovanje knjižnične dejavnosti, sodelovanje med lokalnimi skupnostmi in države pri načrtovanju knjižnične dejavnosti in uvedba inšpekcijskega nadzora (Obranovič, 2005).

– **Analiza dostopnosti specialnih knjižnic invalidom in otrokom (2006)**

Leta 2006 je MK izvedlo analizo dostopnosti specialnih knjižnic invalidom in otrokom. V raziskavi je sodelovalo 120 od 186 specialnih knjižnic. Za pokazatelja dostopnosti specialnih knjižnic slepim in slabovidnim je opredelilo dva kriterija:

- ali imajo specialne knjižnice posebej vidno označeno gradivo v prostem pristopu za slabovidne osebe in

- tehnična opremljenost knjižnice za slabovidne uporabnike (računalniki, prilagojeni slabovidnim, elektronske lupe...).

Rezultati so pokazali, da nobena od anketiranih specialnih knjižnic v prostem pristopu nima tehnične opreme za slabovidne uporabnike. Zelo težko, če sploh, pa slepi in slabovidni uporabniki v specialnih knjižnicah dobijo gradivo za svoje potrebe. Izvajalci analize opozarjajo še, da specialne knjižnice, v primerjavi s splošnimi, nimajo toliko obvezujočih zakonskih odločb do invalidov.

Za izboljšanje dostopnosti knjižničnih storitev slepim in slabovidnim uporabnikom predlagajo naslednje:

- povečati skrb države za večjo ponudbo specialnih gradiv za slepe in slabovidne, tako da MK sofinancira prilagajanje in izdajanje knjig v brajici ter prilagajanje in izdajanje zvočnih knjig (prim. z MK 6.11.2009 objavi razpis JPR-SO-2010 s sklopom sofinanciranja knjig v brajici in zvočnih knjig).
- Povečati skrb države za večje udejanjanje možnosti pridobivanja specialnih gradiv za slepe in slabovidne z medknjižnično izmenjavo. Ugotovljeno je bilo, da je za izmenjavo v splošnih knjižnicah na voljo zelo malo prilagojenega gradiva za slepe in slabovidne, v specialnih pa ga skoraj ni.
- Dopolniti obstoječo zakonodajo z določilom o obveznosti splošnih knjižnic, da morajo imeti v okviru fonda knjižničnega gradiva določeno število naslovov oz. določen delež knjižničnega gradiva v Braillovi pisavi in (ali) v obliki zvočnih knjig in (ali) knjig s povečanim oz. odebeljenim tiskom.
- Ureditev statusa specialne knjižnice knjižnici za slepe in slabovidne pri ZDSSS, ki je trenutno edina specialna knjižnica za slepe in slabovidne uporabnike v Sloveniji. Sektor za kulturne pravice manjšin in razvoj kulturne raznolikosti se zavzema, da bi knjižnica za slepe in slabovidne pri ZDSSS dobila status specialne knjižnice in se vključila v mrežo knjižnic v Sloveniji. 31. člen ZKnj-1 navaja pravno podlago za tako specialno knjižnico, saj pravi, da so specialne knjižnice tudi tiste, ki izvajajo knjižnično dejavnost v posebej prilagojenih tehnikah za slepe in slabovidne. V komentarju je navedeno, da je ureditev v interesu države, saj država s tem uresničuje ustavno določilo o posebni skrbi za invalide. Knjižnica ZDSSS ima največ prilagojenega gradiva. Z njeno uvrstitvijo

v mrežo knjižnic bi postala ta gradiva širše dostopna invalidom in prebivalstvu, ki bi zaradi drugačnih razlogov, kot je slepota oz. slabovidnost, potrebovalo zvočne in podobne knjige. Pričakuje se, da bi se povečala tudi medknjižnična izmenjava tovrstnega gradiva. Z ureditvijo statusa se bi uredilo tudi financiranje knjižnice. Komentar analize navaja tudi, da je »zadeva aktualna tudi zato, ker je na ministrstvo za kulturo pred kratkim prispel tudi predlog za ustanovitev virtualne knjižnice, ki bi prav tako lahko bila del specialne knjižnice za slepe in slabovidne in bi tako na enem mestu zagotavljali popolno ponudbo za slepe in slabovidne osebe«.

- Izboljšati tehnično infrastrukturo za slabovidne uporabnike. Ministrstvo za kulturo vsako leto del proračunskih sredstev namenja tudi za razvoj tehnične infrastrukture za senzorno ovirane invalide (Obranovič, 2006, str. 17-18).

4.9 Sklepne ugotovitve

Najdaljšo tradicijo dela s slepimi in slabovidnimi uporabniki imata knjižnica ZDSSS ter knjižnica ZSSML. Knjižnici najboljše poznata potrebe te skupine uporabnikov in jim, glede na razpoložljive resurse, prilagajata knjižnične storitve. Knjižnici se med seboj močno razlikujeta (Preglednica 12) vendar je njuna dejavnost med seboj komplementarna. Izpostaviti je potrebno bogato zbirko knjižnice ZSSML s področja tiflopedagogike.

Ministrstvo za kulturo je v okviru *Analize dostopnosti specialnih knjižnic invalidom in otrokom* (Obranovič, 2006) predlagalo, da bi se knjižnica ZDSSS vključila v mrežo knjižnic, s čimer naj bi njeno gradivo postalo dostopno širšemu krogu prebivalcev. Pri tem bi bilo potrebno upoštevati zakonske določbe o avtorski in sorodnih pravicah.

Druge specialne in šolske knjižnice so slepim in slabovidnim manj dostopne in nimajo opreme, ki bi slepim in slabovidnim omogočala pregledovanje gradiva. Visokošolske knjižnice vsakega uporabnika s težavami vida obravnavajo individualno, vendar zaradi pomanjkljivih pogojev za tovrstno skupino uporabnikov njihova dejavnost ne dosega želenih ciljev.

Splošne knjižnice so več pozornosti delu s slepimi in slabovidnimi uporabniki namenile po sprejemu novega Zakona o knjižničarstvu. Pri vzpostavljanju posebnih storitev so jim v pomoč lahko predvsem Novomeška deklaracija (Kakovostno, 2005), izobraževanja Centra za izobraževanje v NUK ter smernice IFLA (Kavanagh in Christensen Sköld, 2010). Knjižnice imajo težave pri nabavi tovrstnega gradiva, saj se gradivo v povečanem tisku in brajici izdaja le izjemoma. Tudi zvočnih knjig v slovenskem jeziku nobena od založb ne izdaja redno. Zaradi majhne ponudbe hitro upade zanimanje za izposajo zvočnic v knjižnicah. Pri nabavi opreme in pri organizaciji knjižničnih prireditev knjižnice sodelujejo tako s humanitarnimi društvi kot tudi z lokalnimi društvi slepih in slabovidnih. Žal so projekti, ki jih izvajajo, lokalno omejeni, nakupljena oprema pa se redko uporablja. Tudi osrednje območne knjižnice, z izjemo Osrednje knjižnice Kranj, se večjih projektov na tem področju ne lotevajo.

Preglednica 12: Primerjava knjižnic za slepe in slabovidne v Ljubljani

	Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne (ZDSSS) (2009)	Knjižnica Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (ZSSML) (2009)
Tip knjižnice	specialna knjižnica	šolska knjižnica
Št. zaposlenih	2	0,5
Št. zaposlenih z ustrezno izobrazbo	0	0
Člani knjižnice	1.528	57
Potencialni uporabniki	4.021	83
Knjižnična zbirka - knjižno gradivo - skupaj	1.102	11.620
Knjižnična zbirka - knjige	1.102	11.575
Knjižnična zbirka - serijske publikacije	0	45
Knjižnična zbirka - neknjižno gradivo	7.904	1.303

5 ZALOŽNIŠKA DEJAVNOST ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Ker slepi in slabovidni ne morejo dostopati do publikacij in informacij na enak način kot videči, so potrebne pretvorbe tekstov v njim dostopne tehnike oziroma oblike: v zvočni zapis, brajico, povečani tisk oziroma v elektronsko obliko. Največ tovrstnega gradiva pripravijo na ZDSSS. ZSSML izdaja učbenike v brajici za osnovne in srednje šole. Zvočne knjige občasno izdajajo nekatere slovenske založbe. Te so primarno namenjene videčim bralcem. Prav tako je bilo v zadnjih letih izvedenih nekaj posameznih projektov v sodelovanju s področnimi društvi slepih in slabovidnih.

5.1 ZDSSS: izdelava publikacij, ki so dostopne slepim in slabovidnim

ZDSSS s pomočjo zaposlenih in zunanjih sodelavcev izvaja pretvorbe tiskanega gradiva v zvočno obliko, brajico, elektronsko obliko ter v povečani tisk. V proces so vključeni bralci zvočnih knjig, prepisovalci v brajico, računalničarji, presnemovalci zvočnih knjig s kaset v digitalni zvočni zapis mp3-format. Zveza poskrbi tudi za ustrezne prostore ter za potrebno programsko in strojno opremo. Publikacije, ki jih prilagodijo za tisk v brajici, so obenem prilagojene tudi za izdajo v povečanem tisku in publiciranje v računalniški obliki. Sredstva, ki jih ZDSSS porabi za založniško dejavnost, so navedena v Preglednici 21.

Uporabniki teh prilagojenih publikacij so slepi in slabovidni državljani Republike Slovenije, slepi in slabovidni Slovenci in Slovenke v zamejstvu in zdomstvu, slepi in slabovidni ljudje iz drugih držav, ki želijo spoznavati literaturo v slovenskem jeziku, drugi uporabniki ter invalidne osebe, ki iz objektivnih ali subjektivnih razlogov ne morejo brati knjižnih del v običajnem tisku. Gradivo jim knjižnica posreduje po pošti, lahko ga sami vzamejo v knjižnici na sedežu ZDSSS ali do gradiva dostopajo preko EIS. Članarine v klasičnem smislu ni, gradivo zainteresirani brezplačno prejmejo na dom.

Izbor gradiva za pretvorbo v slepim in slabovidnim dostopne tehnike se vrši na osnovi smernic *Merila za izbiranje knjig, ki se pretvarjajo v slepim in slabovidnim dostopne tehnike*, ki jih je sprejela projektna skupina, sestavljena iz slepih in slabovidnih članov

društva ter v društveni knjižnici zaposlenih knjižničarjev. Bolj kot za merila gre za priporočilni seznam literarnih zvrsti in vrst publikacij, iz katerih se izbirajo knjige za pretvorbo v slepim in slabovidnim dostopne izdaje. Med vrstami knjig tudi ni navedenih učbenikov, čeprav knjižnica po potrebi tudi te prilagodi v slepim in slabovidnim ustrezno obliko. Prednost pri prevedbi imajo dela s trajno vrednostjo, splošno priznana dela ter dela, po katerih uporabniki najbolj pogosto povprašujejo.

Vrste publikacij, iz katerih izbirajo tekste za prevedbo, so naslednje:

1. Umetnostna besedila:

- pesniške zbirke domačih in tujih avtorjev,
- dramska dela domačih in tujih avtorjev,
- romani različnih vrst domačih in tujih avtorjev: romani nravi in značajej, romani iz resničnega življenja; romani dogajanja, kot so avanturistični, pustolovski, viteški, pomorski, razbojniški, meščansko-realistično-pustolovski; zgodovinski romani o zgodovinskih junakih, politični in vojni romani; potopisni romani; kriminalni, policijski, vohunski romani ter detektivke; avtobiografski in biografski romani, fantastični romani, znanstvena fantastika, satirični romani;
- humoristična dela;
- dnevniki in spomini;
- dela za otroke in mladino;
- eseji.

2. Neumetnostna besedila:

- strokovne knjige iz strok, ki se jim posvečajo slepi in slabovidni;
- poljudnoznanstvena dela s področij psihologije, filozofije, religije, etnologije, zgodovine, upodablajoče umetnosti.

3. Najbolj brane knjige v slovenskih splošnih knjižnicah (po statističnih podatkih o najbolj branih knjigah, ki so objavljeni na spletnih straneh slovenskih splošnih knjižnic in na COBISS-u).

4. Knjige, ki so prejele slovenske literarne nagrade (Prešernova nagrada za literaturo, Kresnik, Večernica, Jenkova nagrada, nagrada Vilenica, Kajuhova nagrada, Rožančeva nagrada za esej itd.).
5. Knjige, ki so prejele svetovne literarne nagrade (Nobelova nagrada za literaturo itd.).
6. Knjižne zbirke (Romani XX. stoletja, Sto romanov, Hram, Naša beseda, Vrhunci stoletja, Slovenska zgodba, Svetovni klasiki, Beletrina, redne zbirke založb, zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev itd.).
7. Knjižne zbirke – sorodna tematika (Humor, Dotik, Lirika, Zdravo življenje, Svetovne uspešnice, Za lahko noč, Oddih itd.).
8. Literarna dela Slovenk in Slovencev iz zamejstva in izseljenišтва.
9. Predlogi, želje in potrebe uporabnikov.

V digitalnem zapisu in na EIS-u naj bi bilo več poezije ter dramskih del slovenskih in svetovnih avtorjev.

- Publikacije v zvočnem zapisu

Zvočne knjige, ki so namenjene le slepim in slabovidnim, izdelujejo v studiih na sedežu ZDSSS. Pri izdelavi zvočnih knjig sodelujejo profesionalno usposobljeni bralci. To so praviloma dramski igralci, spikerji in tisti, ki so se usposabljali na raznih tečajih za govorno tehniko. Poleg tega morajo izpolnjevati še dodatne zahteve, saj morajo imeti:

- prijeten glas in smisel za prijetno predstavitev dela;
- tekoče in dobro obvladati govorjeni jezik;
- sposobnost pravilne izgovorjave;
- občutek za povezovanje besed v smiselne zveze;
- sposobnost natančno posredovati tiskano besedilo;
- jasno izgovorjavo, ki je zlahka razumljiva;

- izogibati se morajo tako deklamatoričnosti kot monotonemu govoru;
- poznati snov in besedišče knjige, posebno pri branju zahtevnih tehničnih, strokovnih in znanstvenih besedil.

Kandidati za bralce morajo najprej opraviti preizkus branja. Njihovo branje je finančno ovrednoteno s primernim honorarjem.

Knjižnica je razvila formalne standarde snemanja, ki izhajajo iz specifik literature zvrsti. Njihov namen je posneti zvočno knjigo v obliki, ki bo najlažje in najhitreje dostopna poslušalcu:

- **Pesniške zbirke**

Pesniške zbirke so razdeljene tako, kot jih je razdelil pesnik sam. Za vsak podnaslov v zbirki se odpre nova datoteka, ki se shrani v vnaprej narejeno mapo.

Če avtor ni razdelil pesniške zbirke, je delitev odvisna od obsega knjige. Tekst, ki obsega do 50 strani, je shranjen v eno datoteko, od 50 do 80 strani v dve datoteki (zbirka je razdeljena na dve približno enaki polovici), od 80 do 110 strani v tri datoteke (zbirka je razdeljena na tri približno enake dele) itd. Datoteke so poimenovane z zaporednimi številkami, npr.: Datoteka št. 1, Datoteka št. 2, Datoteka št. 3 ... in shranjene v vnaprej narejeno mapo.

Spremna beseda, kolikor je (sem sodijo tudi komentarji na platnicah), sodi v samostojno datoteko. Isto velja tudi za kazalo. Tega beremo v nespremenjeni obliki, če je avtor zbirko razdelil na manjše enote, če pa avtor te delitve ni opravil, mora biti delitev v kazalu povzeta po opravljeni delitvi celotne pesniške zbirke na posamezne datoteke.

- **Dramska dela**

Če je dramsko delo razdeljeno na dejanja oz. akte, je vsak del shranjen v samostojno datoteko. Te datoteke so poimenovane po dejanjih, npr. 1. dejanje, 2. dejanje ...

Če dramsko delo ni razdeljeno na dejanja oz. akte, je celotno besedilo razdeljeno na enote po deset strani. Branja ne zaključimo na koncu strani, ampak ga smiselno dokončamo (do konca replike – torej do tistega, kar govori ena oseba). Te datoteke poimenujemo z zaporednimi številkami, npr.: Datoteka št. 1, Datoteka št. 2, Datoteka št. 3 ... in jih shranimo v vnaprej narejeno mapo.

- Pripovedna dela

Če je delo zbirka krajših pripovednih vrst (novela, črtica, basen), je vsaka od njih posebej shranjena v datoteko s svojim naslovom in vložena v vnaprej narejeno mapo.

Branje romanov je prilagojeno avtorjevi razdelitvi dela. Če je delo razdeljeno na krajša poglavja (10–15 strani), beremo po poglavjih in po zaporednih številkah poglavij tudi poimenujemo datoteke, npr.: 1. poglavje, 2. poglavje, 3. poglavje ... in jih nato shranimo v vnaprej narejeno mapo.

Če je roman napisan v daljših poglavjih ali če delo ni razdeljeno na manjše enote, ga razdelimo na enote po deset strani, vendar pa branja ne zaključimo na koncu strani, ampak ga smiselno dokončamo – beremo vsaj do konca povedi, če pa je blizu konec odstavka, beremo do konca odstavka. Te datoteke poimenujemo z zaporednimi številkami, npr.: Datoteka št. 1, Datoteka št. 2, Datoteka št. 3 ... in jih shranimo v vnaprej narejeno mapo.

- Strokovna literatura, učbeniki

Strokovno literaturo in učbenike beremo po poglavjih, s katerimi tudi naslovimo posamezne datoteke. Če so posamezna poglavja zelo obsežna, upoštevamo podpoglavja oz. podnaslove.

Če so poglavja v strokovni literaturi zelo dolga, jih delimo na manjše enote na podoben način, kot je zapisano pri branju romana.

- **Produkcija zvočnih knjig**

Večino gradiva v obliki zvočnih zapisov za slepe in slabovidne izdela ZDSSS. Edini v državi v celoti izvajajo kulturni projekt »*Prilagajanje in izdajanje knjig v Braillovi pisavi in prilagajanje in izdajanje zvočnih knjig*«, za kar imajo lastne prostore, snemalne studije, opremo in kader.

V letu 2009 je ZDSSS izdala 195 zvočnih knjig na CD-jih in 66 učbenikov in strokovne literature na CD-jih (Preglednica 13), kar predstavlja približno 80 % vse slovenske produkcije. Poleg tega so v letu 2009 presneli 185 zvočnih kaset na nove zvočne zapise (CD, mp3-format). V zadnjih štirih letih so izdali v povprečju 213 novih naslovov letno. Za izdelavo zvočnih leposlovnih knjig in učbenikov so v letu 2009

porabili 87.823,03 EUR (Preglednica 14). Povprečni strošek nove zvočne knjige (v treh izvodih) je tako v letu 2009 znašal 336,5 EUR. Sredstva, ki jih ZDSSS namenja za izdelavo zvočnih knjig so v zadnjih treh letih naraščala, medtem ko število izdanih naslovov iz leta v leto niha. Vse zvočne knjige so izdane v treh izvodih, od katerih sta dva namenjena izposoji, en izvod pa je arhivski.

Preglednica 13: Produkcija zvočnih knjig ZDSSS v letih 2006-2009 (št. naslovov)

Leto	Novitete (CD)	Učbeniki in strokovna dela (CD)	Skupaj	Presneto s kaset (CD)	Skupaj	Naklada (izvodi)
2009	195	66	261	185	446	3
2008	143	50	193	207	400	3
2007	127	93	220	328	548	3
2006	119	61	180	190	370	3

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

Preglednica 14: Sredstva ZDSSS za izdelavo zvočnih knjig (EUR)

Leto	Zvočne knjige - leposlovje	Zvočne knjige - učbeniki	Zvočne knjige - skupaj
2009	61.542,51	26.280,52	87.823,03
2008	57.155,24	24.921,95	82.077,19
2007	52.899,80	23.038,85	75.938,65

Vir: Dušan Sterle, 31. 5. 2010

Preglednica 15: Zvočne knjige v letu 2009 (št. naslovov)

Založnik	Leposlovje	V %	Učbeniki in strokovna dela	V %	SKUPAJ	V %
ZDSSS	195	81	66	74	261	79
Založbe/drugi*	46	19	23	26	69	21
SKUPAJ	241	100	89	100	330	
Skupaj v %	79 %		21 %		100 %	

Vir: COBISS, 2010. Številka predstavlja število naslovov zvočnih knjig v knjižnicah, vključenih v COBISS in produkcijo založbe Iris, osebno 3.3.2010

Glede na število letno izdanih novih naslovov zvočnih knjig je knjižnica ZDSSS največji založnik zvočnih knjig v Sloveniji (Preglednica 15). V letu 2009 je njena produkcija leposlovnih del predstavljala 81 % celotne slovenske produkcije in 74 % produkcije učbenikov in strokovne literature. Pri zvočnih leposlovnih knjigah, ki jih izdajajo druge založbe prevladujejo pravljice za otroke, med učbeniki in strokovnimi deli, ki jih izdajajo druge založbe, pa so to predvsem zvočni dodatki k učbenikom tujih jezikov ter publikacije, namenjene meditacijam in duhovnim vajam.

- Časopisi v zvočnem zapisu

ZDSSS za svoje člane izdaja 3 zvočne časopise:

- *Dita* izhaja šestkrat na leto in ima 54 naročnikov.
- *Obzorje* je štirinajstdnevnik in ima 574 naročnikov. Izhaja na petih kasetah C-60 (pet ur), ki jim je dodana 6 kaseta s 4 številkami časopisa *Rikoss* z računalniško vsebino. Vsebine so razdeljene po kasetah na naslednji način:
 - 1A Slepi doma in po svetu
 - 1B Obzornik
 - 2A Kultura
 - 2B Manj poznani kraji
 - 3A Predstavljamo vam
 - 3B Znanost in tehnika
 - 4A Zdravje
 - 4B Feljton, šport in šah
 - 5 Obzorje duha
 - 6 Rikoss

Preglednica 16: Časopisi v zvočnem zapisu

Naslov	Frekvenca izhajanja	Cena	Naklada	Št. naročnikov	Št. bralcev	Št. sodelujočih
Obzorje	mesečnik	brezplačnik	574	574	574	30
Dita	2-mesečnik	brezplačnik	54	54	54	5
RIKOSS	3-mesečnik	brezplačnik	574	574	574	16

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

Časopisi izhajajo v nakladah 54 in 574 izvodov (Preglednica 16), pri njihovi pripravi pa sodeluje od 5 do 30 oseb. Stroški izdajanja znašajo cca 28.000 EUR letno.

- Publikacije v računalniškem zapisu

V knjižnici izdelujejo in pošiljajo uporabnikom serijski publikaciji Moj prijatelj in Obzornik za ženo in družino. Prva je namenjena predvsem moškim bralcem, druga pa ženskam. V njih objavljajo tako prispevke članov zveze, kot tudi poljudne članke iz popularnih slovenskih časopisov. Oba naslova izhajata tako v povečanem tisku kot tudi v brajici.

V računalniškem zapisu izdajajo knjige, strokovno literaturo in periodiko. V računalniškem zapisu izdaja 4 časopise z dvema tematskima prilogama (Preglednica 17).

- Moj prijatelj in
- Obzornik za ženo in družino (izhajata enkrat na mesec),
- Sodelavci v ljubezni (izhaja 4-krat na leto) ter
- RIKOSS.

Pri pripravi prvih treh časopisov sodeluje 21 oseb, pri pripravi četrtega pa 11.

Trenutno ima dostop do prvih treh navedenih časopisov 249 uporabnikov - to so tisti uporabniki, ki lahko z uporabniškim geslom dostopajo do elektronskega informacijskega sistema ZDSSS (EIS), število bralcev pa se giblje od 15 do 130 (Preglednica 17).

Preglednica 17: Časopisi v računalniškem zapisu

Naslov	Frekvenca izhajanja	Cena	Št. bralcev	Št. sodelujočih
Moj prijatelj	12 x letno	brezplačnik	15	21
Sodelavci v ljubezni	4 x letno	brezplačnik	45	21
Obzornik za ženo in družino	12 x letno	brezplačnik	130	21

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

Računalniški časopis *Rikoss* izhaja štirikrat na leto v elektronski hipertekstovni obliki. Slepe in slabovidne seznanja s tistimi novostmi iz sveta računalništva in elektronike, ki so v korist slepim in slabovidnim uporabnikom.

Rikoss izhaja kot 3-mesečnik v treh oblikah: v zvočnem zapisu, v elektronski obliki poslani v naročnikov elektronski poštni predal in na spletni strani. Obseg *Rikossa* je trenutno 23–25 A4-strani, v pisavi Arial 12. Število naročnikov je trenutno okrog 1.350, od tega ga prejema: 680 v e-obliki, 574 v zvočni obliki, 80–100 bralcev (iz vseh držav EU, ZDA, Kanade, Avstralije, držav bivše Jugoslavije ipd.) pa ga mesečno bere na spletni strani.

Rikoss dosega nivo poljudnoznanstvene publikacije, saj ima tako vsebino, obliko in registracijo, kot jo imajo najbolj zahtevne strokovne revije v svetu. RIKOSS je poljudno-znanstvena revija za področje slepih/slabovidnih/kratkovidnih, ki obravnava: testiranje in priporočila o najsodobnejši specialni informacijski opreми, strokovnih spoznanjih, možnostih za izobraževanje, delo, zabavo ter prispevke o osebnih in delovnih življenjskih izkušnjah slepih/slabovidnih ter pomagajočih. Vsi prispevki so avtorizirani. Prispevki so po mnenju strokovnjakov na ravni podobnih revij v svetu. *Rikoss* sedaj izhaja v PDF-obliki (na spletni strani in za e-naročnike). S tem je dobil obliko prave strokovne elektronske revije, saj je npr. možno razbrati številko strani prispevka, ga natisniti v obliki A4-lista ipd. *Rikoss* je registriran z mednarodno kodo ISSN (to pomeni, da je evidentiran kot periodično izhajajoča revija in kot taka z registracijo omogoča tudi citiranje, reference za avtorje. S tem pa je avtorsko

besedilo v reviji zaščiteno z Zakonom o varovanju intelektualne lastnine). S tem namenom so ga začeli tudi označevati z letnikom, številko izdaje in letom izdaje. Za izdajanje časopisa je potrebnih cca 3.000 EUR letno.

- Publikacije v brajici

Za tiskanje knjig v brajici ima Zveza na voljo lastne prostore, prilagojeno tehnično opremo in usposobljen kader. V brajici tiskajo publikacije vseh vrst: leposlovne knjige, strokovne knjige, učbenike in priročnike ter časopise. Knjige tiskajo v lastni tiskarni, ki je sestavni del ZDSSS. Za tiskanje se uporablja t.i. brajev papir z dolgimi vlakni, ki omogočajo, da je deformacija papirja obstojna. Uporabljajo tudi poseben brajev tiskalni stroj, ki tiska direktno na papir. Za izvedbo programa priprave knjig v brajici in knjig v računalniškem zapisu so v letu 2009 namenili preko 57.000,00 EUR.

- Prilagajanje in oblikovanje besedil za tisk v brajici

Osnova brajice je znak (celica, črka) s šestimi pikami. Izbočene pike so označene s poudarjenimi pikami, ostale nepoudarjene pa predstavljajo možne pike v brajevem znaku.

Ker so praviloma vsa besedila - časopisi, revije, knjige, učbeniki... - tiskana v t. i. grafičnem načinu, je treba tekste, ki so namenjeni tisku v brajici, za ta namen posebej oblikovati. Pri grafičnem načinu so razmiki med črkami različni, niso metrično določeni, prav tako se razlikujejo tudi razmiki med posameznimi besedami. Brajica pa zahteva točno določen razmik - le en presledek - med besedami v stavku ali v naslovu. ZDSSS je zato izdelala posebna navodila, ki jih je treba pri prilagajanju in oblikovanju teksta v brajico dosledno upoštevati.

Prilagoditev besedil za tisk v brajici je dolgotrajna, saj se opravlja ročno. Redakcija vključuje osnovne spremembe teksta, ki se nanašajo na oblikovanje kratic, posebnih znakov, števil, interpunkcij in podobno (velika začetnica, kratice, naslovi, posebni znaki: lj, nj, st, št, šč, okrajšave, naštevane, manjkajoče črke v besedi, manjkajoča beseda, števniki, pisanje datuma in ure, rimske številke, narekovaj, oklepaj, pomišljaj, vezaj, podčrtavanje); oblikovanje besedila (presledek, odstavek, deljenje); oblikovanje strani in oblikovanje celotnega dela.

Besedila prilagajajo po Slovenskem brajevem računalniškem standardu kodne tabele IBM 437 za DOS. Znaki, ki jih zahteva brajica, a jih ni na tipkovnici, so zapisani z ASCII znaki.

- **Knjige v brajici**

Število leposlovnih knjig, učbenikov in strokovnih del (Preglednica 18), ki jih letno natisnejo v brajici, je majhno, v letu 2009 le 36, in v zadnjih letih celo nekoliko upada. Knjige so natisnjene le v enem izvodu in so izredno drage, saj je znašala povprečna cena knjige v brajici v letu 2009 kar 1.595 EUR.

Preglednica 18: Knjige v brajici

	Knjige	Učbeniki in strokovna dela	Naklada
2009	31	5	1
2008	29	9	1
2007	31	7	1
2006	32	10	1

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

- **Časopisi v brajici**

V brajici izhajajo trije časopisi z dvema tematskima prilogama (Preglednica 19):

- *Moj prijatelj*,
 - o šahovske priloge k časopisu *Moj prijatelj* za 30 naročnikov,
- *Sodelavci v ljubezni*,
- *Obzornik za ženo in družino*,
 - o tematske priloge k časopisu *Obzornik za ženo in družino*.

Izhajajo v nakladi od 63 do 162 izvodov, pri pripravi časopisov pa sodeluje 21 oseb. Stroški izdajanja so v letu 2009 znašali 24.354 EUR.

Preglednica 19: Časopisi v brajici

Naslov	Frekvenca izhajanja	Cena	Naklada	Št. naročnikov	Št. sodelujočih
Moj prijatelj	12 x letno	brezplačnik	162	162	21
Sodelavci v ljubezni	4 x letno	brezplačnik	63	63	21
Obzornik za ženo in družino	12 x letno	brezplačnik	140	140	21

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

– Publikacije v povečanem tisku

Dela, ki so bila prilagojena za tisk v brajici, obenem prilagodijo tudi za vnosu na EIS ZDSSS. Namenjena so slabovidnim, zato morajo biti oblikovana tako, kot bi jih uporabljali videči. To pomeni, da je celotno delo, npr. knjiga, združeno v eno datoteko, brez naslovnih strani zvezkov (kot je to zahteva pri brajici), brez deljenih besed in brez številčenja strani. Besedilo je obojestransko poravnano, odstavki so ločeni s skokom v novo vrstico in velikostjo odstavka 3, uporablja se kodna tabela 1250, pisava Ariel in velikost znakov 12. Razmik med znaki je običajen, razmik med besedami 1 prazen znak, robovi 2,5 cm (brez vezave in robu za spenjanje). Vsako delo vsebuje - tako kot vse knjige ali učbeniki v tisku za videče - tudi prvo in drugo stran s podatki o knjigi, ki pa ne sme vsebovati strnjenih velikih začetnic (oblika kot v stavku). V posebni datoteki so dodana besedila, ki so običajno napisana na platnicah (kratki povzetki, kritike, ...).

Celotno delo je shranjeno v XXXXX.RFT formatu (kjer je XXXXX celoten naslov dela), povzetki oz. platnice pa so v dodatni datoteki XXXX.DOC, kjer za XXXX velja opomba, da gre za platnice. V tej obliki izdaja ZDSSS tudi dva časopisa (Preglednica 20) in sicer v nakladi 306 oziroma 273 izvodov. Za njuno pripravo skrbi 21 oseb. Stroški izdajanja teh dveh časopisov znašajo 27.000 EUR.

Preglednica 20: Časopisi, ki izhajajo v povečanem tisku

Naslov	Frekvenca izhajanja	Cena	Naklada	Št. naročnikov	Št. sodelujočih
Moj prijatelj	12 x letno	brezplačnik	306	306	21
Obzornik za ženo in družino	12 x letno	brezplačnik	273	273	21

Vir: Dušan Sterle, 25.2.2010

Sredstva, ki jih ZDSSS namenja za založniško dejavnost in za vzdrževanje informacijskega sistema EIS (Preglednica 21) se v zadnjih treh letih povečujejo in so v letu 2009 skoraj dosegla 224.000 EUR. Ugotovimo lahko, da je izdajanje gradiva v tehnikah namenjenih slepim in slabovidnim relativno drago, posebej drag in zamuden je tisk knjig v brajici (cca 1.600 EUR na naslov/izvod).

Preglednica 21: Sredstva ZDSSS za založniško dejavnost

Postavka	2007	2008	2009
Zvočne knjige-LEPOSLOVJE	52.899,80	57.155,24	61.542,51
Knjige v brajici in računalniškem zapisu	31.442,76	35.951,25	37.919,18
Zvočne knjige-UČBENIKI	23.038,85	24.921,95	26.280,52
Učbeniki v brajici in računalniškem zapisu	17.392,76	18.625,09	19.489,27
Časopisi v povečanem tisku	18.524,81	19.466,87	24.013,16
Računalniški časopis RIKOSS	4.874,39	3.028,50	2.918,83
Časopisi v zvoku	26.249,22	28.271,05	27.456,45
Časopisi v brajici	17.911,15	19.436,11	24.354,92
EIS-elektronsko informacijski sistem	13.849,15	14.802,30	13.766,18
SKUPAJ	206.182,89	221.658,36	223.988,60

Vir: Dušan Sterle, 31. 5. 2010

V celoti je v letu 2009 knjižnica ZDSSS uspela izdelati v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah 261 novih in 185 starih naslovov zvočnih knjig v skupni nakladi 1.338 izvodov ter 36 del v brajici - skupaj 1.374 enot. To je tudi celoten prirast monografskega gradiva v tem letu⁷.

5.2 Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Založniško dejavnost izvaja tudi ZSSML. Na leto prilagodijo 10 naslovov učbenikov, in sicer pripravijo 20 izvodov v povečanem tisku za slabovidne in od 2 do 5 izvodov gradiva v brajici za slepe. Učbenike v povečanem tisku izdeluje zunanji izvajalec, učbenike v brajici pripravljajo v Zavodu, v zvočne knjige pa jih pretvarjajo na ZDSSS. Večji del učnega gradiva pripravijo učitelji sami.

Na Zavodu imajo dva brajeva tiskalnika. Na enem od njiju lahko delajo vsi, ki obvladajo delo z njim, na drugem, ki lahko natisne več izvodov hkrati, pa le zaposleni, ki sicer dela na delovnem mestu vzdrževalca učne tehnologije. Preden so pridobili ta tiskalnik, so učbenike tiskali v tiskarni ZDSSS.

5.3 Založniki zvočnih knjig

Zvočne knjige občasno izdajajo tudi nekatere slovenske založbe. Predvsem gre za knjige za otroke, klasična leposlovna dela in popularne tuje romane. V letu 2009 so slovenske založbe skupaj izdale približno 70 naslovov zvočnih knjig, kar pomeni 20 % celotne letne produkcije naslovov slovenskih zvočnih knjig v Sloveniji..

Založba **VED** je v letu 2009 izdala 14 zvočnih knjig, pretežno pravljic za otroke. Med založbami, ki občasno izdajajo zvočne knjige so še **Založba Sanje**, **Racman** in

⁷ Podatek je zanimiv, če ga primerjamo z minimalnim prirastom predpisanim za splošne knjižnice, ki znaša 200 enot monografskega gradiva na 1000 prebivalcev (Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. UL RS. 70/2008, 2. člen). Ob predpostavki, da ima knjižnica 10.000 potencialnih uporabnikov (ocena števila slepih in slabovidnih v Sloveniji), potem bi morala knjižnica imeti prirast vsaj 2000 enot monografskega gradiva letno. Če pa bi slepe in slabovidne obravnavali enako kot pripadnike avtohtonih manjšin, potem bi moral biti minimalni prirast še višji: 2500 enot letno.

Mladinska knjiga. Slednja je leta 2006 začela z izdajanjem zbirke Zvočna knjiga, ki pokriva tri področja, in sicer leposlovje za otroke in mladino, leposlovje za odrasle in tako imenovano področje žive besede, kjer predstavljajo slovenske pesnike.

Zvočne knjige izdeluje tudi **Iris, podjetje za zaposlovanje invalidov**. V letu 2009 so izdali 15 naslovov zvočnih knjig, v zadnjih 4 letih pa skupaj 37 naslovov. Podjetje zvočne knjige ponudi društvom za slepe in slabovidne in vsem slovenskim splošnim knjižnicam. Od števila naročil je odvisna tudi naklada⁸ (osebna komunikacija, 3.3.2010).

Preglednica 22: Zvočne knjige v letu 2009

	Leposlovje	V %	Učbeniki in strokovna dela	V %	Skupaj	V %
Založbe*	46	19	23	26	69	21
Vsa produkcija	241	100	89	100	330	

*Številke so približne. Točnih podatkov o produkciji zvočnih knjig žal ni mogoče pridobiti.

Vir: COBISS 2010 in IRIS, osebna komunikacija 3.3.2010.

5.4 Projekti: publikacije za slepe

Publikacije za slepe izhajajo tudi priložnostno:

– Zvočne podobe Velike Britanije (2004)

Britansko veleposlaništvo v Ljubljani je ob novem letu 2005 izdalo zgoščenko *Med Britanci*, na kateri je izbor radijskih oddaj Jane Valenčič, ki jih je naredila za slovensko uredništvo BBC World Service med letoma 1997 in 2004. Na njej je v slovenščini predstavljenih trinajst zvočnih podob vsakodnevne Britanije. Veleposlaništvo je zgoščenko med drugimi podarilo tudi društvom slepih in slabovidnih ter slovenskim knjižnicam (K. R., 2005).

⁸ Cena izvoda je 6,5 €. Po besedah vodstva podjetja program izdajanja zvočnih knjig posluje z izgubo.

– **Tvoja pot se nadaljuje : nasveti za slepe in slabovidne ter njihove sorodnike in prijatelje (2005)**

Priročnik z nasveti za življenje s slepoto v starejših letih je preveden iz nemščine. Založilo ga je Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Maribor, izšel pa je s pomočjo donacije podjetja Siteco, v tiskani obliki in kot zvočni posnetek. Priročnik naj bi bil dostopen v vseh območnih knjižnicah (Vrbnjak, 2005), vendar ga imata trenutno le dve visokošolski knjižnici.

6 MOŽNOSTI IZKORIŠČANJA ELEKTRONSKIH VIROV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Informacije ter gradiva v elektronski obliki so slepim in slabovidnim uporabnikom dostopna oziroma jih lahko uporabljajo le, če so v obliki, ki jim ustreza. Na svetovnem spletu je večina informacij dostopna slepim in slabovidnim, vendar pa so uporabne le tiste, ki upoštevajo posebne potrebe slepih in slabovidnih. Pri izdelavi spletnih strani bi bilo zato treba upoštevati tudi določene specifičnosti. Organizacije, ki zastopajo interese slepih in slabovidnih so že postavile izhodišča ali celo izdelale navodila, kako naj bodo spletne strani oblikovane. Ena od takih organizacij je Ameriška fundacija za slepe (<http://www.afb.org/>). Seveda pa obstaja še mnogo drugih spletnih naslovov, ki prinašajo nasvete o tem, na kaj je treba biti pozoren pri izdelavi spletne strani, da bi jih lahko pregledovali tudi uporabniki s posebnimi potrebami na področju vida.

6.1 Navodila za izdelavo spletne strani, ki bo uporabna za slepe in slabovidne

Osnovni napotki, kako izdelati slepim in slabovidnim prijazno in uporabno spletno stran :

- Označevanje grafik in slik: uporaba alternativnega besedila (tag) za označevanje grafik in slik na spletni strani, torej vsakega objekta, ki ni tekstoven. V HTML-ju to storimo tako, da v slikovni tag dodamo: alt="vaš opis slike". Zemljevidi morajo imeti alternativno besedilo za vsako območje, ki se ga da klikniti.
Če se želimo prepričati, da smo označili vse potrebne elemente na strani, to lahko preverimo tako, da stran prikažemo v načinu brez slik. V tem primeru bomo namesto slik dobili opise, ki smo jih definirali v alternativnem opisu slike.
- Nasveti za pisanje dobrega alternativnega besedila:
 - Opišemo funkcijo slike, še posebej če je slika povezava.
 - Najprej napišemo pomembne informacije, če moramo navesti daljši opis, le tega ločimo z dvopičjem.

- Če grafika nima nobenega pomena, potem take grafike ne označujemo (recimo če uporabimo grafiko za pozicioniranje drugih grafik, npr. presledka).
- Če ne vemo, kaj bi povedali o sliki, lahko namesto opisa uporabimo "ni besedila".
- Če premikamo npr. naslove menijev na stranini, ne pozabimo premakniti tudi alt besedila, ki se nanaša nanj.
- Pravilno črkujmo opise.
- Označevanje strukture strani – grafike niso edino, kar se označuje na strani. Pravilno je potrebno označiti tudi dele strani, tako da uporabnik lahko ve, kdaj se premakne od enega dela strani k drugemu (navadno to označujemo z barvami, tekstovno pa je treba stvari rešiti drugače).
 - Okvirjem, ki so na strani, lahko damo ime.
 - Posamezna področja na strani lahko poimenujemo; pred področje, ki ga želimo poimenovati, vstavimo "Test Label".
- Označevanje povezav: če je povezava grafična, mora biti označena, besedilne povezave pa morajo imeti nek pomen. Primer označevanja povezave: `For the latest version of our software, click here.`
- Java, JavaScript in ostalih ne-HTML elementov ni dobro uporabljati. Če jih že uporabljamo, bodimo pozorni kaj se zgodi, ko uporabniki želijo uporabljati to stran. Preverimo tudi kaj se zgodi, če uporabniki uporabljajo starejšo različico brskalnika. Če že uporabljamo ne-HTML oblike, poskrbimo da bomo imeli alternativno obliko, ki bo podajala enake informacije kot ne-HTML element.
- Funkcija posameznih delov besedila mora biti natančno določena s strukturnimi elementi t.i. tagi HTML jezika.
- Dobro je, če so posamezni elementi spletne strani dopolnjeni z metapodatki, ki nosijo osnovno informacijo o podatkih, ki so osnovni del spletne strani. Npr. tag, ki določa da je del spletne strani naslov, je lahko dopolnjen z informacijo o jeziku, v katerem je napisan. Tako lahko slep uporabnik takoj presodi, če je besedilo, glede na njegovo jezikovno predznanje, primerno zanj.
- Vključitev jezikovne informacije je pomembna tudi za pravilno delovanje bralnikov zaslona, bralniki namreč ne morejo »prebrati« grafičnih informacij.

- S spletnih strani, ki ne upoštevajo zgoraj omenjenega, lahko slepi in slabovidni pridobijo le omejeno število informacij.
- Pomembna je kontrastnost spletne strani: spletna stran naj bo čimbolj kontrastna.
- Na spletni strani naj ne bo preveč grafičnih elementov.
- Spletna stran naj bo pregledna in enostavna.
- Spletna stran ne sme biti narejena s programom Macromedia Flash.

Na osnovi praktičnih izkušenj pa bi za lažjo berljivost spletnih strani veljalo dodati še naslednje možnosti:

- funkcijo KREPKO/BOLD: vse strani imajo funkcijo določanja velikosti besedila, nobena pa možnosti narediti besedilo krepko,
- možnost poljubne nastavitve kontrasta, barve črk in ozadja,
- pri straneh, ki imajo več jezikovnih mutacij, bi moralo biti standardizirano mesto gumba za izbiro jezika,
- standardizirana razporeditev osnovnih funkcij itd.⁹

– Analiza nekaterih spletnih strani v Sloveniji

Pod drobnogled je bilo vzetih nekaj spletnih strani iz javnega sektorja in na njih preverjena dostopnost in uporabnost (berljivost) informacij za slepe in slabovidne uporabnike.

- <http://www.gov.si> - stran je dostopna in uporabna, dovolj kontrastna.
- <http://www.uradni-list.si> – večina listin je v PDF formatu, dostop do njih je plačljiv.
- <http://www.iusinfo.si> – stran je dostopna, morda edino premalo kontrastna (vsa podlaga, linki so svetlo modre barve in se ne vidijo dobro). Nekaterne informacije so plačljive.
- <http://www.delo.si> – stran je dostopna za slepe in slabovidne ter dovolj kontrastna.
- <http://www.dnenvik.si> - stran je dostopna in dovolj kontrastna. Članki so normalno berljivi.
- <http://www.vecer.si> - dobro dostopna stran.
- <http://www.24-ur.com> – dobro dostopna stran.

⁹ Predloge je 19. 7. 2010 pisno posredoval Tomaž Wraber.

- <http://www.siol.net> – dobro dostopna stran.
- <http://www.zzzs.si> – dobro dostopna stran.
- <http://www.uni-mb.si> - dostopna, morda drugačna barva podlage (temnejša).
- <http://www.uni-lj.si> – stran je dostopna.
- <http://dikul.uni-lj.si> – dostopno, samo premalo kontrastna.
- <http://cobiss.si> – stran je dostopna in enostavna za premikanje.
- <http://www.nuk.si> – meniji niso dobro dostopni.
- <http://dkum2.uni-mb.si> – dobro dostopna stran in dovolj kontrastna.
- <http://www.dlib.si> - po testiranju nekaj gradiv, smo ugotovili, da so ta berljiva za slepe in slabovidne.
- <http://www.lekarnar.com> - spletna stran je dostopna, navodila za slepe niso berljiva.
- www.e-davki.wi – stran je dostopna in dovolj kontrastna.

Vse navedene spletne strani imajo informacijo o jeziku besedila in meta podatke.

6.2 Digitalizacija knjižničnega gradiva

Pri elektronskem gradivu, ki je zapisano v PDF formatu, se pojavi težava, če je besedilo samo digitalizirano in izvoženo kot slika. Uporabnikom govornih sintez je PDF dostopen le pogojno, saj ga ti programi največkrat prepoznavajo kot sliko brez črkovne kode, ki jo potrebujejo za funkcijo TTS (Text to Speech). Za lažjo dostopnost besedil slepim in slabovidnim uporabnikom je priporočljiv format DAISY, ki je sicer namenjen zvočnemu zapisu datotek, lahko pa se kombinira tudi z besedilnim in grafičnim zapisom gradiva.

– Digitalne zvočne knjige DAISY

Daisy – Digital Accessible Information System (sistem za digitalni dostop do informacij) – je sklop strojne in programske opreme ter orodij za snemanje, shranjevanje, prenos in branje digitalnih zvočnih knjig.

Konzorcij Daisy je bil ustanovljen s strani knjižnic, ki se ukvarjajo z zvočnimi knjigami. Njegov namen je, da vodi aktivnosti prehoda iz analognih na digitalne zvočne knjige, usklajuje in povezuje razvijalce opreme in uporabnike ter sprejema standarde.

Format Daisy omogoča zapise v naslednjih oblikah:

- zvok in besedilo: najpopolnejša oblika digitalnih zvočnih knjig, ki vsebuje posneto zvočno besedilo in besedilo v elektronski obliki;
- zvok z navigacijo: ta oblika zvočne knjige je učinkovita in z dodatnimi navigacijskimi možnostmi okrepljena posneta knjiga. Je najpogostejša oblika posnetih knjig za slepe, slabovidne in dislektike;
- samo besedilo: tekstovna zvočna knjiga, ki vsebuje elemente navigacije in prikaz možnosti, vendar brez vnaprej posnetega zvoka. Te zvočne knjige nastanejo z uporabo sinteze govora (TTS – Text To Speech).

Zvočno knjigo v formatu Daisy običajno predvajamo s CD-ja, ki vsebuje do 40 ur pripovedi. Obstajajo predvajalniki Daisy, ki za medij uporabljajo spominske kartice. Bralec lahko krmari med stranmi, poglavji, podpoglavji in odstavki. Zaznamke lahko umestimo kamorkoli v knjigo. Dostopni so tudi drugi elementi, ki jih ima tiskana knjiga (opombe, opisi in podnapisi slik ...). Zvočne knjige v formatu Daisy je mogoče brati na računalniku s CD-roma in s posebno programsko opremo (Daisy Player).

Prednosti zvočnih knjig v formatu Daisy:

1. Knjige v formatu Daisy so knjige za več čutil (zvok in vid) in zato idealen medij za slepe, slabovidne in dislektike.
2. Programski (Software) Daisy predvajalniki in strojna oprema (ClassMate) dislektikom omogočajo združitev govorjene besede in ustreznega besedila, kar izboljša njihov nivo razumevanja teksta.
3. Daisy izboljša učne rezultate – dokazano je bilo, da kombinacija zvoka in besedila pri osebah s težavami pri pisanju izboljša rezultate v šoli.
4. Zvočno datoteko je s pomočjo vsem dostopnih komercialnih orodij mogoče hitro in preprosto narediti iz Wordovega dokumenta.
5. Daisy je optimalna oblika za izobraževalna okolja, ker je primerna za ljudi z različnimi potrebami, kot so slepi in slabovidni ter dislektiki oziroma za vse, ki imajo specifične učne težave.
6. Digitalne datoteke Daisy so pregledne. Uporabniki lahko vsebino

skenirajo/pregledujejo naprej ali nazaj ter dodajajo/vstavljajo potrebne zaznamke – podobno kot bralci v tiskani knjigi.

7. Programski (Software) Daisy predvajalniki omogočajo prilagoditev videza besedila, ustvarjanje zaznamkov in vnašanje opomb v posamezno datoteko.
8. Digitalne datoteke Daisy so majhne in jih je lahko arhivirati. Shranjene datoteke je, za razliko od nekaterih drugih formatov, možno ponovno uporabiti za različne namene (knjige v povečanem tisku, Mp3-datoteke).
9. Na en CD lahko posnamemo do 40 ur govora in (ali) zvoka.
10. Daisy je mednarodni standard, ki ga je razvil konzorcij uporabnikov. Zasnovan je za uporabnike. Ker ni v lasti enega prevladujočega proizvajalca, ni podvržen komercialnim trendom.

Drugo možnost s svojimi programskimi rešitvami ponuja podjetje Dolphin (<http://www.yourdolphin.com>). Razvilo je skupino programov pod imenom Alt-Format, ki slepim in slabovidnim uporabnikom omogoča hitro in enostavno prilagoditev besedil. Priporoča se tudi uporaba programa Easy Converter (več o programu tudi na spletni strani podjetja Diopta <http://www.diopta.si>).

6.3 E-knjiga in elektronski bralniki

E-knjige so slepim in slabovidnim uporabnikom dostopne, če so v njim dostopni obliki (v Word ali PDF) in narejene kot besedilo in ne kot slika. V tem primeru lahko slepa ali slabovidna oseba z ustrezno strojno in programsko opremo bere takšno obliko knjige.

Uporabnost elektronskih bralnikov za slabovidne bi bilo potrebno še posebej preučiti.

7 NORMATIVNE OSNOVE ZA IZVAJANJE KNJIŽNIČNE DEJAVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Slovenska zakonodaja izpostavlja invalide (torej tudi slepe in slabovidne) kot posebno kategorijo prebivalstva, ki so ji posebej zagotovljene pravice do izobraževanja in usposabljanja ter s tem do dejavnega življenja v družbi. Da bi jim omogočili dostop do publikacij in informacij v njim dostopnih oblikah, so v avtorskopravni zakonodaji uveljavljene izjeme pri reprodukciji zaščenih avtorskih del.

7.1 Ustava Republike Slovenije

Ustava Republike Slovenije v 52. členu invalidom izrecno zagotavlja varstvo ter usposabljanje za delo. Prav tako daje otrokom z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter drugim huje prizadetim osebam pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. Izobraževanje in usposabljanje mora biti financirano iz javnih sredstev.

7.2 Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK. Ur. l. RS št. 96/2002)

Konkretno osnovo za organizirano izvajanje knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v okviru javne službe daje Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, ki v 65. členu izrecno določa, da država ustanavlja in financira javne zavode in programe, ki pokrivajo celotno področje Slovenije oziroma so pomembni za posamezno področje ter da financira tudi kulturne programe in projekte, ki so namenjeni skupinam prebivalcev s posebnimi potrebami.

65. člen (pristojnosti države)

Država ustanavlja tiste javne zavode in financira tiste javne kulturne programe drugih izvajalcev ter podpira kulturne projekte, ki pokrivajo celotno območje Slovenije ali so zaradi vodilne vloge na posameznem področju oziroma posebnega pomena za celovitost slovenskega kulturnega prostora, pomembni za vso Slovenijo.

Poleg javnih kulturnih programov in kulturnih projektov iz prejšnjega odstavka država financira tudi tiste, ki so posebej namenjeni:

- slovenskim narodnim skupnostim v Italiji, Avstriji, Madžarski in Hrvaški ter Slovincem po svetu,
- avtohtonima italijanski in madžarski narodni skupnosti ter romski skupnosti,
- kulturni integraciji manjšinskih skupnosti in priseljencev, če njihovi kulturni programi oziroma projekti presegajo lokalni pomen,
- potrebam slepih, gluhonemih in drugih skupin prebivalstva s posebnimi potrebami.

7.3 Zakon o knjižničarstvu

(ZKnj-1. Ur. l. RS št. 87/2001)

31. člen (specialne knjižnice)

Specialne knjižnice izvajajo knjižnično dejavnost na posameznih znanstvenih ali strokovnih področjih. Specialne knjižnice v okviru javne službe iz 2. člena tega zakona tudi:

- zagotavljajo specializirane informacije na posameznih znanstvenih, strokovnih in problemsko orientiranih področjih ali v organizacijah, katerih del so,
- predvsem vsebinsko obdelujejo knjižnična gradiva in interne dokumente organizacij, katerih del so,
- gradijo specializirane knjižnične in podatkovne zbirke,
- vrednotijo in posredujejo specializirane informacije,
- usposablajo uporabnike za iskanje specializiranih informacij.

Specialne knjižnice so tudi tiste, ki izvajajo knjižnično dejavnost v posebnih prilagojenih tehnikah za slepe in slabovidne.

Kot specialne knjižnice se obravnavajo tudi specializirani informacijski centri.

Knjižnična dejavnost kot javna služba bi torej morala zagotavljati tudi informacijske, kulturne in druge potrebe za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami, torej tudi za

slepe in slabovidne. Zakon o knjižničarstvu to nalogo dejansko nalaga splošnim knjižnicam (16. člen), medtem ko naj bi knjižnične storitve za slepe in slabovidne še posebej zagotavljale specialne knjižnice (31. člen).

7.4 Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008-2011 (ReNPK0811. Ur. l. RS, št. 35/2008)

Pripravljenost države, da se pravice invalidov oziroma slepih in slabovidnih na področju kulture izvajajo v praksi, dokazujejo tudi prioritete naloge nacionalnega programa za kulturo 2008-2011, ki se v več točkah nanašajo na slepe in slabovidne državljane:

- Zagotavljanje čim večje dostopnosti jezikovnega in drugega zadevnega gradiva (tudi) za invalide v njim prilagojenih tehnikah.
- Skrbeti za invalide, da bodo imeli dostop do literarnih prireditev in prostorov v zvezi s knjigo ter jim bodo s pomočjo njim prilagojenih tehnik dosegljive knjižne vsebine.
- Knjižnične storitve za invalide se izvajajo v javnem knjižničnem sistemu v posebej zanje prilagojenih tehnikah.
- V čim večji meri bo zagotovljena dostopnost avdiovizualnega in drugega gradiva invalidom v njim prilagojenih tehnikah.
- Zagotoviti enake možnosti za participacijo v kulturnem življenju invalidom in ljudem iz ranljivih skupin.
- V javni interes spada dostopnost knjige za slepe in slabovidne.
- Preveriti možnosti za vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v mreži knjižnic.

Slepi in slabovidni lahko uporabljajo le publikacije v posebnih, njim prilagojenih tehnikah. Zato je pomembno, kako je z zakonom omogočena reprodukcija avtorskopravno zaščenih del.

7.5 Zakon o avtorski in sorodnih pravicah

(ZASP-UPB2. Ur. l. RS, št. 44/2006)

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah omogoča reproduciranje in distribuiranje del v oblikah, ki so prilagojene možnostim invalidnih oseb (47. člen), obenem pa omogoča reproduciranje v omejenem obsegu za privatne potrebe (50. člen).

47.a člen

Brez prenosa ustrezne materialne avtorske pravice, vendar ob plačilu primernega nadomestila, je v korist invalidnih oseb dopustno reproduciranje in distribuiranje dela, če to delo ni na voljo v zahtevani obliki in je uporaba neposredno povezana z invalidnostjo teh oseb, omejena na njen obseg ter ni namenjena doseganju neposredne ali posredne gospodarske koristi.

50. člen

(1) Ob upoštevanju 37. člena tega zakona je reproduciranje že objavljenega dela prosto, če je izvršeno v največ treh primerkih in če so izpolnjeni pogoji iz drugega ali tretjega odstavka tega člena.

(2) Fizična oseba lahko prosto reproducira delo

1. na papirju ali podobnem nosilcu z uporabo fotokopiranja ali druge fotografske tehnike s podobnimi učinki,

2. na katerem koli drugem nosilcu, če to stori za privatno uporabo, če primerki niso izročeni ali priobčeni v javnosti in če pri tem nima namena dosegati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

(3) Javni arhivi, javne knjižnice, muzeji ter izobraževalne in znanstvene ustanove lahko za lastne potrebe prosto reproducirajo delo na kateremkoli nosilcu, če to storijo iz lastnega primerka in če pri tem nimajo namena dosegati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

(4) Reproduciranje po prejšnjih odstavkih tega člena ni dovoljeno glede pisanih del v obsegu celotne knjige, grafičnih izdaj glasbenih del, elektronskih baz podatkov in računalniških programov ter v obliki izvedbe arhitekturnega objekta, če ni s tem zakonom ali s pogodbo drugače določeno.

(5) Ne glede na prejšnji odstavek je pod pogoji iz prvega odstavka tega člena prosto:

1. reproducirati pisano delo v obsegu celotne knjige, če je njena naklada izčrpana že najmanj dve leti;

2. reproducirati grafično izdajo glasbenega dela z ročnim prepisovanjem.

7.6 Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi

Izjeme, ki jih dopušča slovenska avtorskoppravna zakonodaja, izhajajo med drugim tudi iz Direktive Evropskega parlamenta in Sveta, ki državam članicam dopušča določene izjeme ali omejitve, ki invalidom omogočajo uporabo avtorskoppravno zaščitene del. Direktiva celo priporoča državam članicam, da sprejmejo vse potrebne ukrepe, da bi olajšale dostop invalidnim osebam, ki jih invalidnost ovira pri uporabi publikacij, pri čemer naj posebno pozornost posvetijo dostopnim formatom.

Tako 5. člen Direktive določa, da lahko države članice predvidijo izjeme in omejitve pravic nosilcev avtorskih pravic glede reproduciranja (2. člen) ter priobčitve del javnosti in dajanja na voljo javnosti, ko gre za »uporab(a)o v korist invalidov, ki je neposredno povezana z invalidnostjo in je nekomercialne narave, v obsegu, ki ga zahteva posamična oblika invalidnosti«¹⁰.

7.7 Zakon o medijih (uradno prečiščeno besedilo) (Zmed-UPB1) (Ur. l. RS, št. 110/2006)

Tudi Zakon o medijih izpostavlja posebne pravice slepih, saj naj bi Republika Slovenija s sredstvi iz proračuna posebej podpirala ustvarjanje in razširjanje programskih vsebin v tehnikah, ki so prilagojene slepim.

¹⁰ Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi. Prevezeto 12. 7. 2010 s spletne strani <http://eur-lex.europa.eu/sl/index.htm>.

4. člen (javni interes na področju medijev):

(1) Republika Slovenija podpira medije pri ustvarjanju in razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne:

- za uresničevanje pravice državljanov oziroma državljanek Republike Slovenije, Slovencev po svetu, pripadnikov oziroma pripadnic slovenskih narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in Madžarski, italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji ter romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, do javnega obveščanja in do obveščenosti;
- za zagotavljanje pluralnosti in raznolikosti medijev;
- za ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete;
- za vzpodbujanje kulturne ustvarjalnosti na področju medijev;
- za kulturo javnega dialoga;
- za utrjevanje pravne in socialne države;
- za razvoj izobraževanja in znanosti.

(2) Republika Slovenija podpira razvoj tehnične infrastrukture na področju medijev.

(3) Republika Slovenija posebej podpira ustvarjanje in razširjanje programskih vsebin namenjenih slepim in gluhonemim v njih prilagojenih tehnikah ter razvoj ustrezne tehnične infrastrukture.

(4) Za sofinanciranje uresničevanja javnega interesa na področju medijev iz prejšnjih odstavkov zagotavlja Republika Slovenija sredstva v državnem proračunu.

7.8 Zakon o poštних storitvah

(ZPSto-2) (Ur. l. RS, št. 51/2009)

Za izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne je pomemben tudi Zakon o poštних storitvah, ki slepim in slabovidnim zagotavlja enako ceno univerzalne poštne storitve, ne glede na dodatne storitve, ki bi jih bilo potrebno zagotoviti. Pošta Slovenije pa se je v Splošnih pogojih za izvajanje univerzalne poštne storitve zavezala, da bodo te v storitve v Sloveniji brezplačne.

35. člen (cene univerzalne storitve):

- (1) Storitve iz nabora univerzalne storitve morajo izvajalci univerzalne storitve izvajati po cenah, ki so:
 - dostopne in vsem uporabnikom omogočajo dostop do ponujenih storitev ne glede na njihov zemljepisni položaj;
 - stroškovno naravnane in spodbujajo učinkovito zagotavljanje univerzalne storitve;
 - za istovrstne storitve enake na celotnem ozemlju Republike Slovenije.
- (2) Uporaba enotne tarife iz zadnje alineje prejšnjega odstavka ne izključuje pravice izvajalcev univerzalne storitve, da glede cene sklepajo individualne pogodbe z uporabniki.
- (3) Tarife morajo biti pregledne in nediskriminacijske.
- (4) Kadar izvajalci univerzalnih storitev uporabljajo posebne tarife, na primer za storitve za podjetja, za pošiljatelje masovne pošte ali za združevalce pošte različnih uporabnikov, morajo spoštovati načelo preglednosti in nediskriminacije pri tarifah in z njimi povezanimi pogoji. Tarife se skupaj s povezanimi pogoji enako uporabljajo med različnimi tretjimi strankami ter med tretjimi strankami in izvajalci univerzalne storitve, ki izvajajo enakovredne storitve. Take tarife so na voljo tudi uporabnikom, zlasti posameznim uporabnikom ter malim in srednjim podjetjem, ki pošiljajo pošto pod podobnimi pogoji.
- (5) Razen storitev, ki so v skladu z ratificiranimi akti Svetovne poštne zveze oproščene plačila poštnine (literatura za slepe in slabovidne osebe), morajo biti univerzalne storitve slepim in slabovidnim osebam dostopne po enakih cenah kot drugim uporabnikom za istovrstne storitve. Pri tem so v to ceno že vključene tudi morebitne dodatne storitve, ki jih mora izvajalec univerzalne storitve zagotoviti za nemoteno izvajanje univerzalne storitve slepim in slabovidnim. Izvajalec univerzalne storitve lahko za slepe in slabovidne ponudi tudi ugodnejše pogoje.

7.9 Splošni pogoji izvajanja univerzalne poštne storitve

(Ur. l. RS, št. 58/2004, 12. člen) (izdala Pošta Slovenije v Mariboru 2006)

12. člen (pošiljka za slepe in slabovidne):

- (1) Pošiljka za slepe in slabovidne je odprta pošiljka, ki vsebuje znake za slepe in druge oblike zapisov za slepe.
- (2) Velikosti pošiljke morajo ustrezati velikostim navadnega pisma. Izjemoma je lahko najmanjša velikost pošiljke 90 x 100 mm.
- (3) Največja masa pošiljke za slepe in slabovidne je 7 kg.
- (4) Na naslovni strani pošiljke mora biti oznaka »Pošiljka za slepe in slabovidne« oziroma v mednarodnem prometu »Literature for the blind«. Kot oznaka se lahko uporabi tudi nalepka z znakom za slepe.
- (5) Pošiljke za slepe in slabovidne so oproščene plačila poštnine, razen poštnine za storitev prednostno. Prednostno je poštna storitev v mednarodnem prometu, pri kateri ima pošiljka prednost pri prenosu.
- (6) Če so znaki za slepe in druge oblike zapisov za slepe poslani kot priporočeno pismo, kot vrednostno pismo, kot navadni paket ali kot paket, takšna pošiljka ni oproščena plačila poštnine.

8 MODELI ORGANIZACIJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SVETU

Za ustrezno umestitev knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne v sistem javnega knjižničarstva, je potrebno pregledati tudi rešitve v tujini. Namen študije je bil predvsem opredeliti in primerjati modele organizacije knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne v okviru specialnega in splošnega knjižničarstva, ter ugotoviti status knjižnic, ki te storitve izvajajo. Osredotočili smo se predvsem na države v evropskem prostoru, za boljši primerjalni pregled pa smo v analizo vključili tudi nekaj neevropskih držav, ki imajo v svetovnem merilu visoko razvito knjižnično mrežo in knjižnične storitve.

Prvotni namen študije je bil zajeti skupino uporabnikov oziroma potencialnih uporabnikov, ki imajo formalni status slepega oziroma slabovidnega. Ta tako imenovana medicinska definicija Svetovne zdravstvene organizacije (WHO), ki jo države najpogosteje prevzemajo¹¹, se je pri študiji izkazala za omejeno, saj večina držav na nacionalnem, lokalnem in tudi na nivoju institucij teži k funkcionalni definiciji pri organizaciji storitev za slepe in slabovidne.

Funkcionalne oziroma razširjene definicije uporabnikov se razlikujejo, odvisne so od države oziroma modela organizacije knjižničnih storitev in so največkrat pogojene z avtorskopravno opredelitvijo t.i. avtorskopравnih izjem. Slednje namreč določajo obseg reproduciranja gradiva v alternativnem formatu, vrste tovrstnih formatov in posledično tudi metode posredovanja gradiva izbrani skupini uporabnikov. Opredelitev uporabnikov je odvisna tudi od organizacije nacionalne knjižnične mreže nasploh.

Težnja k funkcionalni, to je razširjeni opredelitvi uporabnikov, ne izhaja samo iz smernic IFLA (Kavanagh in Christensen, 2010), temveč tudi iz drugih interesnih skupin. Potrebno se je zavedati, da je skupina uporabnikov, ki bi potencialno lahko uporabljali gradivo v alternativnem formatu in s tem povezane knjižnične storitve, izredno razpršena in raznolika, saj obstaja več oblik zmanjšane zmožnosti uporabe konvencionalno tiskanega gradiva. V razvitih državah so zaradi demografskega

¹¹ Tudi v Sloveniji, glej opredelitev uporabnikov v poglavju O slepoti in slabovidnosti.

trenda staranja prebivalstva starejši slabovidni ljudje največja skupina potencialnih uporabnikov gradiva v alternativnem formatu.

Na področju organizacije knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne se uporabljata zlasti dva pojma kot oblika razširjene definicije. Zmanjšana zmožnost branja (ang. *print-disabled*) je izraz, ki se nanaša na vsakogar, ki ima težave pri branju tiskanih publikacij. Vzrok za te težave je lahko zmanjšana telesna zmožnost, ki onemogoča držanje knjige v rokah, zmanjšana zmožnost zaznavanja ali učenja, kot je disleksija ali pa slepota in slabovidnost (Kavanagh in Christensen, 2010). Definicija torej vključuje vse, ki ne morejo brati tiskanih publikacij zaradi slepote, slabovidnosti, zmanjšane zmožnosti učenja ali zaradi gibalne oviranosti. Čeprav se zdi, da je navedena definicija dovolj široka, pa se vse bolj uveljavlja mnenje, da ni dovolj razumljiva in umestna, zato se pojavlja pojem »senzorno ovirane osebe« (delovni prevod za ang. *perceptual disability*), ki bralni (ne)zmožnosti dodaja še druge čutne oviranosti. V pričujoči analizi smo poleg medicinske definicije *slepote in slabovidnosti* pri razpravi uporabili še izraz *zmanjšana zmožnost branja*.

Druga pomembna terminološka odločitev se nanaša na definicijo gradiva in z njim povezanimi tehničnimi pripomočki, ki jih uporablja skupina slepih, slabovidnih in oseb z zmanjšano zmožnostjo branja. Termin alternativni/dostopni format gradiva (ang. *alternative/accesible format*) je po smernicah IFLA opredeljen kot »format gradiva, ki prenese vizualno informacijo osebi z zmanjšano zmožnostjo branja. Primeri so: brajica, zvočni zapis, veliki tisk, zvočni opis slike in dogajanja ter elektronsko besedilo« (Kavanagh in Christensen, 2010). Za pregledovanje gradiva je zlasti v elektronskem okolju nujna uporaba opreme za prilagojeno branje, ki jo lahko uvrstimo v sklop pojma prilagojene tehnologije (ang. *adaptive/accessible technology*). Po smernicah IFLA gre za »tehnično opremo oz. sisteme, ki povečajo, ohranjajo ali izboljšajo funkcionalnost oseb z zmanjšano zmožnostjo branja«. Sprejemljivi izrazi so tudi: tehnologija za dostop, naprave za dostop, naprave za prilagoditev besedila. Primeri tehnologije za prilagoditev so brajeva vrstica, zaslonski bralniki oziroma bralniki besedil, povečevalniki slike oziroma povečevalni programi (Kavanagh in Christensen, 2010; Katalog, 2010). Za potrebe lažjega branja smo v pričujoči analizi za ang. izraz *alternative format* uporabili izraz *gradivo v alternativnem formatu*, angleški izraz *adaptive technology* pa smo prevedli s *prilagojena tehnologija*.

V slovenskem strokovnem okolju je termin **specialna knjižnica** zelo dobro uveljavljen. Specialna knjižnica lahko deluje v okviru gospodarske organizacije, združenja, raziskovalne organizacije, muzeja in je namenjena uporabnikom iz lastne ustanove, najpogosteje so njihove zbirke omejene na določeno strokovno/znanstveno področje (Kanič, 2010). Obstaja pa tudi pojem **specializirana knjižnica** (sin. knjižnica za posebne vrste bralcev). Po Bibliotekarskem terminološkem slovarju (Kanič, 2010) gre za knjižnico, ki je namenjena splošni vzgoji, izobraževanju, kulturi in razvedrilu posebnih skupin uporabnikov (npr. mladinska, bolnišnična, zaporniška knjižnica, knjižnica za slepe, za turiste...). Po tej definiciji ima knjižnica za slepe in slabovidne poslanstvo in naloge kot splošna knjižnica in jo zato tipsko potemtakem lahko vključimo v mrežo splošnih knjižnic, kar je ponovno pomembno za oblikovanje modela knjižničnih storitev. V pričujočem pregledu smo uporabili termin specialna knjižnica in se nanaša na oba termina.

Podatke o rešitvah v tujini smo zbirali na dva načina: z anketno metodo in metodo analize strokovne literature. Pri zbiranju podatkov smo se osredotočili na naslednje sklope:

- Splošni podatki: število prebivalcev v državi, odstotek slepih in slabovidnih prebivalcev, združenja slepih in slabovidnih v državi.
- Knjižnične storitve: katere storitve za slepe in slabovidne uporabnike se izvajajo in status knjižnic, ki jih omogočajo, ter kako je urejeno njihovo financiranje.
- Produkcija knjižničnega gradiva v alternativnem formatu: kolikšna je letna produkcija knjižnic, kako poteka distribucija tega gradiva, avtorskoppravna ureditev tega področja in arhiviranje tovrstnega gradiva.

Z anketno metodo smo želeli pridobiti podatke od evropskih društev slepih in slabovidnih. Oblikovali smo vprašalnik z 31 vprašanji (10 zaprtih in 21 odprtih vprašanj) v angleškem jeziku. Vprašanja smo razvrstili v tri sklope. V prvem nas je zanimal demografski profil države in dostopnost publikacij ter organizacija knjižnic za slepe in slabovidne v državi, v drugem sklopu smo anketirano društvo povprašali po splošnih informacijah oziroma po njegovem statusu in številu članov. V primerih, ko je društvo oziroma zveza izjavila, da ima svojo knjižnico, so bili naprošeni k

izpolnjevanju tretjega sklopa vprašanj, ki so zadevala organizacijo knjižnice in njeno produkcijo gradiva v alternativnem formatu (Priloga 2).

Vprašalniki so bili 6. 11. 2009 po elektronski pošti (kot priloga v tekstovni datoteki, prilagojeni za branje slepih in slabovidnih) poslani 44 društvom oziroma zvezam, ki so včlanjene v Evropsko zvezo slepih (<http://www.euroblind.org/>) (Priloga 4).

Anketiranci so bili zaproseni, da izpolnjen vprašalnik pošljejo po elektronski pošti do 22. 11. 2009, rok je bil kasneje podaljšan do 27. 11. 2009.

Kljub dvakratnem pozivu k izpolnjevanju vprašalnika je bil odziv slab (le 15 %).

Izpolnjene vprašalnike smo dobili od društev oziroma zvez sedmih držav: Cipra, Črne gore, Danske, Estonije, Irske, Slovaške in Švice. Stopnja popolnosti odgovorov na zastavljena vprašanja je bila različna; nekateri anketiranci so bili izredno izčrpni, saj so npr. posredovali podatke o nacionalni knjižnici za slepe in slabovidne, četudi ta ni del njihovega društva oziroma zveze, spet drugi so bili pri odgovorih izredno skromni. Glede na pridobljene podatke ugotavljamo, da so bila zastavljena vprašanja na nekaterih mestih razmeroma zahtevna (zlasti glede podajanja pravnih predpisov, ipd.), saj zaradi kratkega pripravljalnega časa vprašalnik ni bil podvržen pilotnemu testiranju. Predvidevamo tudi, da je bil čas za izpolnjevanje in vračanje vprašalnikov prekratek.

Zaradi slabega odziva in skopih podatkov, pridobljenih z anketo, smo jih dopolnili z analizo strokovne literature in drugih virov. Na ta način smo poskušali pridobiti tudi podatke za še nekaj drugih držav, ki jih nismo uspeli zajeti z anketno metodo oziroma niso članice Evropske zveze slepih. Največja omejitev pri zbiranju podatkov je bila jezikovna ovira.

V končnem vzorcu smo zajeli sledeče države: Ciper, Črno goro, Dansko, Estonijo, Hrvaško, Irsko, Nizozemsko, Slovaško, Švedsko, Švico, Veliko Britanijo, Avstralijo, Kanado in ZDA.

8.1 Ciper

Po ocenah Združenih narodov (Population, 2010) ima Ciper 689.600 prebivalcev, od katerih jih je približno 3.100 oziroma manj kot 0,45 % slepih ali slabovidnih. Na Cipru deluje eno društvo oz. združenje slepih in slabovidnih, to je (ang.) Pancyprrian Organization of the Blind (Pankypria Organosi Tyflon, <http://designingsteps.com/index.html>), ki ima status nevladne organizacije.

Ciper nima nacionalne knjižnice za slepe in slabovidne in ne nacionalnega programa za zagotavljanje knjižnične dejavnosti za to skupino prebivalstva, ima pa nekaj knjižnic, ki ponujajo storitve za slepe in slabovidne uporabnike. Mednje sodi knjižnica društva slepih in slabovidnih ter knjižnica šole za slepe (St. Barnavas school), pomembno delo na tem področju pa opravlja tudi visokošolska knjižnica Univerze Ciper. Knjižnica društva deluje kot oddelek in je 100 % financirana iz dobrodelnih prispevkov. V letu 2008 je bilo 30.000 € (od 70.000 €) prihodka porabljenega za pridobivanje knjižničnega gradiva. Knjižnica je na voljo le slepim in slabovidnim uporabnikom. Izvaja tudi medknjižnično izposojlo, vendar ni vključena v knjižnično mrežo.

Knjižnica ima 2 zaposlena, enega s sedmo stopnjo izobrazbe in enega s srednješolsko, vendar s 15 let delovnih izkušenj na področju knjižničarstva. Polovico gradiva pridobijo z izmenjavo z drugimi knjižnicami, drugo polovico pa z lastno produkcijo. Trenutno fond knjižnice obsega približno 15.000 naslovov knjig in 30 naslovov serijskih publikacij v različnih jezikih. Od tega je v brajici na voljo 5.000 enot, 10.000 enot pa je zvočnih knjig (v analogni in digitalni obliki, v formatih mp3 in DAISY). Knjižnico obiskuje približno 250 članov. Gradivo jim največkrat distribuirajo po pošti. Med gradivom se najbolj izposojajo zvočne knjige (80 %), manj pa knjige v brajici (15 %) in e-knjige (5 %).

Društvo je edini proizvajalec gradiva v alternativnem formatu v državi in je tudi ustrezno opremljeno (Adobe audition, Plectalk Yes!). Zvočne knjige berejo tako profesionalci kot tudi neprofesionalni prostovoljci. Ciper je leta 2004 v svojo zakonodajo vključil Direktivo 2001/29/EC evropskega parlamenta. Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ang. Cypriot Copyright and Neighbouring Rights (Law 128(1) of

2004) tako v členu 7(2)(18) zagotavlja izjemo, ki dovoljuje reproduciranje v korist oseb s posebnimi potrebami, ki so neposredno povezane z invalidnostjo, ni komercialne narave in v obsegu, ki ga zahteva posamezna oblika invalidnosti. Ciprsko društvo tako lahko v skladu z zakonom reproducira gradivo, vendar ga ne sme razširjati v komercialne namene oziroma dati na voljo drugim kot osebam s posebnimi potrebami. Za tovrstno produkcijo ne potrebuje dovoljenja posameznih avtorjev.

8.2 Črna gora

V Črni gori po podatkih Združenih narodov (Population, 2010) živi 620.000 prebivalcev. Slepí in slabovidni predstavljajo 0,18 % populacije (1.100 oseb). Njihove interese zastopa Zveza slepih Črne gore (Savez slijepih Crne Gore).

Črna gora ima nacionalno knjižnico za slepe (Biblioteka za slijephe Crne Gore, ang. Library for the blind of Montenegro) (Martinović, 2009). Knjižnica ima status specialne knjižnice in je podrejena neposredno Ministrstvu za kulturo. Z »Odluko o osnivanju Biblioteke za slijephe« jo je leta 2004 ustanovila vlada Republike Črne gore, dejansko pa je začela delovati leta 2006. Pripravljen je bil tudi statut knjižnice. Financira se iz državnega proračuna na osnovi programa dela, ki ga potrdi njen ustanovitelj, iz lastnih prihodkov, donacij in iz drugih virov. Do konca leta 2008 so bili v knjižnico včlanjeni le popolnoma slepi člani, čeprav je namenjena tudi slabovidnim. Ker je v knjižnici tudi 400 enot konvencionalnega gradiva, je to na voljo zunanjim uporabnikom. Najpogosteje so to spremljevalci slepih in slabovidnih. Knjižnica se povezuje tudi s sorodnimi knjižnicami iz tujine (Srbija, BiH, Hrvaška), s črnogorsko nacionalno knjižnico (Centralno narodno biblioteko Črne gore), načrtuje pa tudi vključitev v sistem COBISS.

Konec leta 2008 je bilo v knjižnici 377 naslovov v brajici in 452 na CD-jih. Poleg tega so uporabnikom na voljo tudi zvočne knjige v MP3 formatu, ki jih lahko poslušajo na računalniku. Večino gradiva uporabnikom pošljejo po pošti, v bližini živeče uporabnike pa sami obišejo z dostavnim vozilom. Komunikacija med knjižnico in uporabniki poteka predvsem po telefonu in elektronski pošti. V čitalnici knjižnice so

uporabnikom na voljo računalniki z računalniškim programom govorcem (Anrider, Jaws for Windows). V knjižnici je zaposlenih 7 bibliotekarjev ter članov pomožnega in tehničnega osebja. Del gradiva proizvede knjižnica sama, del pa ga pridobi od sorodnih knjižnic iz okolice. V letu 2008 so od drugih knjižnic pridobili 250 zvočnih knjig in 50 knjig v brajici. Za svoje uporabnike izvajajo tudi izobraževanja (tečaj za branje brajice) ter knjižnične prireditve (srečanja z avtorji, predvajanje filmov za slepe ipd.).

Čeprav smo z anketo dobili odgovor, da druge knjižnice v Črni gori storitev za slepe in slabovidne ne izvajajo, smo ob pregledu literature zasledili, da imajo tudi avdio knjižnico (Audio, 2009). Pri območni organizaciji Zveze slepih Črne gore v Nikšiću, je bila leta 2008 ustanovljena t.i. Audio biblioteka za slijepe. Ne gre za knjižnico v pravem pomenu besede, temveč bolj za zbirko gradiva za slepe in slabovidne. Njen osnovni namen je omogočiti dostop do informacij slepim in slabovidnim, predvsem tistim, ki se še šolajo. Njeno delovanje je omogočil denar od iger na srečo, ki ga je vlada namenila Nikšićki organizaciji slijepih, ta pa ga je namenila nakupu računalnika z ustrezno programsko opremo. Na njem so zbrane knjige v digitalni in v digitalni zvočni obliki. Preko oddaljenega dostopa si lahko uporabniki gradivo prenesejo na svoj računalnik. Knjige v zvočno obliko pretvarjajo s pomočjo računalniškega programa – govorca, saj tak način produkcije poteka mnogo hitreje kot če bi gradivo prebiral bralec. Tako bo avdio knjižnica hitreje ponudila veliko število naslovov, zbirka pa bo uporabnikom omogočila tudi dostop do gradiva drugih knjižnic (trenutno je povezana z dvema avdio knjižnicama Srbije).

Največ zvočnih knjig proizvedejo v studiu nacionalne knjižnice za slepe. Trenutno imajo honorarno zaposlena 2 bralca. V letu 2008 so na zvočne kasete prenesli 30 novih naslovov. Vsak naslov je razmnožen na 3 avdio kasete in 3 CD-je. V letu 2008 je knjižnica pričela tudi s produkcijo knjig v brajici in tako izdala 5 naslovov. Za leto 2009 in vsako naslednje so predvideli povečanje produkcije za 25 %.

Gradivo reproducirajo na osnovi 44. člena zakona o avtorski in sorodnih pravicah, ki javnim knjižnicam, izobraževalnim ustanovam, muzejem in arhivom dovoljuje

razmnoževanje dela, za lastne arhivske in nekomercialne namene, brez dovoljenja avtorja (Zakon, 2004)¹².

8.3 Danska

Na Danskem živi 55.000 slepih in slabovidnih, kar predstavlja 1 % celotnega prebivalstva (5.349.000 prebivalcev) (Population, 2010). Združeni so v društvo slepih in slabovidnih Danske (Dansk Blindesamfund, <http://www.dkblind.dk/dab>).

Do srede osemdesetih let so se knjižnične storitve na Danskem razvijale ločeno. Obstajala je knjižnična mreža splošnih knjižnic in danska knjižnica za slepe (Danmarks Blindebibliotek - DBB), ki je kot samostojna ustanova delovala že od leta 1954. V sedemdesetih letih 20. stol. so sprejeli odločitev o decentralizaciji knjižničnih storitev, kar je povzročilo razvoj knjižničnih zbirk gradiva v alternativnem formatu (zvočne knjige) v splošnih knjižnicah, vendar z izredno pomanjkljivo koordinacijo in podporo v razvoju le-teh. Leta 1985 je DBB prevzelo Ministrstvo za kulturo. Začel se je projekt povezovanja s splošnimi knjižnicami. Leta 1990 je DBB postala nacionalna knjižnica.

DBB oziroma Nota (<http://www.nota.nu/>) deluje neposredno pod okriljem Ministrstva za kulturo in je v večji meri financirana iz državnega proračuna. Njeno delovanje je določeno z zakonom o knjižničarstvu, ki je bil sprejet leta 2000 (Funding, 2007). Kot nacionalni center ima nalogo splošnim knjižnicam zagotavljati gradivo, prilagojeno slepim, slabovidnim in ostalim uporabnikom z zmanjšano zmožnostjo branja in pomoč. Skrbi tudi za izposajo gradiva iz Danske ter svetuje splošnim knjižnicam glede dela z omenjeno skupino uporabnikov. Nota se posebej usmerja v razvoj in implementacijo informacijsko-tehnoloških rešitev. Do leta 2005 so Nota lahko uporabljale le slepe in slabovidne osebe, druge, torej osebe z zmanjšano zmožnostjo branja, so njene storitve uporabljale preko splošnih knjižnic¹³. Leta 2008 je bil

¹² Izvirno besedilo: »Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavanje dela od strane javnih biblioteka, obrazovnih ustanova, muzeja i arhiva, samo za sopstvene arhivske i nekomercijalne svrhe.«

¹³ Ponujali so sledeče storitve: storitve za zaposlene uporabnike, individualizirane storitve gluho-slepim, internetne storitve glede dostopa do vladnih in drugih sorodnih dokumentov, nacionalni center

zaključen obsežen projekt digitalizacije in s tem je Nota neposredno, brez sodelovanja s splošnimi knjižnicami, pričela ponujati gradivo končnemu uporabniku (slepi, slabovidni in druge osebe z zmanjšano zmožnostjo branja). S tem so iz sistema izpustili posredovanja gradiva splošnim knjižnicam, še vedno pa jim Nota svetuje glede oblikovanja storitev in izobraževanja osebja z namenom, da se poveča stopnja inkluzivnosti vseh uporabnikov. Nota sodeluje še s sledečimi organizacijami: IFLA, DAISY, NISO, MIRACLE, Open eBook Forum in z drugimi tujimi specialnimi knjižnicami za slepe in slabovidne.

Knjižnična zbirka Note obsega 23.000 naslov, veliko gradiva je tudi za otroke in mladino. Imajo gradivo v naslednjih formatih: brajica (4.200 naslovov), zvočne knjige (mp3, CD, DAISY, 12.000 naslovov), e-knjige (tekstovne datoteke, 400 naslovov), veliki tisk in tipne knjige (ang. tactile books). Knjižnično gradivo je popisano v OPAC-u (<http://www.e17.dk>), ki omogoča iskanje gradiva, njegovo naročanje in rezervacijo ter priporočanje gradiva. Naročanje gradiva poteka tudi preko telefona, SMS sporočil in po elektronski pošti. Uporabniki Note lahko zvočne knjige, ki jih naročijo iz knjižnice, tudi zadržijo. Zato je bila uvedena tehnična rešitev, ki založnikom zagotavlja uresničevanje dogovorjene omejene distribucije gradiva v alternativnem formatu. Z letom 2006 so načrtovali vpeljavo digitalnih vodnih znakov, nekaj metod enkripcije pa je že bilo testiranih na osnovi standarda *Digital Right Management* (Tank in Frederiksen, 2007, str. 945). Vsi uporabniki imajo unikatno identifikacijsko številko, ki je v procesu produkcije na zahtevo integrirana na digitalno gradivo. Ta številka služi kot vir, ko se ugotavljajo zlorabe pri distribuciji in neavtorizirani uporabi gradiva.

Poleg Note prebivalcem Danske z zmanjšano zmožnostjo branja storitve ponujajo tudi druge ustanove: The Institute for the Blind and Partially Sighted in Denmark (<http://www.ibos.dk/>), DEBBI – e-books for everyone (<http://www.debbi.dk/>), KABB – Christian books (<http://www.kabb.dk/>) in KLO – voluntary work for supplying material for print disabled. Synscenter Refsnaes (<http://www.synref.dk/>) je danski center za slabovidne otroke in mladino ter zagotavlja storitve osebam starim od 6 do 15 let,

za zvočne knjige oziroma center za zagotavljanje gradiva v alternativnem formatu splošnim knjižnicam ter druge komercialne storitve.

med drugim izvaja osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, organizirane pa ima tudi knjižnične storitve.

Danska avtorskoppravna zakonodaja (Bekendtgørelse, 2006) je usklajena z Direktivo 2001/29/EC evropskega parlamenta, a ne omogoča le reprodukcije za potrebe slepih in slabovidnih, temveč za vse ljudi z zmanjšano zmožnostjo branja. Izjema za reproduciranje brez pridobivanja dovoljenj nosilcev avtorskih pravic velja le za gradivo, izdano na Danskem. Danska vsako leto posebej predpiše obseg deleža vsega konvencionalnega gradiva, ki naj bo preneseno na alternativni format. V alternativnem formatu je dostopnih 5 do 6 % vsega gradiva, izdanega v konvencionalni obliki (Det Danske, 2008). Nota izdeluje zvočne knjige, gradivo v brajici in e-knjige. Na zahtevo izdelujejo le študijsko gradivo (leta 2007 54 naslovov). Zvočne knjige snemajo v lastnih studiih, v neskrajšani obliki, besedilo berejo profesionalni bralci. Zvočne knjige so izdelane na osnovi DAISY formata in standarda. Na podlagi dogovora z založniki lahko Nota znotraj Danske in v tujino institucijam in ustreznim uporabnikom posreduje knjige in glasbeno gradivo v brajici ter zvočne knjige na kasetah. Poleg Note gradivo za uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja izdelujejo tudi 4 druge institucije.

8.4 Estonija

Po podatkih Združenih narodov (Population, 2010) živi v Estoniji 1.370.000 prebivalcev, od katerih je 8.000 do 10.000 slepih in slabovidnih, kar predstavlja 0,5 do 0,7 % prebivalstva. Povezani so v estonsko zvezo slepih in slabovidnih (Eesti pimedate liit, <http://www.pimedateliit.ee/>), ki nima svoje lastne knjižnice, je neprofitna organizacija in ima okrog 2.000 članov.

Estonija ima eno osrednjo, nacionalno knjižnico za slepe in slabovidne (ang. Estonian library for the blind, <http://www.epr.ee/>), ki deluje kot oddelek estonske depozitne knjižnice (ang. Repository library of Estonia). Ta je podrejena Ministrstvu za kulturo, ki jo tudi financira. Poleg tega storitve za slepe in slabovidne izvajata še 2 specialni knjižnici, ki delujeta v okviru društev slepih. Gradivo jima dobavlja nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne. Skupaj imajo manj kot 1.000

uporabnikov; gradivo lahko uporabljajo le slepi in slabovidni uporabniki. Šolsko knjižnico za slepe in slabovidne šolajoče otroke financira Ministrstvo za šolstvo in znanost. Tudi splošne knjižnice imajo posebne oddelke za uporabnike s posebnimi potrebami, vendar to gradivo ni posebej prilagojeno slepim in slabovidnim (Kivihall, 2008).

Estonska knjižnica za slepe in slabovidne ima status specialne knjižnice in dobi 100 % prihodkov iz državnega proračuna. V letu 2008 so dobili 209.317,00 €, od tega so več kot polovico (125.665,00 €) namenili pridobivanju gradiva. 20 % sredstev je bilo porabljenih za nakup, 80 % sredstev pa so porabili za lastno produkcijo. Ima 11 zaposlenih, 4 z visoko izobrazbo in 7 s srednješolsko izobrazbo. Knjižnica ima 12.530 izvodov, od tega je 650 naslovov v brajici in 2.350 naslovov zvočnih knjig. Zvočne knjige imajo v analogni in digitalni (MP3, CDA, DAISY) obliki. Nudijo tudi tipne knjige. Gradivo je popisano tudi v OPAC-u, ki omogoča iskanje in registracijo uporabnika, izposoja pa še ni avtomatizirana.

V letu 2008 je imela 355 uporabnikov, ki so jim gradivo dostavljali po elektronski pošti, navadni pošti ali z medknjižnično izposajo. V letu 2008 so si izposodili največ zvočnih knjig (90 %), ki so jim sledile knjige v brajici (4 %) in tipne knjige (1 %). Medknjižnično izposajo izvajajo v glavnem s sanktpetersburško knjižnico za slepe in slabovidne. V začetku leta 2008 so v Estoniji ukinili brezplačno poštno storitev za slepe in slabovidne, zato so v Estonian library for the blind uvedli sistem izposoje na zahtevo (Kivihall, 2009) (ukinili so dotedanjo prakso pošiljanja gradiv glede na uporabnikov profil). Storitve izposoje na zahtevo je omejena na gradivo iz lastne produkcije in gradivo tistih založnikov, s katerimi imajo sklenjen sporazum. Gradivo se duplicira na CD-je, ki se jih pošlje uporabniku. Ti morajo po preteku roka izposoje CD uničiti, kakor to zahtevajo avtorskopravni predpisi in pravila knjižnice (zgled po finski knjižnici Celio).

Estonska knjižnica za slepe in slabovidne je tudi največji proizvajalec gradiva v alternativnem formatu v Estoniji. Na leto proizvedejo približno 85 naslovov zvočnih knjig in 70 naslovov knjig v brajici. V zvočni obliki izdajajo 3 naslove časopisov in 5 revij ter časopis v brajici. Na zahtevo v brajico prenašajo tudi šolske učbenike. Leta 2006 so pričeli s prenosom zvočnih zapisov iz analogne v digitalno obliko (mp3

format). Izdajajo gradivo v estonskem in ruskem jeziku. Za produkcijo gradiva najamejo profesionalne bralce in prostovoljce.

Estonsko avtorsko pravo (Republic, 1999) za potrebe slepih dovoljuje prenos gradiva v brajico in druge formate, če to ni uporabljeno v komercialne namene (soglasje nosilca avtorske pravice ni potrebno). Ne dovoljuje pa nepooblaščenega kopiranja gradiva, ki je bilo izdano namensko za slepe¹⁴.

8.5 Hrvaška

Število slepih in slabovidnih v Hrvaških predstavlja 0,13 % vseh prebivalcev (5.800 od 4.437.000) (Population, 2010). Imajo okoli 26 lokalnih društev, ki so povezana v hrvaško zvezo slepih (Hrvatski savez slijepih, <http://www.savez-slijepih.hr>).

Hrvaška nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne (Hrvatska knjižnica za slijepe, <http://www.hkzasl.hr/>) je pred letom 2000 delovala v okviru zveze. Leta 2000 je z uredbo vlade Republike Hrvaške postala samostojna knjižnica, ki deluje pod okriljem Ministrstva za kulturo, preko katerega se knjižnica tudi financira. Sredstva knjižnica pridobiva tudi s pomočjo članarin. Hrvaška nacionalna knjižnica za slepe je v študiji IFLA (Funding, 2007) za svoje uporabnike (ang. visual impairment) podala sledečo definicijo v ang.: »Persons not able to read print and persons not able to write«.

Slepim in slabovidnim uporabnikom knjižnica ponuja 2.119 naslovov v brajici, 2.587 naslovov zvočnih knjig in 6.296 tiskanih enot. Uporabnikom gradivo pošiljajo predvsem po pošti. Knjižnica še vedno sodeluje z zvezo, v sodelovanju z Oddelkom za informacijske znanosti Filozofske fakultete v Zagrebu pa pripravlja digitalno knjižnico (<http://www.ffzg.hr/infoz/dzs>) (Badurina, 2001). Trenutno knjižnica nima kataloga, na spletni strani pa so objavljeni le popisi knjig in notnega gradiva (Mikanović, 2009).

¹⁴ Besedilo v ang. prevodu: »... publication of works made available to the public in braille or another technical manner for the blind, except works created especially for the blind to be reproduced in such manners.«

Poleg nacionalne knjižnice storitve za slepe in slabovidne uporabnike izvajajo tudi splošne knjižnice. Med njimi po gradivu in storitvah izstopa Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«, Koprivnica (<http://www.knjiznica-koprivnica.hr>). Uporabnikom ponuja zvočne knjige, tipne igrače in slikanice, gradivo v povečanem tisku in brajici ter zbirko knjig o slepih za slepe. Knjižnica svetuje in sodeluje tudi pri izobraževanju knjižničarjev za delo z uporabniki. Slepim in slabovidnim ter uporabnikom z zmanjšano zmožnostjo branja je prilagojena tudi spletna stran knjižnice.

V alternativni format je prenesenega manj kot 10 % gradiva, na Hrvaškem dostopnega v konvencionalni obliki. Hrvaški zakon o avtorski in sorodnih pravicah (Zakon, 2003, 86. čl.) dovoljuje reproduciranje gradiva za potrebe invalidov, vendar mora biti to nekomercialne narave in v obsegu, ki je potreben za posamezno invalidnost¹⁵. Hrvatska knjižnica za slijepe snema in reproducira zvočne knjige in časopise ter knjige in časopise v brajici. Knjižnica izdeluje gradivo v alternativnih formatih na zahtevo in po potrebi. Pri prenašanju vsebine v avdio obliko honorarno sodeluje z igralci, radijskimi in televizijskimi napovedovalci ter študenti. Študijsko gradivo se prenaša izključno v brajico. Poleg nacionalne knjižnice za slepe tovrstno gradivo izdelujejo tudi druge ustanove: Udruženje za unapređivanje obrazovanja slijepih i slabovidnih osoba, Novosadsko udruženje studenata sa invaliditetom, Multimedijalni kulturni centar Split, Zaklada Čujem, Vjerujem, Vidim, idr.

8.6 Irska

Na Irskem po ocenah Združenih narodov (Population, 2010) živi 4.239.100 ljudi. Slepi in slabovidni predstavljajo 1,18 % prebivalstva (50.000). Povezani so v eno združenje, ang. National council for the blind of Ireland – NCBI (<http://www.ncbi.ie/>).

Irska ima osrednjo, specialno knjižnico za slepe, ki deluje v okviru združenja NCBI - Library and media centre. NCBI deluje kot neprofitna dobrodelna organizacija za pomoč ljudem z izgubo vida in ima 14.000 članov. Knjižnica za svoje delovanje dobi 50 % sredstev Health Service, preostalih 50 % pa iz prostovoljnih prispevkov NCBI

¹⁵ Izvirno besedilo: »Za potrebe osoba s invalidnošću dopušteno je korištenje autorskih djela na način koji je izravnoj vezi s invalidnošću tih osoba i koje je nekomercijalne naravi, a u opsegu potrebnom za odnosnu invalidnost.«

Charity. V letu 2008 je knjižnica porabila 28.300,00 € za pridobivanje gradiva. Nakupili so 20 % gradiva, 65 % so ga dobili z donacijami, 10 % z lastno produkcijo in 5 % z izmenjavo. Knjižnica ima 4.000 naslovov brajci in 7.000 naslovov zvočnih knjig (kasete, CD, DAISY). V januarju 2010 načrtujejo vzpostavitev storitve dostopa do gradiva v digitalnem okolju.

Knjižnica ima 12 zaposlenih, glavni bibliotekar ima magisterij s področja bibliotekarstva, pomočniki pa imajo univerzitetno stopnjo izobrazbe. V knjižnico je včlanjenih več kot 3.000 in manj kot 5.000 uporabnikov. Letno izposodijo/posredujejo 25.000 izvodov gradiva. Zakonodaja ne dovoli, da bi si gradivo uporabljali uporabniki, ki niso slepi ali slabovidni. Uporabniki si največ izposojajo zvočne knjige (80 %), gradivo v brajci (10 %) in 10 % ostalega gradiva. Knjižnica ponuja tudi gradivo v povečanem tisku, časopise na kasetah in zvočne knjige za izobraževalne namene. Večino gradiva uporabnikom posredujejo po pošti. Gradivo je popisano v knjižničnem katalogu, ki je uporabnikom dostopen preko spletne strani (<http://www.ncbi.ie/ncbi/library/search.php>), na željo pa ga pošljejo tudi uporabnikom na dom. Gradivo ponujajo tudi preko medbibliotečne izposoje. Včlanjeni so v IFLA.

Knjižnica sodeluje tudi pri NCBI Archive project, v okviru katerega se vzpostavlja arhiv gradiva, ki ga prispevajo slepi in slabovidni z namenom predstaviti njihovo doživetje okolja, življenja v današnji Irski.

Poleg knjižnice NCBI večji obseg knjižničnih storitev za slepe in slabovidne ponujata ena šolska in ena visokošolska knjižnica. Šolska knjižnica šole za slepe in slabovidne (ang. St Joseph's School for the Vision Impaired) dostavlja gradivo v alternativnem formatu drugim šolam, ki same tega gradiva ne posedujejo, ga pa potrebujejo njihovi učenci. V okviru univerzitetne knjižnice pa delujejo enote za uporabnike s posebnimi potrebami, ki oskrbujejo slepe in slabovidne študente z učnim gradivom.

Irska zakonodaja (Disability, 2005) obvezuje vladne in javne ustanove, da morajo slepim in slabovidnim omogočiti dostop do informacij. Podobno velja tudi za zasebni sektor (Equal, 2000). Če oseba zahteva dokument v prilagojenem formatu, ji ga je potrebno priskrbeti. V okviru tega morajo tudi druge knjižnice poskrbeti za prilagoditev svojih storitev.

Irski zakon o avtorski in sorodnih pravicah (Copyright, 2000) dovoljuje s strani ministrstev pooblaščenim neprofitnim organom reproduciranje na Irskem izdanega gradiva za potrebe oseb s fizičnimi ali duševnimi motnjami¹⁶. Knjižnica in medijski center NCBI ima pet studijev, opremljenih s strojno in programsko opremo, namenjeno snemanju. Za produkcijo zvočnih knjig najemajo profesionalne bralce. Produkcija gradiva v alternativnem formatu se povečuje iz leta v leto, tudi na račun povečanega povpraševanja po gradivu na zahtevo (npr. leta 2008 je bilo izdanega 8 % več gradiva kot leto poprej). 1.600 naročnikom pošiljajo 25 časopisov v avdio obliki.

8.7 Nizozemska

Od 15.105.000 prebivalcev (Population, 2010) Nizozemske jih je 320.000 (2,1 %) slepih ali slabovidnih. Njihove interese zastopa združenje Viziris (<http://www.viziris.nl>).

Nizozemska je imela do leta 2007 štiri specialne knjižnice za slepe in slabovidne in institucijo za proizvodnjo gradiva v alternativnem formatu (Dedicon). Leta 2006 je Ministrstvo za šolstvo, kulturo in znanost naročilo študijo kako te knjižnice integrirati v knjižnično mrežo splošnih knjižnic. Splošne knjižnice v tistem času niso imele primernih zbirk niti opreme za slepe in slabovidne. Nalogo združevanja knjižnic je ministrstvo zaupalo nizozemskemu društvu knjižničarjev in jim dalo triletni rok, v katerem naj bi bila izvedena integracija. Tako naj bi od leta 2007 lokalne knjižnice zagotavljale storitve končnemu uporabniku, nacionalni center bo skrbel za nemobilne slepe in slabovidne, izobraževalno gradivo pa bo ostalo v domeni specialnih knjižnic. Na Nizozemskem imajo tudi vsaj tri specializirane šole za slepe in slabovidne (Funding, 2007).

Med prvimi fazami združitve je potekala združitev posameznih klicnih centrov knjižnic za slepe v enega, ki se imenuje Kenniscentrum Leeshandicaps

¹⁶ Izvirno besedilo: »A designated body may make a copy of a work for the purpose of modifying that copy to meet the special needs of a person who has a physical or mental disability, and supply that modified copy to that person, without infringing the copyright in that work.«

(<http://www.leeshandicaps.nl/>). Tako nastali nacionalni center ima vlogo informacijskega centra za splošne knjižnice glede knjižničnih storitev za slepe in slabovidne ter informacij glede tovrstnih hendikepov. Uporabniki lahko preko njega zahtevajo pretvorbo gradiva za osebno uporabo ali si »izposodijo« knjižnično gradivo, ki ga nato preko navadne pošte, ki zagotavlja brezplačne storitve za slepe in slabovidne uporabnike, dobijo na dom. Slepí, slabovidni in uporabniki z zmanjšano zmožnostjo branja lahko gradivo naročijo še preko interneta, telefona ali v najbližji splošni knjižnici, kjer ga lahko tudi prevzamejo.

Kenniscentrum Leeshandicaps pa ne posreduje študijskega gradiva. To ostaja v domeni Dedicon (<http://www.dedicon.nl>), (nekoč Federation of Dutch Libraries for the Blind), specialne knjižnice, ki je tudi vodilni proizvajalec gradiva v alternativnem formatu na Nizozemskem. Njegove storitve so namenjene slepim in slabovidnim, osebam z zmanjšano zmožnostjo branja in osebam z duševnimi motnjami. Ima več kot 26.000 uporabnikov zvočnih knjig, 15.000 uporabnikov za zvočnega časopisja in 3.500 uporabnikov študijskega gradiva. Gradivo izdelujejo na zahtevo, če ga ni v brajici ali v zvočnem formatu. Zbirka zvočnih knjig obsega 67.000 naslovov, letno pridobijo 3.500 naslovov. Registrirani uporabniki dostopajo do dnevnega časopisja, informacij in drugih dokumentov preko spletnega portala Anderslezen.nl (<http://www.anderslezen.nl>), gradivo si lahko tudi naložijo ali pošljejo preko elektronske pošte (Oosting, 2007). Dedicon sodeluje tudi z drugimi knjižnicami in v mnogih projektih; npr. je nosilec evropskega projekta European Accessible Information Network – EUAIN (<http://www.euain.org>). Obe instituciji, Dedicon in Kenniscentrum Leeshandicaps sta v veliki meri financirani s strani Ministrstva za šolstvo, kulturo in znanost.

Dedicon producira gradivo za slepe, slabovidne in za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja na podlagi sporazuma z nizozemsko zvezo založnikov (ang. Federation of Dutch Publishers), vendar mora biti dostopno samo navedenim uporabnikom. Po sporazumu sme Dedicon brez posebnih obvestil založniku reproducirati gradivo v brajici in študijsko gradivo; za zvočne knjige in digitalne objekte ima založnik pravico ugovora. Poleg tega, da proizvaja gradivo na zahtevo, je tudi glavni proizvajalec učnega in študijskega gradiva, zato imajo vzpostavljeno posebno storitev Educatief. Za lažjo produkcijo gradiva lahko Dedicon od založnika pridobi vsebino gradiva v

digitalni obliki. Založnik lahko v zameno za digitalno datoteko zahteva manjše finančno nadomestilo. Izdelavo gradiva naročajo šole in učenci, študenti (določeno je tudi, katere šole so upravičene do gradiva), naroča se preko kataloga, potrebna je registracija. Za to dejavnost Dedicon prejema subvencije Ministrstva za šolstvo.

Dedicon producira in distribuira gradivo v avdio obliki (Dasy CD-romi), povečanem tisku, brajici in digitalni obliki. Izdeluje tako časopise in revije, kot tudi leposlovje, strokovno literaturo, učbenike, glasbeno literaturo in digitalne informacije. Glede na format gradiva se je v preteklem desetletju najbolj pogosto izdelovalo gradivo v brajici, gradivo v povečanem formatu in zvočne knjige na kasetah, v zadnjih letih so mnoge ustanove te oblike, vsaj za večjo produkcijo, opustile in prešle na digitalno gradivo, ki omogoča naknadno produkcijo v druge formate. V alternativnem formatu je izdano 10 % letne produkcije konvencionalnega gradiva (večinoma učbeniki in nekaj gradiva izdelanega na zahtevo).

Sporazum z založniki omogoča tudi distribuiranje alternativnih formatov osebam zunaj Nizozemske ter njihovo prodajo knjižnicam v tujini, pod pogojem, da je dostopno le slepim in slabovidnim osebam ter osebam z zmanjšano zmožnostjo branja. Kljub sklenjenemu dogovoru je večkrat prihajalo do nesoglasij med založniki in Dediconom, predvsem pri izdelavi digitalnih knjig za prosti čas. Leta 2004 je bilo s spremembo zakona o avtorski pravici (Copyright, 2005) rešeno tudi to vprašanje. Novi zakon omogoča izdelavo gradiva v vseh formatih, Dedicon pa založnikom plačuje manjšo odškodnino za prilagajanje gradiva za prosti čas.

8.8 Slovaška

Na Slovaškem živi 20.000 slepih in slabovidnih prebivalcev, kar predstavlja 0,37 % prebivalstva (5.379.000) (Population, 2010). Povezani so v Slovaško zvezo slepih in slabovidnih (slov. Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska).

Slovaška ima dve specialni knjižnici za slepe. Knjižnica za slepe Mateja Hrebenda v Levoči (slov. Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, <http://www.skn.sk/>) je nacionalna specialna knjižnica in deluje pod okriljem

Ministrstva za kulturo, ki jo je na podlagi (ang.) Budget Rules Act in zakona o knjižničarstvu tudi ustanovilo z ustanovno listino (<http://www.skn.sk/?zriadovacia-listina>). Glavna naloga knjižnice je produkcija gradiva, tudi na zahtevo. V celoti je financirana s strani države. Je edina nacionalna in specialna knjižnica, ki usmerja in letno dostavlja gradivo 30 oddelkom splošnih knjižnic¹⁷. V knjižnici je 50 zaposlenih. V letu 2008 je porabila 73.000,00 € za izdelavo gradiva – z lastno produkcijo pridobijo 98 % gradiva. V letu 2008 so preostala procenta knjižničnega gradiva pridobili kot obvezni izvod oziroma je bilo kupljeno iz donatorskih sredstev. Knjižnica je del nacionalne mreže specialnih knjižnic.

Knjižnica ima 36.000 enot gradiva; 17 naslovov periodičnih publikacij, 2.250 različnih naslovov v brajici, 4.800 naslovov zvočnih knjig (na CD, mp3, DAISY, WMA formatih, slednji je zaščiten z DRM10 sistemom). Drugega gradiva v digitalni obliki nimajo. Gradivo je popisano tudi v knjižničnem katalogu (<http://katalog.skn.sk>). Storitve lahko uporabljajo samo slepi in slabovidni uporabniki na podlagi zdravniškega dokazila. V letu 2008 je bilo v knjižnico včlanjenih 1.500 uporabnikov, ki so dobivali gradivo po elektronski pošti, z navadno pošto ali pa so si ga osebno izposodili v knjižnici. Organizirano imajo storitev dostave preko lokalnih sostanovalcev, nacionalno in mednarodno medknjižnično izposajo, kakor tudi dostop do gradiva preko interneta in prenos na osebni računalnik. V letu 2008 so si uporabniki izposodili 50 % zvočnega gradiva, 20 % v brajici, 10 % digitalnih besedil in 20 % serijskih publikacij.

Knjižnica in tiskarna K.E. Macana (slov. Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana, <http://www.ktn.cz/about>) deluje pod okriljem Ministrstva za kulturo. Poslanstvo knjižnice je slepim in slabovidnim zagotavljati dostop do informacij in umetnosti tako, da vsebino prenese v brajico, zvočno knjigo, reliefno grafiko ali digitalno besedilo. Z njim zalagajo nacionalne, specialne in splošne knjižnice, ki imajo posebne oddelke za slepe uporabnike. Knjižnica ima tudi 5.000 svojih uporabnikov. Tretjina jih sama obiskuje knjižnico, ostali si gradivo sposojajo po pošti. Veliko skupino uporabnikov predstavljajo tudi slepi in slabovidni glasbeniki.

¹⁷ Primer storitve v bratislavski splošni, mestni knjižnici: <http://www.mestskakniznica.sk/blind.html>.

29. člen zakona o avtorski pravici (Zákon, 2003) dovoljuje prenos vsebine v alternativni format, ki ustreza hendikepiranim osebam, in na te osebe omejeno distribucijo¹⁸. Tovrstnega gradiva se ne sme izdelovati za komercialne namene. V letu 2009 je knjižnica Mateja Hrebenda v Levoči pripravila 207 naslovov zvočnih knjig in 101 naslov v brajici. Izdaja tudi 6 naslovov periodike v brajici in 10 naslovov v avdio obliki. Časopise izdajajo tudi v digitalni obliki in jih distribuirajo preko CD-jev ali elektronske pošte. Izdelujejo tudi koledarje. Za snemanje zvočnih knjig imajo najete profesionalne bralce, na voljo sta jim 2 studia z ustrezno strojno in programsko opremo. Gradivo reproducirajo v različnih formatih (mp3, DAISY, CD, do konca leta 2009 pa so izdelovali tudi zvočno gradivo na kasetah).

Knjižnica in tiskarna K.E. Macana reproducira predvsem leposlovne in strokovne knjige, periodiko, glasbeno gradivo, slovarje ter učbenike za šolarje in za učenje tujih jezikov. Imajo 2 digitalna in 1 analogni snemalni studio. Letno natisnejo 50-60 naslovov v brajici in posnamejo 100 naslovov zvočnih knjig. Izdajajo tudi 13 časopisov v brajici in 5 na kasetah, tiskajo tudi za druge organizacije.

8.9 Švedska

Švedska ima po ocenah Združenih narodov 8.975.000 prebivalcev (Population, 2010). Slepih in slabovidnih je 0,89 % (80.000). Povezani so v švedsko društvo slepih in slabovidnih (šve. Synskadades Riksförbund, <http://www.srfriks.org>).

Švedska ima specializirano ustanovo, ki izdaja gradivo v alternativnem formatu, splošne knjižnice pa končnemu uporabniku to gradivo dostavljajo. Na nacionalnem nivoju, pod okriljem Ministrstva za kulturo, že od leta 1980 deluje švedska knjižnica zvočnih knjig in gradiva v brajici (šved. Talboks- och punktskriftsbiblioteket – TPB, <http://www.tpb.se/english>). Njene naloge so produkcija vsebin v alternativnem formatu, njihova izposoja, svetovanje in podajanje informacij o tovrstnem gradivu ter

¹⁸ Besedilo v ang. prevodu: »The authorisation of an author shall not be required to make a copy of a disclosed work, for its distribution to the public by any other form of transfer of ownership than sale, for its distribution to the public by lending or for communication to the public, provided such use is being exclusively realised to cater the needs of handicapped to the extent justified by their handicap and is not being realised to gain any direct or indirect economic advantage.«

izvajanje bibliografskih storitev. Gradivo izdelujejo tudi po naročilu (60 % produkcije). Pri produkciji gradiva sodeluje tudi z zunanjimi izvajalci. TPB je nacionalni center za medknjižnično izposajo in nacionalna agencija za upravljanje izposoje zvočnih knjig. Izposoja jih okrajnim in splošnim knjižnicam, pa tudi knjižnicam v drugih državah. Sodeluje v sekciji IFLA (ang.) Libraries serving persons with print disabilities in konzorciju DAISY.

Prvo zvočno knjigo DAISY so izdelali že leta 1996, od 2001 pa redno reproducirajo v tem formatu. V letu 2008 so imeli 63.000 naslovov zvočnih knjig v formatu DAISY in 28.000 naslovov zvočnih knjig v analogni obliki. Letno pridobijo 3.000 novih zvočnih knjig in 300 novih naslovov v brajici. Leta 2007 so imeli na voljo za izposajo 13.000 naslovov. Uporabnikom ponujajo tudi besedila v digitalni obliki. Knjižnični katalog lahko uporabniki pregledujejo preko spleta (<http://katalog.tpb.se>). Gradivo v alternativnem formatu ni dostopno le slepim in slabovidnim uporabnikom, temveč vsem, ki imajo potrebo po njem¹⁹. Pravico do uporabe oziroma izposoje zvočnih knjig v formatu DAISY iz lokalne splošne knjižnice imajo vse osebe z zmanjšano zmožnostjo branja, ki živijo na Švedskem. Tudi Švedi zunaj države lahko naročajo gradivo tako, da se povežejo s TPB. TPB ne nudi storitev otrokom do 12. leta starosti. Imajo pa posebej oblikovane storitve za študente z zmanjšano zmožnostjo branja.

TPB tesno sodeluje z okrajnimi knjižnicami (ang. county libraries). Te so odgovorne za izgradnjo zbirk, informacije, izobraževanje in depozitne zbirke znotraj okraja in v sistemu predstavljajo vmesni nivo med TPB in splošnimi knjižnicami. Izposojajo gradivo končnim uporabnikom – slepim, slabovidnim in ljudem z zmanjšano zmožnostjo branja. Izposoja zvočnih knjig na Švedskem je integralni del sistema splošni knjižnic. Splošne in okrajne knjižnice imajo relativno velike zbirke tovrstnega gradiva, kupijo pa lahko tudi neposredno pri TPB ali naročijo dodatne izvode. Pri tem ni nujno, da ima vsaka knjižnica svojo zbirko gradiva v alternativnem formatu, saj vse okrajne knjižnice, ki imajo pridobljeno državno dovoljenje, lahko prevzamejo zvočne

¹⁹ Švedska je za študijo IFLA navedla naslednjo definicijo za potencialnega uporabnika: »[...] visually impaired people defined as having a visual impairment that makes them unable to read printed text, including the blind. Print impaired people are defined as being unable to read printed text (ink-print) due to an impairment.« (Funding, 2007).

knjige DAISY iz TPB-jevega OPAC-a. Po študiji, ki jo je izvedla IFLA (Funding, 2007), je bilo izdanih že 260 dovoljenj, tako okrajnim, kot splošnim in nekaterim visokošolskim knjižnicam. Rok izposoje gradiva je običajno dva meseca. Za izposajo gradiva imajo knjižnice omogočeno brezplačno poštno storitev, vendar v Iflini študiji poročajo, da uporabniki splošno knjižnico najraje obiščejo sami. V kolikor splošna knjižnica nima iskane zvočne knjige, jo lahko po medknjižnični izposoji pridobijo iz okrajne knjižnice ali TPB.

Storitve uporabnikom s posebnimi potrebami, mlajšim od 12 let, nudi Nacionalna agencija za šole in izobraževanje oseb s posebnimi potrebami (šved.

Specialpedagogiska skolmyndigheten, <http://www.spsm.se>). Ta je glavni proizvajalec gradiva za osnovnošolsko izobraževanje. Za prilagajanje in transkripcijo študijskega gradiva običajno poskrbijo učitelji in sodelavci sami (Sweden, 2010), sicer pa imajo vse šolske knjižnice pravico do medknjižnične izposoje iz TPB. Študijsko gradivo za terciarno izobraževanje je dosegljivo tudi pri nekaterih komercialnih založnikih.

Zakon o avtorski pravici za leposlovna in umetniška dela (Lag, 2008) v 17. členu dovoljuje vsem osebam s posebnimi potrebami izdelavo njim prilagojene kopije, če le ne gre za spremembo v avdio obliko. Knjižnice in s strani vlade določene organizacije lahko tovrstno gradivo posredujejo slepim, slabovidnim in osebam z zmanjšano zmožnostjo branja, proizvajajo in posredujejo pa lahko tudi avdio kopije²⁰.

Proizvajanje in posredovanje gradiva ne sme potekati v komercialne namene. V primeru, da knjižnice ali organizacije omogočijo uporabniku, da obdrži posredovano gradivo, je nosilec avtorske pravice upravičen do odškodnine. Na Švedskem je obseg letne produkcije gradiva v alternativnem formatu predpisan. Leta 1981 je namreč bilo z listino določeno, da mora biti 25 % na Švedskem gradiva izdanega dostopnega tudi v zvočnem zapisu za uporabo oseb z zmanjšano zmožnostjo branja. V alternativni format prenesejo 75 % letne produkcije konvencionalnega časopisja, 50 % izdanih konvencionalnih revij in 5 do 10 % monografij izdanih v običajnem tisku. Študijsko gradivo reproducirajo le na zahtevo. TBP od leta 2002 od založnikov pridobiva

²⁰ Po avtorskopravni zakonodaji iz leta 2005 so (ang.) »visually impaired people« »[...] all people who due to a disability cannot access a literary, musical or artistic work have the right to receive it in accessible format, be it audio, Braille, large print or an electronic format.«

datoteke z gradivom za tisk (zastonj ali proti plačilu). Na tej podlagi je proizvedenega 50 % gradiva v brajici. Zvočne knjige berejo zunanji izvajalci, bralci s certifikatom.

8.10 Švica

V Švici živi 7.288.000 prebivalcev (Population, 2010). Zveza slepih in slabovidnih Švice (nem. Schweiz Blinden- und Sehbehindertenverband, <http://www.sbv-fsa.ch>) ocenjuje, da je v Švici od 80.000 do 100.000 slepih in slabovidnih prebivalcev (od 1 do 1,37 %).

V Švici nimajo nacionalne knjižnice, temveč nekaj specialnih knjižnic in knjižnice, ki delujejo v okviru posameznih društev. Vse knjižnice sodelujejo v švicarskem konzorciju knjižnic za osebe z zmanjšano zmožnostjo uporabe tiskanih dokumentov. Švica ima lastni konzorcij DAISY (<http://www.daisy.org/member/76>), v katerem sodeluje šest ustanov: (fr.) Bibliothèque Braille Romande et Livre Parlé (BBR), (ita.) Bibliotheca Braille e del libro parlato per i ciechi della UNITAS, (fr.) Bibliothèque Sonore Romande (BSR), (nem.) Blindenbibliothek der CAB, (fr.) Etoile Sonore, Sonothèque pour Aveugles et Handicapés de la Vue der CAB in (nem.) Schweizerische Bibliothek für Blinde und Sehbehinderte (SBS).

Bibliothèque Braille Romande et livre parlé – BBR (<http://www.abage.ch>) iz Ženeve izdeluje in slepim, slabovidnim in uporabnikom z zmanjšano zmožnostjo branja ponuja gradivo v francoščini. Deluje v okviru društva (fr.) Association pour le Bien des Aveugles et malvoyants (ABA). 40 % sredstev dobijo s strani države, 1 % od članarin in 59 % sredstev v obliki dobrodelnih prispevkov. Trenutno ima več kot 4.000 naslovov na CD-jih (DAISY) in več kot 4.500 naslovov v brajici. Vsako leto pridobijo 300 novih naslovov zvočnih knjig in 200 naslovov v brajici. Gradivo posredujejo vsem vpisanim uporabnikom, tudi tistim, ki živijo v tujini. Knjižnični katalog si lahko ogledajo na spletni strani (<http://www.abage.ch/z3950client/base.aspx>), lahko pa jim ga pošljejo tudi po elektronski pošti. Uporabniki lahko gradivo prejemajo po pošti, saj so jim na voljo brezplačne poštna storitve. Naročnik lahko sestavi tudi t.i. seznam želja, na podlagi katerega mu pošiljajo gradivo. Rok izposoje za zvočne kasete je 1 mesec, za gradivo v brajici pa 3 mesece. Na zahtevo v alternativni format prenašajo

francoska besedila. Pri prenašanju gradiva v brajico ali avdio obliko jim pomagajo prostovoljci. V letu 2008 so imeli 670 uporabnikov, ki so jim gradivo poslali po pošti ali fizično izposodili v knjižnici. 81 % izposojenega gradiva so predstavljale zvočne knjige, 19 % pa knjige v brajici. Vzpostavljeno imajo medknjižnično izposajo, sicer pa so člani IFLE, BIS (švicarske zveze knjižnic) in ALLIS (ženevske zveze mednarodnih knjižnic in konzorcij knjižnic za osebe z zmanjšano zmožnostjo uporabe knjig).

Bibliotheca Braille e del libro parlato per i ciechi della UNITAS (<http://www.unitas.ch>) ponuja storitve slepim in slabovidnim osebam Švice z italijanskega kulturnega območja. Deluje v okviru društva (it). Unitas - Associazione ciechi e ipovedenti della Svizzera italiana. Knjižnica ima 3.000 naslovov zvočnih knjig, 700 naslovov gradiva v brajici in 500 naslovov v povečanem tisku. Gradivo je popisano v knjižničnem katalogu (<http://www.abage.ch/z3950client/base.aspx>), ki je dostopen preko spletne strani. Uporabniki se lahko na knjižnico obrnejo po pošti, elektronski pošti ali telefonu, gradivo pa jim knjižnica pošlje brezplačno na dom. Gradivo zanje proizvaja (it.) Centro di produzione della biblioteca s sedežem v Luganu. Če knjige ni v katalogu, lahko uporabniki naročijo njeno izdelavo – lahko jo prebere profesionalni bralec, če pa gradivo potrebujejo v zelo kratkem časovnem roku, pa ga (če je na voljo v digitalni obliki) prebere računalniški program – govorec.

Bibliothèque Sonore Romande – BSR (<http://www.bsr-lausanne.ch>) osebam, ki ne morejo brati tiska, omogoča dostop do zvočnih knjig, ki jih berejo prostovoljci. Slepim, slabovidnim in drugim ljudem s posebnimi potrebami ponuja več kot 10.000 naslovov zvočnih knjig v analogni obliki in več kot 6.000 naslovov zvočnih knjig v formatu DAISY. Uporabnikom ponuja tako romane kot tudi študijsko gradivo, dokumentarce, priročnike in revije. Gradivo je popisano v računalniškem katalogu, ki je dostopen preko spletne strani knjižnice.

Blindenbibliothek der CAB (<http://www.cab-org.ch/bibliotheken>) deluje v okviru (nem.) Die Schweizerische Caritasaktion der Blinden. 900 uporabnikom ponuja preko 7.000 naslovov zvočnih knjig (leposlovje, priročniki, knjige za duhovno rast ipd.). Schweizerische Bibliothek für Blinde und Sehbehinderte – SBS (<http://www.sbs-online.ch>) proizvaja in daje nemško govorečim slepim in slabovidnim uporabnikom na voljo zvočne knjige, gradivo v brajici in v povečanem tisku. Knjige lahko uporabniki

poiščejo preko kataloga (<http://www.sbs-online.ch/index.php?id=16>) ali pa se prepustijo izbiri knjižničarja. Če iskanega naslova v knjižnici ni, ga ta priskrbi z medbibliotečno izposajo.

Švicarski zakon o avtorski pravici (Loi, 2008) v 24. členu dovoljuje avtorskopravno izjemo, da se lahko za potrebe ljudi s senzornimi težavami dovoli prenos objavljenega dela v njim dostopen format²¹. Kopije se lahko reproducira in distribuira v nekomercialne namene osebam z okvarami čutil. Avtor je upravičen do odškodnine za tovrstno reproduciranje, razen v primerih, ko je narejena samo ena kopija.

8.11 Velika Britanija

V Veliki Britaniji živi 366.938 slepih in slabovidnih ljudi, kar predstavlja 0,6 % celotnega prebivalstva Velike Britanije (58.789.187 ljudi) (Population, 2010). Njihove interese zastopa dobrodelna organizacija (ang.) Royal national institute of blind people – RNIB (<http://www.rnib.org.uk/Pages/Home.aspx>).

Velika Britanija ima fragmentiran model glede ponudbe storitev za slepe, slabovidne ter za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. Osrednja institucija, ki ponuja storitve osebam z izgubo vida, je (ang.) National Library Service, ki deluje v okviru RNIB. Je specialna knjižnica in deluje izven knjižnične mreže. Nima stalnega vira financiranja, veliko prihodkov dobijo s pomočjo donatorjev in prostovoljnih prispevkov. V knjižnico se tako lahko vpišejo slepi in slabovidni²² ter njihovi pooblašenci. Uporabnikom knjižnice je gradivo, z izjemo zvočnih knjig, na voljo brezplačno. Za izposajo zvočnih

²¹ Izvirno besedilo: »Si la forme sous laquelle une oeuvre est publiée ne permet pas ou rend difficile la perception de celle-ci par les personnes atteintes de déficiences sensorielles, il est permis de reproduire cette oeuvre sous une forme qui la leur rende accessible. Ces exemplaires de l'oeuvre ne peuvent être confectionnés et mis en circulation que pour l'usage par des personnes atteintes de déficiences sensorielles et sans poursuite d'un but lucratif. L'auteur a droit à une rémunération pour la reproduction et la mise en circulation de son oeuvre sous une forme accessible aux personnes atteintes de déficiences sensorielles, à l'exception des cas où seuls des exemplaires isolés sont confectionnés. Le droit à rémunération ne peut être exercé que par une société de gestion agréée.«

²² Gradivo in storitve lahko uporabljajo le (ang.) »people with defective vision«, ki so registrirani kot slepi ali slabovidni kot to določa zakona (ang.) National Assistance Act. Po IFLA študiji nihče od respondentov ne pozna ali res v Veliki Britaniji obstaja kakšna formalna opredelitev za skupino ljudi z zmanjšano zmožnostjo branja, vendar so izjavili, da se v praksi uporablja definicija za (ang.) »visually impaired/and/or sensory impaired and/or dyslectic«. Do določene mere vključujejo tudi ljudi, ki imajo »learning disabilities« in »physical disabilities« (Funding, 2007).

knjig je potrebno plačati £79 letno. Knjižnica ima 170.000 enot v brajici, povečanem tisku ali v obliki zvočnih knjig (format DAISY). Otrokom je na voljo okoli 2.000 knjig. Gradivo je popisano v knjižničnem katalogu, ki je uporabnikom dostopen preko spletne strani knjižnice. Izbrano gradivo uporabniku pošljejo po pošti, gradivo v digitalni obliki pa si lahko naložijo tudi na svoj računalnik. V knjižnici so uporabnikom na voljo tudi naprave, ki slepim in slabovidnim olajšajo dostop do informacij (povečevalne lupe, elektronski pripomočki ipd.).

Splošne knjižnice uporabnikom ponujajo predvsem gradivo v povečanem tisku in tehnične pripomočke (ang. assistive equipment). Produkcija in distribucija gradiva za slepe in slabovidne poteka tudi v okviru številnih drugih ustanov, ki so v večini dobrodelne organizacije. To so npr. (ang.) Action for Blind People, Guide Dogs for the Blind Association, Lighthouse International, National Blind Children's Society, See, Hear, Imagine, ter SeeAbility, Vision Connection in Visugate. Britanske knjižnice so skupaj z združenji slepih in slabovidnih ustanovile tudi partnerstvo Share the Vision (<http://www.share-the-vision.org.uk/>), ki med drugim vključuje britansko nacionalno knjižnico (ang. The British Library), Calibre Audio Library, Chartered Institute of Library and Information Professionals - CILIP, Clearvision (UK postal lending library of mainstream children's books with added braille), Library and Information Services Council: Northern Ireland in RNIB. Share the Vision želi razviti temeljne knjižnične storitve za slepe in slabovidne osebe, komunikacijo med knjižnicami in uporabniki ter posredniki, promovirati pravice slepih in slabovidnih tudi pri njih samih, integrirati knjižnične storitve v obstoječe knjižnične sisteme in razviti trajnostni model dostopa do storitev (Owen, 2007).

Pred letom 2003 so v Veliki Britaniji proizvajalci kopij za slepe in slabovidne morali pridobiti dovoljenje nosilca avtorskih pravic za vsak naslov, ki so ga želeli prenesti v alternativni format. Sprememba zakona (Copyright, 1988) oktobra 2003 je uvedla dve avtorskopravni izjemi: ena za reprodukcijo posameznega izvoda, druga pa za ustvarjanje večjega števila kopij. Pooblaščenno telo lahko na podlagi lastnega originala za potrebe slepih in slabovidnih izdela kopijo gradiva v alternativnem formatu, če ta ni komercialno dostopna. V primeru večjega števila kopij zakon omogoča vzpostavitev sistemov izdaje dovoljenj. Organizacije, ki proizvajajo dostopna gradiva, morajo informacijo o izdaji gradiva v alternativnem formatu vnesti v

posebno bazo (Revealweb database, <http://www.ukoln.ac.uk/bib-man/projects/revealweb>), ki je dostopna preko interneta. Na ta način so sorodne organizacije hitro obveščene o obstoju gradiva v alternativnem formatu in ne podvajajo dela, uporabniki so obveščeni kje dobiti gradivo, nosilci avtorske pravice pa lahko nadzorujejo tovrstne reprodukcije. Avtorskopravni izjemi sta omejeni le na slepe in slabovidne in ne omogočata reprodukcije oziroma distribucije alternativnih formatov osebam z zmanjšano zmožnostjo branja.

Velika Britanija ima razvit tudi trg gradiva v alternativnem formatu. Z namenom povečanja dostopnosti knjig za slepe in slabovidne v Veliki Britaniji poteka projekt v katerem sodelujejo partnerji kot so RNIB, NLB, Publishers Association, Publishers Licensing Society ter Booksellers Association in Book Industry Communication. Projekt podpira vlada, vendar ga ne financira. Namen projekta je ugotoviti na kakšen način in v kakšni obliki naj bi potekalo sodelovanje med založniki konvencionalnega tiska in izdajatelji gradiva v alternativnem formatu. V idealnem primeru bi založniki konvencionalnega tiska ponudili vsebino v digitalni obliki izdajateljem alternativnega formata še predno bi ta izšla v konvencionalni obliki. Tak način bi pospešil produkcijo gradiva v alternativnem formatu, ki bi bilo potem na voljo tako v knjigarnah, kot tudi slepim in slabovidnim. Slednji bi do njega dostopali s pomočjo obstoječih metod distribucije in novih spletnih storitev.

8.12 Avstralija

V Avstraliji živi 300.000 slepih in slabovidnih oziroma 1,5 % celotnega prebivalstva Avstralije (20 milijonov) (Population, 2010). Povezujejo se v številna društva.

Avstralija ima eno osrednjo, nacionalno knjižnico Vision Australia's Information Library Service – VAILS, ki deluje v okviru glavne nacionalne agencije za slepe in slabovidne (ang.) Vision Australia (<http://www.visionaustralia.org.au>). Ta je bila ustanovljena z združitvijo štirih ločenih ustanov za slepe in slabovidne: (ang.) Royal Blind Society (RBS), Royal Victorian Institute for the Blind (RVIB), Vision Australia Foundation (VAF) in National Information and Library Service (NILS). Delno je financirana iz dobrodelnih prispevkov (38 %) in delno iz državnih virov (36 %).

VALIS slepim, slabovidnim in osebam z zmanjšano zmožnostjo branja²³ zagotavlja informacije in gradivo za branje v ustreznem formatu. Gradivo je popisano v knjižničnem katalogu²⁴. Izbrane naslove lahko uporabniki prevzamejo osebno, si jih naložijo na svoj računalnik ali pa jim jih knjižnica pošlje po pošti. Izdelujejo tudi uporabniške profile (avtomatizacija izbire in pošiljanje gradiva), izvajajo referalno dejavnost (vprašaj knjižničarja) ter ponujajo dostop do online časopisja in podatkovnih zbirk. Uporabniki si izposojajo predvsem zvočne knjige in CD-je komercialnih založnikov, zvočne knjige v formatu DAISY in na avdio kasetah, ki so jih izdali za alternativni format specializirani založniki v Avstraliji in tujini ter zvočne knjige v formatu DAISY, ki jih je izdelal VALIS. Slednji sicer producira predvsem gradivo na zahtevo.

Poleg tega v Avstraliji v okviru različnih društev delujejo še druge knjižnice, ki nudijo knjižnične storitve in niso del sistema Vision Australia. To so npr. (ang.) Christian Blind Mission International (CBMI), National Library of Australia, Queensland Braille Writing Association, Royal Institute for Deaf and Blind Children, Royal Society for the Blind of South Australia Inc., Tasmanian Braille Writers Association, Arnold Cook Library, Association for the Blind of Western Australia, Department of Education Victoria Statewide Vision Resource Centre. Nekaj gradiva v alternativnem formatu ponujajo tudi splošne knjižnice. Šolske knjižnice za slepe in slabovidne so pod okriljem Ministrstva za šolstvo, za študente pa poskrbijo univerze same. Posamezne knjižnice ponujajo različne storitve pod različnimi pogoji. Vloga avstralske nacionalne knjižnice, kot jo določajo smernice o knjižničnih storitvah za invalidne osebe (Guidelines, 1998), je zlasti svetovanje in koordinacija sodelovanja med različnimi ustanovami, ki zagotavljajo storitve za osebe s posebnimi potrebami.

Avstralsko knjižničarsko združenje ALIA (<http://www.alia.org.au>) je z izjavo o knjižničnih in informacijskih storitvah za invalidne osebe (Library, 2009) podala priporočila za vse udeležence pri zagotavljanju storitev, leta 2003 pa je bila v okviru

²³ Avstralija po študiji IFLA navaja sledečo definicijo: (ang.) »A person without sight, or whose sight is severely impaired; a person unable to hold or manipulate books or move his or her eyes; a person with a perceptual disability which limits the ability to follow a line of print." (Funding, 2007).

²⁴ Ponujajo tudi npr. storitev Libtel, ki omogoča dostopnost knjižničnega kataloga preko telefona. Uporabniki lahko tudi poslušajo knjige po radiu (ang. Book on radio).

Ministrstva za družino izvedena študija (ang.) Print Disability and Postal Concessions for the Blind Review Report (2003), ki je podala nekaj priporočil.

Zakon o avtorski pravici (Copyright, 2006) v tretjem delu obravnava avtorsko pravne izjeme med katere je vključeno tudi dovoljenje za prenos vsebine objavljenih del v alternativni format, prilagojen osebam z bralnimi težavami in za nekomercialne namene. Ministrstvo za družino subvencionira produkcijo gradiva v alternativnem formatu (Print, 2009). Nekateri proizvajalci gradiva v alternativnem formatu že imajo sklenjene sporazume z založniki, da jim ti posredujejo gradivo v digitalni obliki. Zakon pa ne dovoljuje reproduciranja gradiva v alternativnem formatu izdanega v komercialne namene. Zato se Vision Australia zavzema, da bi tako izdano gradivo drugih proizvajalcev pridobila v okviru obveznega izvoda. V avtorskopravno izjemo tudi niso zajeta glasbena dela, zato je pri prenašanju le-teh v brajico potrebno pridobiti dovoljenje nosilca avtorske pravice, pa tudi gradivo v digitalni obliki od založnikov konvencionalnih izdaj.

8.13 Kanada

V Kanadi med 31,5 milijoni prebivalcev (Population, 2010) živi 600.000 slepih in slabovidnih (1,9 %). Njihove interese zastopa (ang.) Canadian national institute for the blind - CNIB (<http://www.cnib.ca>).

Največja in najpomembnejša knjižnica v državi deluje v okviru CNIB, ki je tudi največji producent gradiva v alternativnem formatu. CNIB je prostovoljna, neprofitna ustanova in se financira s pomočjo dobrodelnih prispevkov in donacij. Na svoji spletni strani navaja, da je Kanada edina država v skupini držav G8, ki nima vzpostavljenega financiranja in zakonskih okvirjev za izvajanje knjižničnih storitev za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja na nacionalni (federativni) ravni. Zato Kanada nima vzpostavljenega strukturnega financiranja knjižnične dejavnosti na nacionalni ravni, temveč so knjižnice podvržene zakonskim predpisom posamezne kanadske province.

CNIB je problematiko začela reševati že leta 2000, najprej z ustanovitvijo (ang.) Council on Access to Information for Print-Disabled Canadians (<http://demo.collectionscanada.gc.ca/accessinfo/005003-2000-e.html>). Ta je skupaj z CNIB izvedel projekt (ang.) »Task Force Report on access to Information for print-disabled Canadians« (Fullfiling, 2000-2009), ki je podal 26 priporočil, ki navajajo časovni okvir, potrebna sredstva, odgovorno telo in način izvedbe. Eno od priporočil je tudi, da morajo vse vladne ustanove preko kanadskega knjižničnega sistema omogočiti dostop do svojih dokumentov v alternativnem formatu, brez dodatnih finančnih obremenitev za knjižnice. Od leta 2000 so se zvrstile številne aktivnosti, vzpostavljen pa je bil tudi nadzor nad izvedbo priporočil.

Leta 2003 so pri CNIB izpostavili potrebo po dostopu do vseh knjižničnih fondov in storitev. Zato je leta 2005 delovna skupina v okviru kanadskega knjižničarskega združenja objavila poročilo projekta »National Network for Equitable Library Service«, v katerem je izpostavila zahteve nacionalne knjižnične mreže, ki bi omogočila enakovredne storitve tudi osebam z zmanjšano zmožnostjo branja in s tem vzpostavitev zbirk z gradivom v alternativnem formatu ter oblikovanje standardov storitev in zbirk (Opening, 2005). Strategija predvideva model treh partnerjev: a) knjižnice na lokalni ravni (t.i. service libraries), ki bodo zagotovile storitve podobne splošnim knjižnicam, vključile vse tipe knjižnic ter bile delno financirane s strani lokalne oblasti (province), b) nacionalno koordinacijsko pisarno na nacionalnem nivoju (koordinacija sistema in zagotavljanje sredstev) in c) produkcijske centre (ang. production centres), ki bi zagotavljali osebje in pridobivanje, katalogiziranje, produciranje, skladiščenje in ohranjanje gradiva v alternativnem formatu. Gre za podoben model kot ga ima Švedska, vendar vključuje tudi nevladne organizacije.

Leta 2007 je bila pri (ang.) Libraries and Archives (<http://www.collectionscanada.gc.ca/>) ustanovljena tudi strateška pisarna (ang.) Initiative for Equitable Library Access, ki skupaj s svoji partnerji deluje na sledečih področjih: a) oblikovanje strategij in svetovanje vladi, b) spletni portal, c) knjižnični standardi in izobraževanje in d) projekt vključevanja založnikov k oddaji elektronskih datotek za produkcijo gradiva v alternativnem formatu (Electronic Clearinghouse). Iz zadnjega poročila leta 2009 je razvidno, da se osredotočajo na svetovanje, promocijo in izobraževanje različnih interesnih skupin. V teku je nekaj raziskav, med drugim

raziskava o založništvu zvočnih in elektronskih knjig v Kanadi, študija o dostopnosti storitev v splošnih knjižnicah in o katalogizaciji gradiva v več formatih, idr. Nadaljuje se tudi dopolnjevanje pogodb z založniki za oddajo elektronskih datotek v sistem za produkcijo gradiva v alternativnem formatu (Fulfilling, 2000-2009).

Knjižnica CNIB zagotavlja zvočne in elektronske knjige, otroške in glasbene knjige v brajici ter opisne video posnetke (ang. descriptive videos). Ponujajo tudi referenčno gradivo. Knjižnični katalog je dostopen preko spletne strani knjižnice. Imajo tudi svojo digitalno knjižnico (<http://webcluster.cnib.ca/AuthFiles/login.aspx>). Na leto izposodijo več kot 2 milijona enot knjižničnega gradiva. Storitve so namenjene slepim in slabovidnim osebam oziroma osebam, ki ne morejo brati tiskanega gradiva²⁵. Zbirka CNIB je na voljo vsem ljudem z izgubo vida, preko partnerjev pa je dostopna tudi širši skupini oseb z zmanjšano zmožnostjo branja²⁶. Gradivo na željo uporabnikov dostavijo tudi po pošti.

CNIB je članica konzorcija DAISY in konzorcija Visunet Canada Partners. Gradivo ponuja članicam preko medknjižnične izposoje. V okviru (ang.) Electronic Clearinghouse for Alternative Format Production (<http://www.collectionscanada.gc.ca/iela/>) sodeluje tudi z založniki. Sodeluje tudi s splošnimi knjižnicami pri izvajanju knjižnične dejavnosti za slepe, slabovidne in uporabnike s posebnimi potrebami in jim pomaga pri pridobivanju ustreznega gradiva. Ministrstvo za šolstvo preko svojega (ang.) Materials resource centre producira in zagotavlja gradivo v alternativnem formatu šolajočim otrokom do 12. leta.

32. člen kanadskega zakona o avtorski pravici (Copyright, 2010) določa izjeme za produkcijo gradiva v alternativnem formatu za senzorno ovirane osebe²⁷. Dovoljuje

²⁵ Kanadska nacionalna knjižnica za slepe CNIB uporablja sledečo terminologijo: (ang.) »Blind and visually impaired, print-disabled/disability, perceptual disability, Canadians living with vision loss, deafblind Canadians, visual impairment«. Respondenti IFLA študije so menili, da je (ang.) "print or perceptually disabled" najbolj inkluziven pojem, saj vključuje osebe (ang.) »who cannot read regular print due to a disability.« (Funding, 2007)

²⁶ V letu 1999 je bil vzpostavljen program Visunet Canada Partners Program, ki članom konzorcija proti plačilu omogoča uporabo storitev CNIB.

²⁷ Izvirno besedilo: »The disabilities are defined as blindness, visually impairment, a learning disability (such as dyslexia), or a disability that prevents physically holding a book«.

neprofitno produciranje in distribuiranje vsebin v alternativnem formatu, z izjemo izdelovanja gradiva v povečanem tisku. Prav tako ni dovoljeno produciranje gradiva, ki je bilo v komercialne namene že izdano v alternativni obliki. Poleg CNIB konverzijo gradiva v alternativni format ponujajo tudi Materials resource centre in nekateri komercialni ponudniki. Vsi uradni dokumenti so v alternativni format preneseni le na zahtevo. CNIB navaja, da je le 5 % gradiva, izdanega v konvencionalni obliki, dostopno tudi v alternativnem formatu (Issues, 2009). V okviru že omenjenega projekta Electronic Clearinghouse for Alternative Format Production si prizadevajo urediti pridobivanje elektronskih datotek od založnikov konvencionalnega gradiva in tako pospešiti produkcijo vsebin v alternativnem formatu.

8.14 ZDA

V ZDA naj bi od 262 milijonov (Population, 2010) bilo od 7 do 10 milijonov slepih in slabovidnih prebivalcev (od 2,6 do 3,8 %). Njihove interese zastopa več organizacij in združenj, največje med njimi je (ang.) National federation of the blind (<http://www.nfb.org>).

National Library Service for the Blind and Physically Handicapped – NLS (<http://www.loc.gov/nls/>) deluje v okviru Library of Congress (LC). LC/NLS je razvila široko mrežo ustanov, ki podpirajo izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne. Vanjo je vključenih 57 regionalnih knjižnic, 77 podregionalnih knjižnic, 4 agencije za izposajo tehnične opreme, 2 meddržavna centra ter sama knjižnica v LC. Njeno delovanje financira Kongres. V letu 2008 je knjižnica imela na voljo \$66.923.272. Ostale knjižnice v mreži prejemajo sredstva iz lokalnih, državnih in zveznih virov. Okoli 80 % sredstev so porabili za nakup gradiva in opreme.

Storitve knjižnice so na voljo slepim, slabovidnim, osebam, ki zaradi fizičnih omejitev ne morejo uporabljati tiskanega gradiva oziroma osebam z bralnimi težavami. Uporabnikom so na voljo gradivo v brajici, zvočne in e-knjige. V letu 2007 si je 822.596 uporabnikov izposodilo več kot 25 milijonov zvočnih knjig, enot v brajici in časopisov. Knjižnica ponuja tako gradivo za otroke, kot tudi glasbeno gradivo in dela Američanov, ki živijo v drugih državah. Knjižnično gradivo je popisano v katalogu, ki

je dostopen na spletni strani knjižnice (<http://www.loc.gov/nls/>). Dobijo ga lahko v lokalni splošni knjižnici ali pa si naročijo dostavo po pošti.

Bookshare (<http://www.bookshare.org>) je spletna knjižnica digitalnih knjig, namenjenih osebam s posebnimi potrebami. Sodeluje s številnimi avtorji in založniki, ki so Bookshare omogočili dostop do svojih del. Knjižnico lahko uporabljajo vsi posamezniki, ki imajo dokazilo o invalidnosti. Uporabniki Bookshare si gradivo (knjige, učbenike, časopise) naložijo na svoj računalnik in ga nato »preberejo« s pomočjo ustrezne tehnologije. Gradivo lahko povečajo na računalniškem zaslonu, ga preberejo s pomočjo brajeve vrstice ali pa jim ga prebere računalniški program – govorec.

Največji proizvajalec zvočnih knjig v ZDA je (ang.) Recording for the Blind & Dyslexic - RFB&D (<http://www.rfbd.org>). Izdajajo predvsem učno gradivo in leposlovje. Gradivo je na voljo tako slepim in slabovidnim kot tudi osebam z zmanjšano zmožnostjo branja. Mogoče ga je pregledovati preko online kataloga ali pa si slušatelji gradivo naložijo kar na svoj računalnik. RFB&D združuje 29 snemalnih studiev. V letu 2005 so 141.660 članom ponujali 258.918 naslovov.

National instructional materials access center – NIMAC (<http://www.nimac.us>) pridobiva in hrani tiskarski material za tisk učbenikov za osnovne in srednje šole, torej je repozitorij digitalnih kopij učbenikov. Deluje v okviru (ang.) American printing house for the blind. Založniki pred oddajo gradiva v tisk deponirajo za tisk pripravljeno gradivo v digitalni obliki. Ko se pojavi potreba s strani učiteljev, staršev, slepih ali slabovidnih učencev, lahko NIMAC hitro pripravi učno gradivo v formatu, ki ustreza povpraševalcu. Na ta način se izognejo časovni zamudi, ki se pojavlja pri klasični produkciji gradiva v alternativnem formatu.

Ameriški zakon o avtorski pravici (Copyright, 2009) v 121. členu dovoljuje izjemo pri reproduciranju gradiva za slepe in druge osebe z bralnimi težavami²⁸. Izključno za njihovo uporabo je namreč dovoljena izdelava gradiva v specializiranem formatu oz.

²⁸ U.S. Copyright law pri tem uporablja definicijo iz dokumenta *An Act to provide books for the adult blind*: (ang.) »[...] will be loaned to blind and to other physically handicapped readers certified by competent authority as unable to read normal printed material as a result of physical limitations [...]«.

avdio zapisu ter njegova distribucija tem osebam²⁹. Kopij oziroma zvočnih zapisov na katere se nanaša ta člen ni mogoče reproducirati oziroma distribuirati v formatu, drugačnem kot so formati za slepe in druge osebe s posebnimi potrebami³⁰. Gradivo mora biti opremljeno z opozorilom, da vsako nadaljnje reproduciranje in distribuiranje pomenita kršitev, vsebovati pa mora tudi obvestilo o lastniku avtorskih pravic in datumu prve objave.

8.15 Primerjava modelov v različnih državah

Primerjalna analiza je v prvi vrsti pokazala izredno heterogenost modelov organizacije knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne v izbranem vzorcu držav. V večini držav je zaslediti težnjo po centralizaciji tovrstne dejavnosti oziroma koordinaciji storitev ter decentralizaciji distribucije gradiva. Pri pregledu držav smo se naslonili na podobno raziskavo, ki jo je leta 2007 izvedla IFLA (Funding, 2007). Na tem mestu bomo vključili tudi njene ugotovitve.

V pregledanih državah (Ciper, Črna gora, Danska, Estonija, Hrvaška, Irska, Nizozemska, Slovaška, Švedska, Švica, Velika Britanija, Avstralija, Kanada in ZDA) slepi in slabovidni predstavljajo od 0,13 % do 3,8 % prebivalstva države. Za uresničevanje svojih interesov se včlanjujejo v društva slepih, ta pa se v okviru posamezne države povezujejo v zveze. V okviru zvez in društev ali agencij so slepim in slabovidnim na voljo tudi knjižnične storitve, kot je to v primeru šest držav iz našega vzorca: Irska, Ciper, Velika Britanija, Kanada, Švica in Avstralija. Njihove knjižnice praviloma predstavljajo osrednje knjižnice za slepe in slabovidne v državi. V Švici, ki nima centralne knjižnice, pa knjižnično dejavnost izvaja 6 društvenih knjižnic. Tudi v Veliki Britaniji in Avstraliji poleg osrednje knjižnice deluje več drugih specialnih knjižnic. Te t.i. društvene specialne knjižnice praviloma delujejo izven nacionalne

²⁹ Izvirno besedilo: »Notwithstanding the provisions of section 106, it is not an infringement of copyright for an authorized entity to reproduce or to distribute copies or phonorecords of a previously published, nondramatic literary work if such copies or phonorecords are reproduced or distributed in specialized formats exclusively for use by blind or other persons with disabilities.«

³⁰ V nadaljevanju člena je razloženo, da gre pri tem za naslednje formate: (ang.) »braille, audio, or digital text which is exclusively for use by blind or other persons with disabilities; and with respect to print instructional materials, includes large print formats when such materials are distributed exclusively for use by blind or other persons with disabilities.«

knjižnične mreže in so le delno financirane s strani države, večinoma se financirajo s pridobivanjem donacij in dobrodelnih prispevkov. Večina knjižnic si želi postati samostojna nacionalna knjižnica.

Za ostale države ugotavljamo, da so knjižnična dejavnost in storitve za slepe in slabovidne oziroma za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja praviloma organizirane tako, da ena nacionalna ustanova/agencija/specialna knjižnica samostojno ali v povezavi z mrežo splošnih ali specialnih knjižnic skrbi za produkcijo in distribucijo gradiva v alternativnem formatu. Praviloma je njihova dejavnost večinoma financirana iz državnih proračunov, deloma pa dopolnjena iz dobrodelnih prispevkov. Nacionalne knjižnice imajo sledeče države: Črna gora, Estonija, Hrvaška, Slovaške, ZDA, Švedska in Danska. Status samostojne nacionalne knjižnice imajo Črna gora, Hrvaška, Slovaška, Danska. Estonska knjižnica za slepe in slabovidne deluje v okviru estonske depozitne knjižnice, ZDA pa v okviru nacionalne Kongresne knjižnice. Obseg nalog nacionalnih knjižnic je različen, nekatere so tudi nacionalni centri, ki svetujejo drugim tipom knjižnic glede oblikovanja storitev (npr. Danska). Švedska nacionalna knjižnica zvočnih knjig in knjig v brajici pa gradivo izdeluje in posreduje mreži splošnih knjižnic, te pa gradivo dostavljajo končnem uporabniku.

Na Nizozemskem delujeta dva nacionalna centra za knjižnično dejavnost. Dedicon je osrednja s strani države subvencionirana ustanova knjižničnih storitev za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. S procesom integracije specialnih knjižnic v mrežo splošnih knjižnic pa so na Nizozemskem ustanovili nacionalni center Kenniscentrum Leeshandicaps, ki izdeluje in posreduje gradivo končnim uporabnikom ali pa ga ti prevzamejo v splošnih knjižnicah. Tudi ta je financiran s strani države.

Kot v poudarjajo v Iflini študiji (Funding, 2007), sta razvita dva osnovna modela organizacije knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne, in sicer:

- centraliziran (ang. single direct provider) in
- kombiniran (ang. tiered).

Centraliziran, t.i. danski model je zasnovan tako, da ima eno nacionalno specialno knjižnico, ki izdeluje in dostavlja gradivo končnem uporabniku. Pri kombiniranem, t.i. švedskem modelu pa gre za eno specializirano ustanovo, ki izdeluje gradivo, splošne knjižnice pa končnemu uporabniku to gradivo dostavljajo.

Obstaja pa še tretji model, ki ga lahko poimenujemo

- integriran sistem in ki običajno ni formaliziran.

Gre za model, ko splošne knjižnice zagotavljajo gradivo in storitve usmerjene

končnemu uporabniku kot dopolnilo storitvam specialnih

knjižnic/agencijam/ustanovam. Slednji tip organizacije storitev je lahko prisoten tudi

ob danskem modelu, vendar najpogosteje tam, kjer je model storitve izredno

fragmentiran in kjer odgovornosti ter financiranje dejavnosti ni urejeno na nacionalni ravni.

Torej, če povzamemo strukturo in rezultate Iflina študije:

a) centraliziran sistem s specialno knjižnico ali knjižnico usmerjeno neposredno h

končnemu uporabniku imajo sledeče države: Danska, Kanada (mnoge splošne

knjižnice sodelujejo tudi s specialnimi knjižnicami), Avstralija, Nizozemska, ZDA

(dostava preko regionalnih in lokalnih specialnih knjižnic, večje število

prostovoljnih in privatnih ustanov), Velika Britanija, Ciper in Hrvaška.

b) kombiniran sistem, ki vključuje splošne knjižnice - te zagotavljajo svoje storitve za

slepe in slabovidne, medtem ko gradivo proizvedejo specialne knjižnice (brez ali z

omejitvami neposrednih storitev specialne knjižnice) - imata Švedska (nacionalna

knjižnica, financirana iz državnega proračuna, zagotavlja gradivo in bibliografske

storitve; okrožne knjižnice - izgradnja zbirk, lokalne knjižnice - izposoja gradiva

končnemu uporabniku) in Nizozemska (od 2007 lokalne knjižnice zagotavljajo

storitve končnemu uporabniku, nacionalni servis za nemobilne slepe in slabovidne

še naprej deluje, izobraževalno gradivo pa ostaja v domeni specialnih knjižnic).

c) integriran sistem: kjer se uporablja mreža splošnih knjižnic, kot dopolnilo storitvam

specialnih knjižnic/agencij/ustanov imajo v državah: Kanada, Danska, Velika

Britanija, Avstralija.

Za knjižnice so praviloma odgovorna nacionalna telesa, zlasti ministrstva za kulturo.

To je značilno predvsem za države, ki imajo nacionalne knjižnice za slepe in

slabovidne oziroma za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. Iflina študija ugotavlja,

da imajo najbolj jasno razdeljene odgovornosti ustanove v Kanadi, na Švedskem,

Nizozemskem, Danskem, v ZDA in na Hrvaškem, medtem ko se odgovornosti v npr.

Veliki Britaniji prekrivajo.

Iz državnega proračuna prejema 100 % sredstev nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne na Slovaškem, sredstva iz tega vira pa dobivajo še Danska, Nizozemska, Črna Gora in Estonija. Finance iz nacionalnega in lokalnega nivoja oblasti pridobivata Švedska in ZDA. Ta ima zaradi modela organizacije storitev tudi veliko drugih ustanov, ki delujejo zlasti s pomočjo dobrodelnih in donatorskih sredstev. Državni proračun in druge donacije omogočajo delovanje knjižnic v Avstraliji (tretji sektor prevladuje), Veliki Britaniji (tretji sektor prevladuje, ni urejenega kontinuiranega državnega financiranja), na Hrvaškem (državno prevladuje), v Kanadi (osrednja knjižnica je tretji sektor, uporabniki se veliko poslužujejo splošnih in šolskih knjižnic), na Cipru, v Švici in na Irskem.

Na podlagi rezultatov analiz in ugotovitev strokovne literature je najbolj uspešen model tisti, ki

- **zagotavlja koordinacijo izvajanja storitev na nacionalnem nivoju, ki je financirana s strani države,**
- **ima jasno opredeljene vloge in odgovornosti vseh subjektov, ki sodelujejo pri izvajanju storitev;**
- **učinkovito kombinira centralizirane in decentralizirane storitve;**
- **zagotavlja ustrezno svetovalno strokovna pomoč vsem članicam mreže,**
- **zagotavlja storitve vsem, ki imajo težave z branjem običajnega tiska, in zato v izvajanje storitev vključuje tudi splošne knjižnice;**
- **vzpostavlja oziroma omogoča storitve v digitalnem okolju.**

Poleg tega pa je potrebno

- **poskrbeti za ugotavljanje uspešnosti delovanja sistema,**
- **oblikovati jasno avtorskopravno zakonodajo, ki bo vsebovala opredelitev izjem,**
- **za založnike pa vzpostaviti sistem za lažjo oddajo gradiva, kar bo finančno razbremenilo produkcijo gradiva v prilagojenih tehnikah.**

Ugotovili smo, da je model organizacije knjižnične dejavnosti in storitev pogojen z opredelitvijo uporabnikov. Najbolj inkluzivna definicija uporabnikov je tista, ki presega medicinsko definicijo in v svoj okvir zajema vsaj tisto skupino oseb, ki ima zmanjšano zmožnost branja. Na opredelitev skupine uporabnikov v posameznih državah vplivajo

zlasti določitve iz avtorskopravne zakonodaje, pomembni dejavniki pa so tudi drugi zakonski okviri. Iflina študija (Funding, 2007) je pokazala, da so te opredelitve redko prisotne v predpisih, ki urejajo področje knjižničarstva, praviloma so del širših zakonskih okvirov, na primer t.i. antidiskriminacijskih zakonov. Knjižnično dejavnost samo za slepe in slabovidne izvajajo na Cipru, v Črni gori, Estoniji, na Irskem, Slovaškem in v Veliki Britaniji, medtem ko so te storitve na voljo tudi uporabnikom z bralnimi težavami oziroma senzorno oviranim osebam v ZDA, Kanadi, Švici, na Švedskem, Nizozemskem, Hrvaškem in na Danskem.

Skupina slepih, slabovidnih in uporabnikov z zmanjšano zmožnostjo branja je izredno raznolika, zato je pomembno, da imajo na voljo različne oblike naročanja gradiva, dostopa do gradiva oziroma dostave gradiva. Največkrat se izvaja dostava gradiva na dom, ki je podprta s brezplačnimi poštnimi storitvami, gradivo pa lahko uporabnik dobi tudi preko elektronske pošte, pride ponj osebno, si ga s pomočjo oddaljenega dostopa naloži na svoj računalnik ali, v nekaj primerih, tudi preko mreže posrednikov npr. sosedov oziroma sostanovalcev slepih in slabovidnih, kot je v primeru Slovaške. Kakor poudarjajo v Iflinih smernicah (Kavanagh in Christensen Sköld, 2010) (in tudi osebje v knjižnici ZDSSS) je za kakovost storitve izredno pomemben individualni pristop do uporabnikov (izdelovanje uporabniških profilov, analize socialnih mrež, v katero so vključeni uporabniki, torej ali imajo družine, prijatelje, ipd.).

V Iflini študiji (Funding, 2007) avtorji ugotavljajo tudi, da je veliko založnikov nezaupljivih glede reproduciranja gradiva v alternativnem formatu za manjše skupine uporabnikov, predvsem zaradi možnosti nenadzorovane rabe gradiva med drugo populacijo. Navajajo tudi, da je *Svetovna organizacija za slepe* izpostavila sledeče postavke glede avtorskopравnih izjem:

- **Potrebno je opredeliti funkcionalne ne pa medicinske kriterije glede tega, kdo ima pravice iz avtorskopравnih izjem - s takšno opredelitvijo je mogoče zajeti vse osebe, ki imajo težave z uporabo konvencionalnega tiska.**
- **Avtorskopравne izjeme ne smejo biti vezane na format tj. fizični nosilec, tehnologija se preveč hitro spreminja in zato je oteženo prilagajanje uveljavljenim (ang. mainstream) nosilcem (prim. še Ross, 2007).**

- **Izjeme ne smejo biti vezane le na določene ustanove in organizacije, ker tehnologija omogoča vse večjo izvedljivost uporabe gradiva v alternativnih formatih (nosilcih).**
- **Če obstajajo še dodatni stroški produkcije gradiva v alternativnem formatu, ki jih krijejo ustanove ali posamezniki z zmanjšano zmožnostjo branja, potem denarno nadomestilo založnikom in avtorjem ni povsem upravičeno.**

V državah Evropske unije je uveljavljena Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi, ki opredeljuje različne pogoje reproduciranja in distribuiranja posebej za zvočno gradivo in posebej za preostalo gradivo v alternativnem formatu (brajica, povečani tisk...). Ravno tako so določena tudi različna knjižnična nadomestila³¹. Velika večina EU držav je dopolnila svoje zakone o avtorskih in sorodnih pravicah z amandmaji, ki določajo enakopravno produkcijo gradiva v alternativnih formatih tako za skupino slepih in slabovidnih in kakor za skupino oseb z zmanjšano zmožnostjo branja. V tem primeru je izjema le Velika Britanija, saj je za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja zakonodaja poslabšala položaj. Za gradivo, ki ni več dostopno na komercialnem trgu, dovoljenj ni več potrebno pridobivati, medtem ko so potrebna dovoljenja za preostalo gradivo za skupine oseb z zmanjšano zmožnostjo branja. V tem primeru morajo knjižnice, če hočejo ponuditi gradivo tudi tem osebam, še vedno pridobivati dovoljenja, zakon dovoljuje tudi pobiranje denarnih nadomestil iz tega naslova (Funding, 2007). Kanada ima podobno situacijo kot države EU, in sicer so določene izjeme za produkcijo gradiva v alternativnem formatu za obe skupini uporabnikov. Avstralija je v procesu (2007) prenove zakonov v smeri odpravljanja ovir, njihovi založniki se upirajo omogočanju dostopa do gradiva v elektronski obliki tistim osebam, ki imajo zmanjšano zmožnost branja. ZDA ima od 1996 uveljavljene izjeme le za slepe in slabovidne.

Ugotovili smo, da imajo pregledane države urejene avtorskopravne izjeme glede prenosa izdanih publikacij v alternativni format, tako, da je gradivo namenjeno le slepim in slabovidnim in da gradivo ni namenjeno za komercialno uporabo. Določeni

³¹ Prim. še z Guibault (2005).

avtorskopravni zakoni omejujejo izdelavo nekaterih alternativnih formatov (npr. povečanega tiska v Kanadi), drugi pa omogočajo dostop do gradiva v alternativnem formatu širši skupini uporabnikov (poleg slepih in slabovidnih tudi senzorno oviranim osebam, osebam z zmanjšano zmožnostjo branja, vsem osebam s posebnimi potrebami).

Upoštevajoč format gradiva se je v preteklem desetletju najbolj pogosto izdelovalo gradivo v brajici, gradivo v povečanem formatu in zvočne knjige na kasetah, v zadnjih letih pa so mnoge ustanove vsaj za večjo produkcijo te oblike opustile in prešle na digitalno gradivo, ki omogoča naknadno produkcijo v drugih formatih (npr. Danska, Nizozemska, Švedska, ZDA, Kanada). Tudi Ifline smernice (Kavanagh in Christensen Sköld, 2010) navajajo, da imajo pri izdelavi gradiv digitalni zapisi prednost pred analognimi že zaradi procesa izdelave kakor tudi distribucije in cene. V praksi se zlasti uporablja format in standard DAISY, ki ga razvijajo v okviru konzorcija DAISY. Izdelovalci alternativnega formata (Kanada, Velika Britanija, ZDA) si v zadnjem času prizadevajo formalno urediti pridobivanje digitalnih datotek od založnikov konvencionalnega gradiva, kar bi pospešilo prenos vsebin v alternativni format.

Ob pregledu držav smo ugotavljali tudi, kako obsežna je letna produkcija gradiv v alternativnem formatu. Podatke smo izrazili v številu v alternativni format prenesenih naslovov ali pa v odstotku, koliko konvencionalne produkcije je prevedene v alternativni format, ki je ključni kazalec merjenja uspešnosti storitve. Žal za vse države nismo uspeli pridobiti podatkov. Iflina študija (Funding, 2007) ugotavlja, da je letni obseg na sploh zelo majhen (npr. knjige 5-10 %), avtorji študije navajajo tudi, da večje države npr. ZDA proizvedejo manjši odstotek naslovov, ki jih reproducirajo v več izvodih v primerjavi z manjšimi državami npr. Danska, Švedska, ki proizvedejo več naslovov, a v manj izvodih. Nekatere države imajo predpisan obseg letne produkcije (npr. 25 % na Švedskem).

V strokovni literaturi se poudarja pomen vzpostavitve sistematičnega ugotavljanja uspešnosti dejavnosti na sploh, pri čemer je potrebno upoštevati tudi določene

posebnosti (kot je npr. standard glede knjižnične zbirke)³², vključevati pa je potrebno tudi študije uporabnikov. Evalvacije na podlagi izbranih kazalcev že izvaja nekaj držav, npr. Nizozemska in Danska.

Kot so navedli anketiranci iz Iffline študije (Funding, 2007) se poleg financiranja, odgovornosti in avtorskih pravic v praksi pojavljajo še sledeče ovire: pomanjkljiva koordinacija med organizacijami, pomanjkljivo razumevanje prednosti digitalizacije, nezmožnost ali prevelik časovni razkorak pri pridobivanju gradiva v elektronski obliki za nadaljnjo reprodukcijo, seznanjenost potencialnih uporabnikov s pravico do knjižničnih storitev, izobraževanje osebja, nizka stopnja zavedanja pri univerzitetnem osebju (profesorjev) glede pomembnosti pripravljanja seznamov gradiva, težave z informacijsko-računalniškimi oddelki splošnih knjižnic glede izvedbe posameznih projektov, storitev, ipd. Uspešnost izvedbe zastavljenega modela je pogojena tudi z družbenim zavedanjem, zlasti so pomembna pričakovanja uporabnikov samih, pomembno pa je tudi kulturno okolje. Avtorji Iffline študije navajajo, da so zgleden primer skandinavske države, ki so desetletja spodbujale družbeno solidarnost in participacijo vseh družbenih skupin, v primerjavi z ZDA, kjer imajo razmeroma otežen kulturni kontekst, saj so v tem okolju bolj poudarjali pomen posameznika (Funding, 2007).

Vse večjo veljavo pridobiva knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne v zahodnih, razvitih državah, ki že občutijo posledice staranja prebivalstva. Poleg demografskega trenda imajo močan vpliv tudi gibanja za enakopravnost in posledično težnja po konvergenci med videčimi in slepimi ter slabovidnimi. **Poudarja se razvoj modelov, ki bodo uporabnikom omogočali dostop do storitev na že obstoječih javnih mestih, zlasti pomen splošnih in šolskih knjižnic.**

Med najbolj pomembnimi področji, kjer prihaja do sprememb, je razvoj informacijske tehnologije. S pojavom digitalne tehnologije se je naprej razvijala standardizacija

³² Iffline smernice izpostavljajo, da se knjižnični fond knjižnic za slepe in slabovidne razlikuje od fondov splošnih knjižnic v tem, da ima prvi manj naslovov in več izvodov. Zato standardi za določitev obsega zbirke splošne knjižnice (tj. 1,5-2,5 izvodov na bralca) ni primeren za oceno uspešnosti razvoja knjižnične zbirke za slepe in slabovidne, saj prikazuje povečanje kazalcev in še posebej zato, ker uporabniki knjižnic za slepe preberejo 2-krat več kot uporabniki splošnih knjižnic. S tem standardom se krči pestrost gradiva, zato morajo knjižnice za slepe postaviti lastna merila, ki upoštevajo zlasti rast populacije (Kavanagh in Christensen Sköld, 2010).

alternativnega formata DAISY in tehnologije (v okviru konzorcija DAISY, ustanovljen že leta 1996) (Tank in Frederiksen, 2007) ter standardi dostopnosti do spletnih vsebin in vsebin v digitalnih knjižnicah (zlasti prilagojena tehnologija in oblikovna ustreznost uporabniških vmesnikov). Opravljenih je bilo tudi že nekaj študij uporabnikov o uporabnosti (usability) spletnih storitev, pričakovanja in zadovoljstva ter izkušnje (Brophy in Craven, 2007). **V zadnjem času je največ pozornosti namenjeno razvijanju sistemov za sodelovanje založnikov v procesu produkcije gradiva v alternativnem formatu (npr. EUAIN) in sistemov, ki uporabnikom omogočajo (oddaljen) dostopa do polnega besedila oziroma celotnega gradiva preko spleta.**

Avtorji Iffline študije izpostavljajo sledeče koristi digitalne tehnologije:

- razširitev in avtomatizacija proizvodnje gradiva v alternativnem formatu tako, da založniki oddajajo gradivo v elektronski obliki,
- digitalna verzija je ustvarjena kot del založniškega procesa,
- konvergenca specializiranega in konvencionalnega gradiva, zlasti zaradi nižjih stroškov,
- storitev tiska na zahtevo lahko poveča obseg dostopnega gradiva in znižuje stroške glede skladiščenja gradiva,
- možnost alternativnih sistemov za dostavo gradiva, zlasti digitalne mreže (brežične mreže, sateliti), in uporabo mobilnih orodij, pripomočkov za branje in
- možnost povečanja odzivnosti na uporabniške potrebe, komunikacije in povečanja obsega gradiva, izdelanega na zahtevo (Funding, 2007).

Velika večina ustanov/knjižnic omenjenih v naši primerjalni analizi ima svoje spletne portale, na katerih pogosto ponujajo obsežen nabor informacijskih virov. Med temi najbolj izstopajo Danska, Švedska, Velika Britanija, Avstralija, ZDA in Slovaška. Razen Hrvaške, ki preko spleta omogoča vpogled le v seznam gradiva, imajo skoraj vse ustanove vzpostavljen OPAC, po katerem uporabniki lahko iščejo informacije o gradivu in dobijo podatek, kje se le-to nahaja. V kataloge je vključenih več tipov alternativnega formata, najbolj pogosto zvočne knjige in gradivo v brajici. Dodatne funkcije OPAC-a, kot so naročanje, rezervacije, košarica in prenos podatkov, so v večini primerov dosegljive le registriranim uporabnikom. V nekaj primerih (npr. Švica

in Velika Britanija) so celo vzpostavljeni vzajemni katalogi več specialnih knjižnic. Neposredni dostop do gradiva, prevzemanje datotek, predvsem zvočnih knjig preko spleta, omogočajo danski, avstralski, kanadski, nizozemski, švedski, britanski in slovaški katalog; uporabniki slovaške nacionalne knjižnice imajo možnost nalaganja gradiv tudi na mobilni telefon in mp3 predvajalnike. Nalaganje gradiv je praviloma omejeno le na registrirane uporabnike.

V zaključku našega pregleda povzemamo najbolj idealen scenarij organizacije knjižnične dejavnosti, ki so ga oblikovali avtorji Ifline študije na podlagi mnenj respondentov. Le-ti so izjavili, da naj bo knjižnična dejavnost v celoti financirana iz državnega proračuna, založniki se morajo zavedati tudi določb antidiskriminacijskih zakonov in morajo prevzeti del odgovornosti, za dostop do gradiva v alternativnem formatu, posebej pa je pomembno izobraževanje osebja knjižnic in tako povezovanje ustanov, da bodo imeli uporabniki čim več točk s katerih bodo lahko dostopali do storitev (Funding, 2007).

Študija (Funding, 2007) izpostavlja še naslednje aktivnosti, ki vodijo k vzpostavitvi uspešnih oblik izvajanja knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne:

- Aktivnosti subjektov, ki zastopajo slepe in slabovidne:
 - Izvajalci knjižničnih storitev morajo vedeti, kako uspešni so pri svojem delu, zato morajo meriti izvajanje svojih storitev in ugotavljati uspešnost delovanja na podlagi natančnih in primerljivih kazalcev. Pri tem morajo obvezno upoštevati izkušnje uporabnikov.
 - Organizacije in ustanove, ki skrbijo za slepe in slabovidne, morajo zavzeti stališče, da izhajajo storitve za slepe in slabovidne iz državljanskih in človekovih pravic, ne pa da je njihovo izvajanje odvisno od človekoljubja oziroma radodarnosti sponzorjev.
 - Subjekti, ki izvajajo knjižnične storitve, si pri pridobivanju finančnih sredstev ne smejo konkurirati, temveč naj sodelujejo.
 - Vlade morajo sprejeti dejstvo, da imajo slepi in slabovidni pravico dostopati do objavljenih publikacij ter da plačujejo davke iz katerih se financirajo javne knjižnice. Skupaj z bralci, ki imajo probleme z branjem, predstavljajo do 20 % prebivalstva.

- Vlade bi morale podpreti in zagotoviti finančno podporo vsem organizacijam (ki zagotavljajo knjižnične informacijske storitve za posebne skupine), ki si prizadevajo, da bi jasno določile svoj obseg dela in odgovornosti.
- Definicija oseb oziroma uporabnikov z zmanjšano zmožnostjo branja naj izhaja iz njihovih funkcionalnih potreb, ne pa iz njihove diagnoze.
- Tudi izjeme v avtorskopravni zakonodaji naj se navezujejo na funkcionalne zahteve oseb z zmanjšano zmožnostjo branja, ne pa na diagnozo.
- Izjeme na področju avtorskih pravic naj ne bodo vezane na konkretne, alternativne formate zapisa, saj se tehnologija prehitro razvija.
- Vlade in mednarodne organizacije morajo sodelovati, tako da bi bilo gradivo, ki je dostopno slepim in slabovidnim v posamezni državi, dostopno tudi slepim in slabovidnim v drugih državah.
- Aktivnosti, ki se nanašajo na založnike in lastnike avtorskih pravic:
 - Pritegniti založnike, da bi dali na razpolago digitalne dokumente, kar bi pocenilo postopek in skrajšalo čas v katerem gradivo postane dostopno za slepe in slabovidne.
 - Spodbujati založnike, da bi izdajali svoje publikacije v alternativnih formatih v okviru svoje redne dejavnosti in za enako ceno, kot je redna cena publikacije, namenjene trgu.

9 STROKOVNA IZHODIŠČA ZA IZVAJANJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Knjižnice se pri delu z uporabniki s posebnimi potrebami torej tudi s slepimi in slabovidnimi, naslanjajo predvsem na dokumente, sprejete na državni ravni. Mednje sodijo ustava, zakoni in podzakonski akti. Upoštevajo pa tudi strokovna priporočila, ki so nastala v okviru bibliotekarskih združenj ali društev slepih.

9.1 Mednarodne smernice in priporočila

Temeljne strokovne smernice oblikuje mednarodno knjižničarsko združenje International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Za področje slepih in slabovidnih uporabnikov knjižnice je IFLA sprejela naslednja mednarodna priporočila:

- *Guidelines for library service to braille users* (1998),
- *Designing and building integrated digital library systems – guidelines* (Rathje 2005) in
- *Libraries for the blind in the information age - guidelines for development* (2005) (Kavanagh in Christensen Sköld, 2010)

Guidelines for library service to braille users – priporočila za izvajanje knjižničnih storitev za uporabnike brajice je leta 1998 sprejel IFLA (ang.) Standing Committee of the Section of Libraries for the Blind (sekcija se kasneje preimenuje v (ang.) Libraries Serving Persons with Print Disabilities Section). Osnovo za smernice je predstavljal leta 1994 sprejeti *IFLA/UNESCO Manifest za splošne knjižnice*. Smernice podajajo načela za izvajanje knjižničnih storitev za slepe, ki uporabljajo gradivo v brajici in navodila za razvoj zbirke gradiva v tej pisavi. Načela izpostavljajo brezpogojen dostop do tovrstnega gradiva, njegov vnos v knjižnični katalog, promocijo gradiva v okviru knjižničnih prireditev in izobraževanje knjižničnih delavcev za delo s tem gradivom. Smernice predvidevajo dosledno pretvarjanje publikacij v brajico, označevanje izpuščenih grafičnih delov in uporabo brajevih črk, ki so predpisane za posamezno državo. Določajo tudi tehnično opremo knjig v brajici, od strukture naslovne strani do ustrezne vezave tovrstnega gradiva.

Designing and building integrated digital library systems – guidelines – priporočila za oblikovanje in izdelavo integriranih digitalnih knjižničnih sistemov je leta 2005 sprejela IFLA Libraries for the Blind Section. Namenjene so knjižnicam za slepe in tistim, ki delajo v njih. Ponujajo jim pregled elementov, ki jih je potrebno upoštevati pri načrtovanju in vzpostavljanju integriranih digitalnih sistemov (eng. IDSL – integrated digital library system). Smernice ne določajo enoznačne definicije IDSL, temveč dovoljujejo različne razlage tega termina. V osnovi gre za vključevanje digitalnega gradiva v knjižnico in pregled posledic pri procesih nabave, obdelave, hranjenja in izposoje. Smernice izpostavijo spremembe, ki jih IDLS predstavlja za uporabnike, ki ne morejo brati tiskanega gradiva, saj jim digitalno gradivo olajšuje uporabo knjižničnih storitev.

Smernice knjižničarjem svetujejo, da definirajo namen in cilj projekta, naredijo finančno analizo in razmislijo o tem ali bodo zbirko tovrstnega gradiva zgradili sami ali jo kupili oziroma dali izdelati. Podajajo navodila za izgradnjo digitalne zbirke, od koncepta, vsebine, strukture, shranjevanja do izbire ustreznega standarda za povezovanje z drugimi zbirkami, izmenjavo digitalnih vsebin in reševanje avtorskopравnih vprašanj. Smernice priporočajo spoštovanje ustaljenih mednarodnih dogovorov za zaščito avtorske in sorodnih pravic, hkrati pa predpostavljajo, da nacionalne avtorskopравne zakonodaje upoštevajo posebne potrebe slepih in slabovidnih in jim za lastne potrebe dovoljujejo reproduciranje gradiva oziroma prenašanje v alternativni format.

V smernicah so izpostavljene naslednje tendence:

- Uveljaviti se mora prepričanje, da ustvarjanje alternativnih formatov iz zakonito pridobljenih originalov za neprofitne namene in z nadzorovano distribucijo ne predstavlja kršenja avtorskih pravic in zato zanj ni potrebno posebno dovoljenje.
- Za ta namen je treba zagotoviti pravice in ne le poenostaviti način za njihovo pridobivanje.
- Pri tem se je treba izogibati omejitvam na določene oblike ali tehnologije.
- Potrebno je omogočiti izmenjavo digitalnih vsebin med vsemi knjižnicami, brez zakonskih omejitev glede geografskih oziroma teritorialnih razlik.

Predmet smernic je tudi arhiviranje, shranjevanje in upravljanje tiskanih in digitalnih vsebin. Digitalni repozitorij mora omogočati dodajanje novih vsebin, nadzor nad njihovo izposajo in vračanjem ter presnemavanje vsebin na fizični nosilec oziroma na spletno stran. Pri tem mora biti poskrbljeno tudi za beleženje vseh dejavnosti v digitalnem skladišču, upravljanje z uporabniškimi pravicami, varnostnimi zahtevami in metapodatki. Smernice navajajo tudi različne možnosti strukturiranja podatkov. Digitalni repozitorij lahko optimiziramo s sistemom, ki upravlja pretok gradiva skozi različne knjižnične procese.

Slepi in slabovidni uporabniki pričakujejo enake možnosti dostopanja do informacij v digitalnem okolju kot jih imajo videči. Pomembno vlogo pri tem predstavlja izobraževanje uporabnikov in osebja za uporabo IDSL. Sistem mora zagotavljati varnost uporabniških podatkov, pripraviti je potrebno pogoje uporabe in izjavo o varovanju zasebnosti. Upoštevati je potrebno tudi, da imajo uporabniki različne potrebe po informacijah, nekaterim zadostuje iskanje po OPAC-u, medtem ko drugi pričakujejo celotna besedila. IDLS registriranim uporabnikom zagotavlja takojšnjo dostavo digitalnih dokumentov in podporo za iskanje fizičnega gradiva. Smernice navajajo prednost spletnih portalov in dostopanja do gradiva pred izposajo gradiva. IDSL mora za izpolnjevanje vseh svojih nalog izpolnjevati tudi varnostne zahteve, kot so izdelava varnostnih kopij in protivirusna zaščita.

Smernice predstavijo še druge elemente načrtovanja sistema IDSL: pripravo projektnega tima, vlogo svetovalcev, oblikovanje zahtev, iskanje rešitev na trgu, zbiranje ponudb, izbiro ponudnika, iskanje partnerjev, razvoj projekta in njegovo implementacijo. Projekt je potrebno predstaviti uporabnikom in po določenem obdobju izvesti njegovo evalvacijo.

Libraries for the blind in the information age - guidelines for development je IFLA izdala leta 2005. V slovenskem prevodu *Knjižnice za slepe v informacijski dobi - smernice za razvoj* jih bo leta 2010 izdala Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Namen smernic je zagotoviti osnovo za razvoj knjižničnih storitev za ljudi, ki imajo zmanjšano zmožnost branja, kakor poimenujejo vse, ki zaradi slepote, slabovidnosti, zmanjšane zmožnosti učenja ali zaradi zmanjšane telesne zmožnosti ne morejo brati tiskanih publikacij.

Smernice na začetku podajo pregled razvoja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne ter poudarijo pomen standardov. Ustvarjalci smernic so se ob njihovem pisanju zavedali razlik pri zagotavljanju dostopa do informacij za slepe in slabovidne med razvitimi državami in državami v razvoju. Vendar so dokument napisali v upanju, da bodo smernice povsod spodbudile razvoj knjižničnih storitev za to skupino uporabnikov.

Smernice seznanijo bralca z zgodovino knjižnic za slepe na različnih kontinentih in z zgodovino IFLN sekcije knjižnic za slepe. V tretjem poglavju smernice opisujejo, kako naj vlade, agencije, knjižnice ipd. zagotovijo smernice, modele in okvir knjižničnih storitev. Priporočajo, naj bodo knjižnične storitve za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja vzpostavljene z zakonodajo. V okviru avtorskopravne zakonodaje naj se uredijo izjeme glede transkripcije književnih del v brajico, elektronsko besedilo in v zvočne knjige. Smernice pozivajo vlade k izpolnjevanju določb dokumenta *United nations' standard rules on the equalization of opportunities for people with disabilities*. Ustanovijo naj nacionalne agencije, ki bodo odgovorne za pripravo standardov ter za definiranje, razvoj in koordinacijo nacionalne strategije knjižničnih storitev za ljudi z zmanjšano zmožnostjo branja. Nacionalne agencije naj sodelujejo tudi s splošnimi knjižnicami, saj imajo te najboljše možnosti, da postanejo glavna točka dostopa za vse uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja. Splošne knjižnice so dolžne poskrbeti za dostopnost svojih storitev vsem državljanom in ta cilj mora biti vključen tudi v nacionalno zakonodajo. Splošne knjižnice lahko nudijo svoje storitve preko potujočih knjižnic, dostave gradiva na dom ali s pošiljanjem po pošti. Poleg splošnih knjižnic naj bi tudi visokošolske izdelale ustrezne pravilnike za delo z uporabniki z zmanjšano zmožnostjo branja.

Smernice razvrščajo uporabnike knjižnic po starostnih skupinah. Otrokom je potrebno pomagati razviti potrebo in željo po branju, kar lahko knjižnice spodbujajo z raznovrstnim gradivom, uporabniško prijaznim katalogom, podpiranjem dela z elektronskimi mediji in oblikovanjem programov branja. Študentom z zmanjšano zmožnostjo branja je potrebno pravočasno dostavljati gradivo v njim prilagojeni obliki, jim ponuditi ustrezno računalniško opremo in izobraževanje o uporabi virov, ki so jim na voljo v knjižnici. Pri zaposlenih se morajo knjižnice zavedati potrebe po

permanentnem izobraževanju in s tem namenom sodelovati z delodajalci in drugimi knjižnicami v mreži ter nabavljati vsebinsko specializirano gradivo. Potrebe multikulturnih skupin lahko knjižnice zadovoljijo s pomočjo medknjižnične izposoje. Starejši uporabniki z zmanjšano zmožnostjo branja so najhitreje rastoča skupina uporabnikov knjižnic za slepe. Povprašujejo predvsem po gradivu za prosti čas, raziskavah o zdravju in informacijah o potovanjih. Ker številni starejši ljudje živijo v domovih upokojencev, smernice knjižnicam priporočajo sodelovanje s temi ustanovami.

Smernice svetujejo sodelovanje tudi med knjižnicami, ki izvajajo storitve za uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja. Sodelovanje naj poteka v obliki izmenjave virov in strokovnega znanja ter z vključevanjem v mednarodna telesa. Sodelovanje zmanjšuje stroške izdelave prilagojenega gradiva, saj se s koprodukcijo ti porazdelijo med več ustanov. Ob vzpostavljanju mreže knjižnic za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja naj bodo formalizirane tudi možnosti za sodelovanje z ustanovami kot so domovi za starejše, izobraževalne ustanove, domovi oskrbovancev, rehabilitacijski zavodi ipd. Te ustanove so dobro informirane o demografskih podatkih uporabnikov, njihovih potrebah, tehničnih pripomočkih in njihovi uporabi.

Zbirke, namenjene uporabnikom z zmanjšano zmožnostjo branja, naj vsebujejo gradivo o zdravju in vidu ter gradivo, ki predstavlja nacionalno kulturno dediščino. Zaradi prednosti, ki jih ponuja digitalna oblika gradiva, je priporočljivo razmisliti tudi o oblikovanju virtualne zbirke. Knjižnica naj opredeli strategijo izgradnje zbirke, izbora gradiva, vzdrževanja in vrednotenja vsebine z dokumentom o razvoju knjižnične zbirke. Vanj naj bodo vključene tudi metode arhiviranja. Na prednostnem seznamu za prenos vsebine v alternativni format naj bodo dela s trajno vrednostjo in priznana dela ter tisti naslovi, po katerih uporabniki največ povprašujejo. Smernice odsvetujejo podvajanje produkcije istih naslovov v različnih ustanovah; pred prenosom vsebine na alternativni format naj se opravi poizvedba, ali je ta naslov že mogoče dobiti v alternativnem formatu. Če gradivo za splošno populacijo ni v skrajšani obliki, naj se ob prenosu na alternativni format ne krajša. Pri prenašanju vsebine na drug format je potrebno dosledno upoštevati avtorskopravno zakonodajo oziroma licenčne pogodbe.

Smernice priporočajo formalno obdelavo gradiva po mednarodnih bibliografskih standardih, s čimer je omogočeno vključevanje zapisov v druge kataloge in izmenjava zapisov med knjižnicami. Pri vsebinski obdelavi je potrebno upoštevati predmetne oznake, kategorije, vsebine in formate. Katalog naj bo preko spleta dostopen slepim in slabovidnim uporabnikom, smernice pa svetujejo tudi vključevanje bibliografskih zapisov v vzajemni nacionalni ali regijski katalog in s tem predstavitev gradiva širši javnosti. Pri virtualnih zbirkah naj knjižnice poskrbijo za vzdrževanje elektronskih vsebin in redno preverjanje povezav do spletnih virov.

Slepi in slabovidni uporabniki knjižnic imajo večjo potrebo po knjižničnih storitvah, saj na leto preberejo dvakrat več naslovov kot videči uporabniki splošnih knjižnic³³. Tako standardi, ki veljajo za splošne knjižnice, niso primerni za knjižnice za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. Zato naj te knjižnice same postavijo merila, ki so najbolj primerna za njihovo skupnost, ob tem pa naj upoštevajo demografsko rast populacije uporabnikov v svoji državi.

Smernice narekujejo tudi kako naj se hrani gradivo v alternativnih formatih. Knjižnicam priporočajo izdelavo načrta za hranjenje in varovanje gradiva, upoštevanje določenih pravil pri njegovem izločanju ter pripravo pravilnikov, strategij in sistemov za podporo digitalnim repozitorijem in arhivom.

Knjižnice za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja naj izoblikujejo pravilnike in postopke, ki bodo vsem uporabnikom omogočili dostop do informacij in gradiva v njim ustreznem formatu. Če uporabniki povprašujejo po tehnični opremi, jo mora knjižnica priskrbeti oziroma poiskati ustrezno alternativo. Knjižničarji morajo biti usposobljeni za delo s tovrstno opremo in za njeno uporabo izobraževati tudi uporabnike. Gradivo, ki ga lahko uporabljajo le ljudje z zmanjšano zmožnostjo branja, naj bo zaradi varovanja avtorske pravice ustrezno označeno oziroma zaščiteno z geslom ali z drugo programsko opremo.

³³ Te trditve v Sloveniji ne moremo potrditi. Slepi si v povprečju izposodijo manj gradiva kot videči. Glej poglavje Knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne v Sloveniji: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne pri ZDSSS.

Poseben privilegij, ki naj ga imajo knjižnice za slepe v odnosu do svojih uporabnikov, je, da knjižničarji lahko dostopajo do zgodovine izposoj uporabnikov in jim tako lažje priporočijo gradivo v branje.

Knjižnice lahko posredujejo gradivo in informacije na več načinov: po pošti (v mnogih državah je na voljo brezplačna pošta za slepe), s potujočimi knjižnicami, preko interneta, elektronske pošte, telefona, radia, splošnih knjižnic ali organizacij, ki obiskujejo domove slepih in slabovidnih.

Večino gradiva v alternativnih formatih proizvedejo knjižnice. Smernice predstavijo izdelavo zvočnih posnetkov v obliki analognih in digitalnih zapisov ter prednosti slednjih. Opišejo izdelovanje gradiva v brajici (knjig in elektronskega besedila) in potrebo po arhiviranju datotek z brajico. Svetujejo kako pretvoriti slike in grafične prikaze v slepim in slabovidnim ustrezno obliko. Gradivo v povečanem tisku se lahko poveča z navadnim kopirnim strojem ali pa ponudi v digitalni obliki, ki jo je mogoče natisniti na zahtevo. Gradivo v povečanem tisku ponujajo tudi komercialni založniki. Pri vseh prenosih vsebine pa je zopet poudarjeno upoštevanje avtorskopravne zakonodaje.

Knjižničarji v knjižnicah za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja morajo biti seznanjeni s knjižničarskim delom, uporabo tehnične opreme in specifičnimi potrebami uporabnikov. Osebe knjižnice je potrebno stalno izobraževati, tovrstna izobraževanja pa naj poleg bibliotekarskih šol ponudijo tudi strokovna združenja. Osebe knjižnice mora s slepimi sodelavci in uporabniki knjižnice ravnati spoštljivo in v skladu z etičnimi standardi. Smernice dovoljujejo, da se v dejavnost vključi tudi delo prostovoljcev.

Vodstvo knjižnice za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja mora skrbeti, da knjižnica z ustreznimi storitvami in njihovim razvojem sledi potrebam uporabnikov. Spodbujati mora povezovanje z drugimi knjižnicami in na tak način širiti svoje vsebine. Knjižnice naj se povežejo tudi z lokalnimi in mednarodnimi organizacijami slepih in slabovidnih. Vodstvo knjižnice mora poskrbeti tudi za načrtovanje in razvoj politike knjižnic, strateško in operativno načrtovanje njenega delovanja, upravljanje s sredstvi in slediti trendom razvoja. Poskrbeti mora za oglaševanje knjižničnih storitev

med osebami z zmanjšano zmožnostjo branja. Odgovorno pa je tudi za spremljanje uspešnosti knjižnice in zagotavljanje njene kakovosti.

Smernicam so dodani še slovar strokovnih izrazov, *IFLA Declaration of Fundamental Right to Access and Express Information*, ki je bila leta 2002 prevedena v slovenščino pod naslovom *Glasgowska deklaracija o knjižnicah, informacijskih storitvah in intelektualni svobodi* in že zgoraj opisane smernice *Guidelines for library service to braille users*.

IFLA je pripravila tudi *Access to libraries for persons with disabilities – checklist* (Irvall in Skat Nielsen, 2005) – dostop do knjižnic za osebe s posebnimi potrebami – kontrolni seznam. Kontrolni seznam knjižnicam pomaga ugotoviti ali so njihovi prostori, storitve in gradivo prilagojeni uporabnikom s posebnimi potrebami.

IFLA sekcija za uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja je na svoji strani objavila tudi smernice World Blind Union (WBU) kako pripraviti PowerPoint predstavitev in druge vizualne predstavitve, da bodo vidne vsem (ang. *Guidelines on how to make the use of PowerPoint and other visual presentations accessible to audience members who have a vision or print impairment*, 2007). Smernice priporočajo velikost in tip črk ter barve in kontrast, ki naj bodo uporabljeni na predstavitev. Grafični prikazi na predstavitev naj bodo preprosti, animacijam pa se je bolje izogniti. Smernice podajajo navodila glede ustne predstavitve in priprave izročkov. Kako pripraviti predstavitev svetujejo tudi slepim.

Za knjižnice so relevantna tudi strokovna priporočila drugih organizacij na primer W3C. Pri pripravi spletnih strani naj knjižnice upoštevajo smernice, ki jih je pripravil World wide web consortium (W3C) Web accessibility initiative (<http://www.w3.org/>). *Web content accessibility guidelines* (WCAG) (2008) so namenjene vsebinskim urednikom in razvijalcem orodij za spletne strani. Določajo kako pripraviti vsebino spletnih strani, da bo dostopna uporabnikom s posebnimi potrebami.

Authoring tool accessibility guidelines (2008) svetujejo glede programskih rešitev za uporabnike s posebnimi potrebami, *User agent accessibility guidelines* (2005) pa se

nanašajo na prilagajanje spletnih brskalnikov, predvajalnikov multimedije in na drugo podporno tehnologijo za uporabnike s posebnimi potrebami.

W3C priporočila upoštevajo tudi pri DAISY Consortium (<http://www.daisy.org>), ki razvijajo DAISY - Digital Accessible Information System, mednarodno priznani sistem izdajanja digitalnih zvočnih knjig, ki je kompatibilen s svetovnim spletom. Sistem vključuje specifikacije formata in nabor zahtev za predvajalnike zvočnih knjig. V primerjavi z drugimi formati (npr. mp3) omogoča večjo fleksibilnost in navigacijo dokumentov. Leta 2002, z dopolnitvami v letu 2005, je DAISY standardizirala ameriška ustanova National information standards organization (<http://www.niso.org/>), gre za standard ANSI/NISO Z39.86 - Specifications for the Digital Talking Book, znan kot DAISY3. Načrtujejo, da ta standard oziroma njegovi deli postanejo del družine ISO standardov.

9.2 Nacionalni standardi, smernice, normativi, priporočila

Poleg mednarodnih velja omeniti tudi dokumente, ki na nacionalnem nivoju obravnavajo slepim in slabovidnim uporabnikom knjižnic prilagojene knjižnične storitve. Njihovo pripravo navadno prevzamejo bibliotekarska združenja, knjižnice za slepe ali društva slepih. Pregledali smo prisotnost tovrstnih dokumentov v državah Evropske unije, Avstraliji, Hrvaški, Črni gori, Japonski, Kanadi, Južni Koreji in Združenih državah Amerike. Večina omenjenih držav nima svojih lastnih smernic, ampak se pri izvajanju knjižničnih storitev ozirajo na nacionalno zakonodajo, predvsem na dokumente, ki zagotavljajo enakopraven položaj ljudem s posebnimi potrebami.

V nadaljevanju so predstavljena priporočila strokovnih združenj, posameznih knjižnic in društev slepih glede knjižničnih storitev za slepe in slabovidne uporabnike oziroma uporabnike s posebnimi potrebami. Povzeti so specifični dokumenti, ki obravnavajo oblikovanje digitalnih storitev za to skupino uporabnikov, pripravo prezentacij, spletnih strani, oblikovanje gradiva v povečanem tisku, format in vsebino zvočnih knjig, ohranjanje gradiva v brajici ter navodilo za izgradnjo knjižnične zbirke. Poleg

standardov, ki obravnavajo slepe in slabovidne uporabnike, so upoštevani tudi tisti, ki obravnavajo vse uporabnike s posebnimi potrebami.

– Avstralija

Australian library and information association – ALIA (<http://www.alia.org.au>) že od leta 1979 dopolnjuje dokument *Library and information services for people with a disability* (2009). V njem izražajo načelno pravico invalidnih oseb do dostopa do informacij v vseh knjižnicah. Združenje priporoča, da knjižnice vzpostavijo zbirko, opremo in storitve, ki bodo uporabnikom s posebnimi potrebami omogočale dostop do gradiva in informacij. Pri njihovi vzpostavitvi naj se posvetujejo s posamezniki in skupinami, ki zastopajo osebe s posebnimi potrebami. Združenje spodbuja knjižnice k izobraževanju knjižničnih delavcev za delo s to skupino uporabnikov. Podpira vsa prizadevanja z namenom, da se zagotovi najboljša raven dostopa do obstoječih in novih virov, sodelovanje med knjižnicami in knjižnicami ter drugimi ustanovami, ki skrbijo za ljudi s posebnimi potrebami.

Poleg izpolnjevanja zakonskih določil združenje spodbuja oblikovanje smernic, standardov ipd. za storitve, zbirko in opremo, prilagojene uporabnikom s posebnimi potrebami. Težijo k oblikovanju dokumentov, ki naj bi obravnavali reprodukcijo oziroma zbiranje prilagojenega gradiva, oblikovanje katalogov, podatkovnih baz in bibliografij, načrtovanje in varno gradnjo knjižničnih zgradb. Združenje se zavzema, da avtorskoppravna zakonodaja osebam s posebnimi potrebami ne bi ovirala enakopravnega dostopa do informacij. Združenje spodbuja akcijske načrte za razvoj storitev za osebe s posebnimi potrebami in njihovo ustrezno financiranje.

Leta 1998 je ALIA sprejela tudi *Guidelines on library standards for people with disabilities*. Namen smernic je zagotoviti merila za minimalno raven knjižničnih storitev za uporabnike s posebnimi potrebami. Smernice omogočajo knjižnicam analizo sedanje ravni storitev in pomoč pri pripravi strategije za njihov razvoj. Nacionalna knjižnica Avstralije usklajuje delo posameznih ponudnikov knjižničnih storitev za uporabnike s posebnimi potrebami in njihovo medsebojno sodelovanje ter skrbi za bibliografsko kontrolo gradiva v alternativnem formatu. Na nacionalnem nivoju sta bili pripravljeni tudi okrogla miza vseh proizvajalcev gradiva v alternativnem

formatu ter posebna komisija, ki spodbuja knjižnične storitve za uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja.

Posamezne knjižnice se med seboj razlikujejo po svojih vlogah in funkcijah. Smernice za vse predvidevajo določene minimalne zahteve, kot so načrtovanje storitev za uporabnike s posebnimi potrebami in določitev koordinatorja za to skupino uporabnikov. Smernice navajajo tudi kako naj se tovrstna dejavnost financira in vrednoti. Knjižnicam svetujejo kako zagotoviti dostopnost knjižnice uporabnikom s posebnimi potrebami in kako knjižnične delavce usposobiti za delo z njimi. Knjižnice morajo zagotoviti primerno zbirko, ustrezno usposobljene informatorje ter dostop do zbirke preko knjižničnega kataloga. Smernice predstavijo vrste gradiva, namenjenega tej skupini uporabnikom ter svetujejo postavitve zbirke v prostem pristopu. Opozarjajo tudi na upoštevanje posebnih potreb uporabnikov pri pripravi pravilnikov za izposajo gradiva.

Leta 2006 je društvo Blind citizens Australia (<http://www.bca.org.au>) sprejelo *Library services policy* (2008). Za razliko od *Guidelines on library standards for people with disabilities* se dokument nanaša le na slepe in slabovidne uporabnike knjižnic oziroma na tiste z zmanjšano zmožnostjo branja. Namenjen je vsem tipom knjižnic. Načela za dostopnost knjižničnih storitev predvidevajo razpoložljivost informacij in gradiva v različnih alternativnih formatih v tiskani in digitalni obliki. Uporabnikom naj bo omogočena samostojna uporaba knjižničnih storitev in gradiva, brskanje po knjižničnem katalogu, naročanje gradiva in prejemanje obvestil o njem. Knjižnice morajo poskrbeti za kakovost svoje zbirke in storitev ter izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja digitalna tehnologija.

Digitalna tehnologija omogoča dostopnost do gradiva v alternativnem formatu v vseh knjižnicah zato domnevajo, da se bo tovrstno gradivo iz specialnih knjižnic razširilo tudi med druge. Vse gradivo je potrebno ustrezno hraniti, tako da se ohrani njegova kvaliteta. Če ima knjižnica gradivo v alternativnem formatu, mora imeti tudi ustrezno opremo za njegovo pregledovanje in poskrbeti za njeno vzdrževanje.

Uporabniki naj imajo prost dostop do gradiva in knjižničnega kataloga ter možnost dostave gradiva na dom. V knjižničnem katalogu naj bodo podatki o avtorju, naslovu,

žanru, vsebini in zaporedju zvezka v zbirki ter obliki alternativnega formata. Knjižnica naj upošteva povratne informacije o gradivu s strani uporabnikov ter predloge za izboljšavo storitev in dopolnitev knjižnične zbirke ne glede na to, na kakšen način so bile informacije posredovane. Komunikacija med uporabniki in knjižnico naj poteka s pomočjo telefona, pošte, elektronske pošte in spleta. Če gradivo ni dostopno v alternativnem formatu, uporabniki pa po njem povprašujejo, si mora knjižnica prizadevati za zagotovitev tovrstnega gradiva. Pri prenosu vsebine v alternativni format je potrebno zagotoviti tudi prenos netekstovnih vsebin. V primerih, ko uporabnik zasledi poškodbo gradiva, ga mora knjižnica zamenjati oziroma popraviti. Gradivo v alternativnem formatu ne sme biti cenzurirano oziroma skrajšano. Če ima knjižnica gradivo v skrajšani obliki naj si prizadeva pridobiti neskrajšano verzijo oziroma naj jasno navede, katera poglavja so skrajšana in katera ne.

– Danska

Danska nima strokovnih priporočil, temveč je danska nacionalna knjižnica NOTA (<http://www.dbb.dk/>) leta 2000 pripravila vizijo razvoja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne (<http://www.dbb.dk/english/engelsktiger.asp>), da bodo v prihodnosti imeli enake možnosti dostopa do informacij kot jih imajo videči ljudje. Sredstvo za dosego tega cilja so videli v digitalizaciji. Gradivo v brajici in zvočne knjige ponuja le omejeno število naslovov in za hranjenje potrebuje veliko prostora, uporabnik pa potrebuje veliko časa, da najde iskan naslov. Digitalizirano gradivo potrebuje malo prostora in ga je lahko distribuirati po celotni Danski. Informacijska tehnologija omogoča lažje iskanje besedil in hitrejšo iskanje informacij. Digitalno gradivo je lahko berljivo s sintetizatorjem govora, pregledovati pa jih je mogoče tudi z brajevo vrstico.

Vizija je predlagala, da naj bo prehod iz analogne v digitalno obliko najprej namenjen delom s trajno vrednostjo. Ker je imela večina uporabnikov analogne predvajalnike so predvidevali, da bodo digitalni originali na začetku služili le izdelavi analognih kopij, sčasoma pa naj bi se razširila tudi njihova neposredna uporaba. Hitro sprejemanje novega formata so pričakovali predvsem od uporabnikov, ki imajo računalnike.

NOTA posreduje gradivo direktno uporabnikom, pa tudi splošnim knjižnicam, ki ga izposojajo slepim in slabovidnim ter drugim osebam z zmanjšano zmožnostjo branja. V vizijo so vključili tudi širšo dostopnost katalogov gradiva v alternativnem formatu.

NOTA je načrtovala povezovanje s komercialnimi proizvajalci alternativnih formatov. Za delo z digitalnim gradivom so načrtovali izobraževanje zaposlenih, pa tudi pomoč splošnim knjižnicam. Pripravili so tudi lestvico, ki s psi, vodiči za slepe, ocenjuje dostopnost posameznih storitev in organizacij.

– Kanada

Canadian library association (<http://www.cla.ca>) je leta 1997 sprejela smernice *Canadian guidelines on library and information services for people with disabilities*. Knjižnice morajo že v svojem poslovniku navesti, da imajo vsi ljudje enako pravico do knjižničnih storitev. Knjižnica naj zagotavlja dostopnost do knjižnične zgradbe in do storitev ljudem s posebnimi potrebami in naj dostojanstveno in spoštljivo ravna z njimi. Pri tem naj se povezujejo s skupinami, ki zastopajo interese teh ljudi. Zaradi sprememb v družbi in na področju tehnologije mora knjižnica stalno vrednotiti svoje programe, storitve in zbirke. Vodstvo knjižnice in njeni zaposleni morajo biti seznanjeni z zakonodajo s področja človekovih pravic, gradbenimi predpisi in drugimi dokumenti v zvezi z invalidnostjo. Dostopni pa naj bodo tudi ljudem s posebnimi potrebami. Knjižnica mora v svojih dokumentih, publikacijah in storitvah konsistentno uporabljati ustrezno in nediskriminatorno terminologijo v zvezi z osebami s posebnimi potrebami.

Načrtovanje storitev za ljudi s posebnimi potrebami mora biti vključeno v splošno načrtovanje knjižničnih storitev, pri tem pa naj se knjižnica obrne na združenja ljudi s posebnimi potrebami, z njihovo pomočjo določi prednostne naloge ter preko njih promovira svoje storitve. Skupaj naj pregledajo katero gradivo je že na voljo skupnosti in preveri ali že obstajajo ponudniki podobnih storitev. Knjižnica mora izvajati redne evalvacije svojih storitev in tako zagotoviti, da ustrezajo vsem članom skupnosti.

Knjižnica mora za storitve za uporabnike s posebnimi potrebami nameniti del svojega proračuna, pri čemer je višina odvisno od vsake knjižnice posebej. Za nabavo tehničnih pripomočkov naj se knjižnice obrnejo na donatorje. Storitve za uporabnike s posebnimi potrebami je potrebno dodatno promovirati, za kar smernice predvidevajo izdelavo marketinškega načrta in posameznim skupinam prilagojeno oglaševanje. Med zaposlenimi v knjižnici naj bo ena oseba odgovorna za delo z uporabniki s

posebnimi potrebami, zanj pa je potrebno usposobiti tudi vse ostale člane knjižničnega osebja. Seznanjeni morajo biti tudi z avtorskopравnimi omejitvami. Smernice priporočajo zaposlovanje oseb s posebnimi potrebami.

Ker imajo osebe s posebnimi potrebami iste informacijske potrebe kot ostali uporabniki knjižnic, naj jim bodo z različnimi prilagoditvami na voljo iste storitve. Knjižnica mora storitve za uporabnike s posebnimi potrebami tudi promovirati zainteresiranim uporabnikom. Izbor gradiva naj sledi povpraševanju oseb s posebnimi potrebami. Gradivo naj bo na voljo v alternativnih formatih kot so video zapisi, povečan tisk, zvočne knjige, knjige v brajici ipd. Smernice spodbujajo izmenjavo gradiva med knjižnicami, ki izvajajo storitve za uporabnike s posebnimi potrebami. V knjižnicah naj bo na voljo tudi posebna oprema, zaposleni pa naj bodo seznanjeni z njeno uporabo. Smernice na koncu poudarijo še potrebo po fizični dostopnosti knjižnice in navedejo standarde, ki se nanašajo na to problematiko.

CLA je sprejela tudi smernice *Canadian guidelines on library and information services for older adults* (2002). Pripravljalci smernic so med starejše uvrstili populacijo nad 60 letom starosti. Zavedali so se, da ne gre za homogeno populacijo, ki bi jo bilo mogoče zlahka kategorizirati. Je pa to zelo hitro rastoča skupina uporabnikov knjižnic in utemeljeno je predvidevati, da bo resno vplivala na knjižnične storitve v prihodnosti. Smernice knjižnicam svetujejo, da pridobijo trenutne podatke o številu te populacije in jih uporabijo pri načrtovanju svojih storitev. Omogočen naj bo primeren dostop do knjižnice in njene opreme. Zagotoviti je potrebno, da se bodo knjižnična zbirka in storitve prilagodile specifičnim zahtevam starejših. Knjižnica naj postane informacijsko središče za starejše, knjižnice pa naj uvajajo tudi druge storitve, s katerimi bodo pritegnile to populacijo (medgeneracijski projekti, računalniški tečaji, dostava gradiva na dom ali v bolnišnico ipd.), in jih tudi promovirajo. Tudi te smernice poudarjajo potrebo po usposabljanju zaposlenih za delo s to skupino uporabnikov.

– Velika Britanija

CILIP (<http://www.cilip.org.uk>) na spletni strani objavlja vire za zagotavljanje dostopnosti knjižničnih storitev uporabnikom s posebnimi potrebami ter vire o podporni tehnologiji. En izmed virov je *Disability portfolio guides* (Delin, 2003-2004),

ki so ga pripravili pod okriljem (ang.) Museum, libraries and archives council (<http://www.mla.gov.uk/>). Gre za zbirko 12 vodičev po posebnih potrebah, ki je namenjena muzejem, knjižnicam in arhivom. Z njihovo pomočjo naj bi ustanove spoznale specifične potrebe, ki jih imajo ti uporabniki in jim ponudila smernice za prilagoditev storitev. Publikacije definirajo ljudi s posebnimi potrebami in predstavijo njihov način življenja in komuniciranja. Predstavijo izobraževanje za delo z uporabniki s posebnimi potrebami. Ustanove naj vsem omogočijo enak dostop do svojih prostorov in informacij, vodič pa jim pri tem ponuja cenovno ugodne možnosti. Prilagojena naj jim bo tudi tehnična oprema. Vodič svetuje iskanje partnerstev in posvetovanje z osebami s posebnimi potrebami. Da bi te potrebe lažje razumeli, naj institucije zaposlujejo invalide osebe. Vodič ponuja tudi različne primere dobre prakse.

Museum, libraries and archives council je leta 2003 posebej za slepe in slabovidne sprejelo *Guidance notes on working with customers who have disabilities*. Navodila izhajajo iz ugotovitve, da se slepi in slabovidni v vsakdanjem življenju srečujejo s težavami pri pridobivanju informacij, slabšo mobilnostjo in nesamostojnostjo. Rešitev za težave so pripravljavci smernic videli v večjem razumevanju slepote, oznakah v povečanem tisku ali v brajici in ponujanju informacij v uporabniku ustreznem formatu. Zato se morajo knjižnice vprašati ali so informacije dostopne in ali so v formatu, ki ga uporabnik zahteva. Preveriti morajo katere informacije so že dostopne v alternativnem formatu, kaj je vir informacij, kako pretvoriti informacijo iz obstoječega v zahtevani format in katera oprema za slepe in slabovidne je na voljo v knjižnici. Navodila podajajo tudi nekaj konkretnih nasvetov za delo s slepimi in slabovidnimi informacijami, kot so sprejem v knjižnico in vodenje po prostoru.

Standarde, ki naj bi olajšali dostopnost do informacij je sprejel tudi (ang.) Scottish Accessible Information Forum (<http://www.saifscotland.org.uk/>). *Standards for disability information and advice provision in Scotland* so bili prvič izdani leta 1999, drugič leta 2004, tretja izdaja pa je izšla leta 2007. Dokument se ne nanaša le na knjižnice, temveč na vse ponudnike informacij. Prvi standard obravnava ureditev dostopnosti storitev (definiranje storitev, zagotovitev enakih možnosti za vse, načrtovanje storitev, pregled storitev), drugi opisuje možnosti za razvoj storitev (dostava gradiva, odpiralni čas, promocija storitev, alternativni formati), tretji

upravljanje storitev in četrti sodelovanje z osebami s posebnimi potrebami in njihovimi predstavniki. Standardom so dodani tudi kontrolni sezname, s katerimi lahko ustanove preverijo izpolnjevanje posameznih standardov.

– ZDA

V Združenih državah Amerike je krovno bibliotekarsko združenje (ang.) American library association – ALA (<http://www.ala.org>). Tako kot pri Ifli, so tudi znotraj tega združenja posamezne skupine, ki obravnavajo različna področja. Ena od njih je (ang.) Association of specialized and cooperative library agencies (ASCLA) znotraj katere deluje tudi Libraries serving special populations section. Ta je leta 2001 sprejela *Library services for people with disabilities policy* (Policy, 2005), leta 2005 je skupaj z nacionalno mrežo knjižnic za slepe in slabovidne ter gibalno oviranih oseb (ang. National library service for the blind and physically handicapped) sprejela še *Revised standards and guidelines of service for the Library of Congress network of libraries for the blind and physically handicapped* (2005).

Library services for people with disabilities policy (Policy, 2005) se začne z ugotovitvijo, da so knjižnice tiste, ki lahko igrajo pomembno vlogo pri vključevanju ljudi s posebnimi potrebami v družbo. Večino knjižnic v ZDA k zagotavljanju enakih storitev za vse uporabnike zavezuje že zakonodaja. Dokument priporoča, da knjižnice uporabnikom s posebnimi potrebami ponudijo storitve kot so daljši rok izposoje gradiva, izposoja gradiva preko pooblaščenih oseb, pošiljanje gradiva po pošti, posredovanje informacij po telefonu ali elektronski pošti, oddaljen dostop do knjižničnega kataloga ipd. Knjižnice naj v načrtovanje storitev in njihovo evalvacijo vključijo tudi predstavnike oseb s posebnimi potrebami. Prizadevati si morajo za odstranjevanje fizičnih (ustrezne arhitekturne rešitve in oprema) in komunikacijskih ovir (gradivo v povečanem tisku, brajici, zvočne knjige, v digitalni obliki). Pridobivanje gradiva v alternativnem formatu ne sme predstavljati velikega bremena za knjižnico. Vsebina gradiva naj bo prilagojena potrebam uporabnikov – gradivo naj vsebuje informacije s področja medicine, zakonskih pravic, bivanja in zaposlitveni možnosti.

Knjižnice naj dostop do informacij olajšajo tudi z ustrezno podporno tehnologijo. Knjižnično osebje mora biti seznanjeno z možnostmi, ki jih ponuja tehnologija in pomagati uporabnikom pri njeni uporabi. ALA spodbuja zaposlovanje ljudi s

posebnimi potrebami v knjižnicah javnega in zasebnega sektorja. O delu z uporabniki s posebnimi pravicami, njihovih potrebah in podporni tehnologiji naj bi se predavalo že v okviru formalnega izobraževanja knjižničnih delavcev. Knjižnice pa morajo vsem zaposlenim in prostovoljcem omogočiti tudi dodatna usposabljanja za delo z uporabniki s posebnimi potrebami.

ALA načrtuje, da se bodo njene konference odvijale v prostorih, ki so prilagojeni za osebe s posebnimi potrebami. Njim bo prilagojen tudi program konference, organizatorji pa bodo tej skupini udeležencev namenili posebno pozornost. ALA publikacije morajo biti dostopne tudi v alternativnem formatu in digitalni obliki. Zahtevam World wide web consortium mora biti prilagojena tudi spletna stran Zveze.

Revised standards and guidelines of service for the Library of congress network of libraries for the blind and physically handicapped (2005) so rezultat sodelovanja ALA in (ang.) National library service for the blind and physically handicapped (<http://www.loc.gov/nls/>), ki deluje v okviru Library of Congress (LC). LC/NLS je tekom let razvila široko mrežo ustanov, ki podpirajo izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne. Vanjo je vključenih 57 regionalnih knjižnic, 77 podregionalnih knjižnic, 4 agencije za izposajo tehnične opreme, 2 meddržavna centra ter sama knjižnica v LC.

Dokument je napisan za pomoč mreži LC/NLS pri izvajanju najboljših storitev za njene uporabnike. Izdan je bil ob koncu procesa prenosa gradiva iz analogne v digitalno obliko. Ta premik je vplival tako na načine distribucije gradiva ter finančne in administrativne strukture. Vse te spremembe so upoštevali tudi pisci standardov. Namenjeni so članicam LC/NLS, njihovem osebju in članom svetovalnih skupin. Priporočljivo je, da se z njimi seznanijo tudi uporabniki storitev, predstavniki partnerskih ustanov, financerji in zaposleni v ustanovah, ki izvajajo podobne storitve.

Standardi najprej predstavijo zgodovino nastanka knjižnične mreže za slepe in slabovidne ter razvoj standardov za njene storitve. Predstavi strukturo nacionalne mreže knjižnic za slepe. V nadaljevanju je dokument razdeljen na tri dele: standardi, smernice in priloge.

V prvem delu je navedenih 12 področij, ki jih skuša dokument standardizirati. Prvo področje obravnava vprašanja glede vsakodnevnih storitev LC/NLS (registracija, zagotavljanje zvočnih knjig, informacij in drugih neposrednih storitev). Drugo področje pokriva razvoj in upravljanje z viri, torej zagotavljanje naprav za snemanje in predvajanje ter razvoj in vzdrževanje knjižnične zbirke. Tretje področje se ukvarja z izobraževanjem in ozaveščanjem ter ponuja navodila za promocijo tovrstne dejavnosti.

Četrto področje pokriva svetovalno dejavnost v okviru LC/NLS. Sem sodijo svetovalci LC/NLS mreže, svetovalci regionalnih knjižnic kot tudi neformalna lokalna in strokovna svetovanja. Kako naj knjižnice izkoristijo pomoč prostovoljcev opisuje peto področje. Šesto se ukvarja z administracijo in organizacijo mreže, določa pristojnosti posameznih agencij in drugih administrativnih enot. Sedmo področje obravnava financiranje ter zagotavlja standarde za upravljanje s financami mreže. Osmo področje se posveča načrtovanju in evalvaciji, predvsem dolgoročnemu načrtovanju in ustreznemu strateškemu načrtovanju in z njima povezano evalvacijo.

Deveto področje obravnava postopke in politiko glede uporabnikov in knjižničnih storitev. Deseto področje je namenjeno pomoči pri pripravi statističnih in pisnih poročil, ki so potrebna za nadaljnje načrtovanje storitev LC/NLS. Razdelek 11 standardizira knjižnično osebje, zaposlovanje in razvoj zaposlenih. Zadnji, dvanajsti razdelek pokriva raziskovanje in razvoj ter zagotavlja standarde za razvoj novih tehnologij in izboljševanje knjižničnih storitev.

Standardom so dodane kvalitativne smernice o zaposlovanju in prostoru, ki so bile postavljene na podlagi primerjalne študije izvedene v 80-ih letih 20. stoletja. Dokument zaključuje 7 prilog. V prvi so opisani pomisleki, ki so se porajali pri nastajanju tega dokumenta. Drugi obravnava kriterije upravičenosti posameznikov in institucij do storitev LC/NLS. Dodan je tudi sporazum o posojanju razmnoževalcev zvoka in opreme za branje alternativnih formatov. Standardom so priložene še kopija ustanovnega dokumenta, ALA Patron bill of rights in Policy of confidentiality ter Library services for people with disabilities policy. Na koncu je objavljen tudi glosar terminov, ki se pojavljajo v standardih.

NLS Collection building policy je bila nazadnje dopolnjena leta 2009. Dokument navaja kakšno gradivo naj bo vključeno v zbirko in poudarja glavne prioritete njene izgradnje, da bo ta ustrezno podpirala naloge NLS. Na začetku so omenjeni dokumenti, ki zagotavljajo pravno podlago delovanju NLS in programska politika knjižnice. Uporabniki se lahko o gradivu pozanimajo preko OPAC-a oziroma v seznamih novosti, ki jih knjižnica izdaja na 2 meseca. NLS skuša pri izgradnji zbirke upoštevati tudi zahteve njenih uporabnikov in društev slepih in slabovidnih. V osrednjem delu dokument podrobneje navaja, katero gradivo naj bo vključeno v zbirko in katero ne. V zbirko npr. ni uvrščeno nepublicirano gradivo, učno gradivo, vladne publikacije, referenčno gradivo, ki lahko hitro zastari, gradivo v povečanem tisku z izjemo glasbenih knjig. Ločijo gradivo informativne narave in leposlovje. Pri izboru gradiva informativne narave upoštevajo širše trende v javnem interesu in razpoložljivost posameznih naslovov. V zbirko vključujejo tudi gradivo s področij za katera se uporabniki posebej zanimajo. Pri izboru leposlovja skušajo zadovoljiti različne okuse. Zbirka vsebuje tako literarne klasike kot tudi eksperimentalna dela. Serijske publikacije izbirajo na podlagi povpraševanja in vsebine, ki naj zadovoljuje informacijske in rekreacijske potrebe. Zbirko je potrebno stalno prilagajati potrebam uporabnikov in založniškim trendom. Dokument v prilogi navaja posamezna področja in stopnje, ki jih je primerno doseči pri vsakem od njih. Loči minimalno, osnovno, podporno in raziskovalno stopnjo.

Braille preservation and salvage guidelines so bile sprejete leta 2003. Namenjene so ohranjanju gradiva v brajci in varovanju pred vodo in plesnijo. Smernice na začetku utemeljujejo potrebo po takem dokumentu in kaj naj ta vsebuje. Nato navajajo zaščitne ukrepe kot so ustrezna relativna vlaga, osvetlitev in temperatura prostora, kjer se hrani gradivo ter občasno čiščenje prostorov in polic. Smernice podajajo navodila, kako ravnati z mokrim ali plesnivim gradivom v brajci, oziroma kako ukrepati v primeru manjših in večjih pojavov plesni.

American printing house for the blind (<http://www.aph.org/>) je leta 2004 sprejela *Large print: guidelines for optimal readability and APFont™ a font for low vision* (Kitchel, 2004). Smernice definirajo povečani tisk in podajo natančna navodila glede velikosti in barve črk, tipografije, razmika med vrsticami, oblikovanja teksta in knjig.

NISO³⁴ pa je standardizirala format in vsebino zvočnih knjig v digitalni obliki.

ANSI/NISO Z39.86 *Specifications for the digital talking book* so bile prvič sprejete leta 2002, leta 2005 pa je bil standard dopolnjen.

- **Slovenija**

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije se je po sprejetju Novomeške deklaracije odločila za izdajanje prevodov IFLA smernic za uporabnike s posebnimi potrebami. Za uporabnike z zmanjšano zmožnostjo branja so do sedaj izdali prevode:

- *Smernice za lažje berljivo gradivo in Smernice za knjižnične programe opismenjevanja: nekaj praktičnih predlogov* (2007) ter
- *Smernice za knjižnične storitve za osebe z disleksijo* (Nielsen in Irvall, 2007).

V letu 2010 ZBDS pripravlja izdajo prevoda *Knjižnice za slepe v informacijski dobi: smernice za razvoj* (Kavanagh, R. in Christensen Sköld, B., 2010).

9.3 Povzetek vsebine smernic in priporočil

Pregledani dokumenti načeloma predlagajo iste akcije. Knjižnice naj sprejmejo strategijo razvoja zbirke gradiva in dokument, s katerim se bodo zavezale, da vsem uporabnikom ponujajo enake možnosti pri dostopu do informacij. Še bolje je, če so knjižnične storitve za vse osebe z zmanjšano zmožnostjo branja vzpostavljene z zakonodajo. Knjižnice morajo enak dostop dejansko tudi omogočiti z ustreznimi funkcionalnimi prilagoditvami zgradbe, gradivom v alternativnem formatu in opremo, ki omogoča pregledovanje tega gradiva.

Pri oblikovanju storitev za slepe in slabovidne uporabnike naj knjižnice sodelujejo z društvi, ki predstavljajo njihove interese. Priporočljivo je tudi sodelovanje med knjižnicami, ki izvajajo te storitve, knjižnice pa naj se pri izvajanju svojih storitev povezujejo tudi z drugimi institucijami, ki delajo s to skupino uporabnikov (rehabilitacijski centri, domovi za starejše občane ipd.) oziroma mednarodnimi organizacijami slepih.

³⁴ National information standards organization: <http://www.niso.org/standards/>.

Zbirke, namenjene slepim in slabovidnim uporabnikom, naj sledijo pripravljeni strategiji in željam uporabnikom. Zaradi prednosti, ki jih ponuja gradivo v digitalni obliki, naj knjižnice gradijo digitalno knjižnico. Gradivo, tako tisto v analogni kot tudi tisto v digitalni obliki, mora biti primerno hranjeno in arhivirano. Kot vsako drugo knjižnično gradivo naj bo tudi gradivo na alternativnem formatu ustrezno obdelano in vključeno v knjižnični katalog. Ta mora biti oblikovan tako, da je maksimalno dostopen slepim in slabovidnim uporabnikom.

Pri produkciji je potrebno dosledno spoštovati avtorskopravno zakonodajo. Pri prenašanju vsebin v alternativni format se knjižnice ne smejo posluževati krajšanja besedila.

Zaposleni v knjižnicah, ki ponujajo storitve za slepe in slabovidne, morajo poleg knjižničarskega dela poznati tudi tehnično opremo in specifične potrebe uporabnikov. Pregledani dokumenti poudarjajo potrebo po permanentnem izobraževanju knjižničnih delavcev za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter usposabljanjih za uporabo tehnične opreme, ki je namenjena tej skupini uporabnikov.

Gradivo in storitve za slepe in slabovidne je potrebno redno evalvirati in izboljševati. Pregledani dokumenti poudarjajo, da je potrebno ohranjati kakovost storitev za slepe in slabovidne, tovrstno dejavnost in gradivo v alternativnem formatu pa je potrebno tudi ustrezno in skupini uporabnikov prilagojeno promovirati.

10.1 Slepí in slabovidni ter osebe z motnjami branja

Po grobih ocenah naj bi bilo v Sloveniji približno 10.000 slepih in slabovidnih oseb. Ta številka ne vključuje tistih, ki imajo ohranjenega nad 30 % vida, pa zaradi starostne oslabelosti vida praktično ne morejo več spremljati televizijskih programov, brati knjig, ki so natisnjene za populacijo z zdravim vidom in podobno. Ker delež prebivalstva nad 65 let nezadržno raste, z njim raste tudi število slepih in slabovidnih oseb.

Institucije, ki se v Sloveniji ukvarjajo s to problematiko, ne zbirajo podatkov o številu oseb s tovrstnimi motnjami, zato se kot število slepih in slabovidnih praviloma navaja število članov Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije to je 4.000 oziroma 0,2 % prebivalstva.

Ocene o številu slepih in slabovidnih v svetu so le približne in se po državah zelo razlikujejo. Gibljejo se od 0,13 % prebivalstva na Hrvaškem, do 3,8 % prebivalstva v ZDA. Domnevamo, da so odvisne od definicije slepote in slabovidnosti: če so oblikovane na osnovi medicinskih diagnoz je število nižje, če pa na osnovi funkcionalnih problemov pri branju, so višje. Razvitejše države praviloma navajajo višji odstotek slepega in slabovidnega prebivalstva.

Upoštevajoč značilnosti članov ZDSSS so slepi in slabovidni tako generacijsko kot tudi interesno in izobrazbeno heterogena skupina. Ker je v primerjavi s celotno populacijo relativno veliko članov z nedokončano osnovno šolo in manj diplomantov višjih in visokih šol, skoraj 68 % upokojencev in preko 53 % starejših nad 65 let, je to skupina, ki ji je treba omogočiti podporo in pomoč pri vseh stopnjah formalnega izobraževanja, dostop do publikacij razvedrilnega značaja, predvsem pa zanjo razviti dejavnosti namenjene vseživljenjskemu učenju.

Tudi usposabljanje za porabo računalniške opreme in informacijsko opismenjevanje bi moralo biti v centru aktivnosti knjižnice za slepe in slabovidne, saj ima trenutno le slabih 14 % (551) članov geslo za dostop do informacijskega sistema EIS.

Med potencialne uporabnike (nacionalne) knjižnice za slepe bi morali po vzoru razvitih držav šteti tudi vse osebe z motnjami branja, ki so tako hude, da jih odvrčajo oziroma jim ne omogočajo konzumiranja tiskanega gradiva. Žal točnih ocen o številu teh potencialnih uporabnikov nimamo in bi jih bilo potrebno še pridobiti.

10.2 Knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne

Za knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne sta trenutno v Sloveniji specializirani dve knjižnici: Knjižnica in fonoteka Minka Skaberne pri ZDSSS in Knjižnica v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Prva ima status društvene (zasebne) specialne knjižnice, druga pa je šolska knjižnica. Glede na zahteve Zakona o knjižničarstvu in Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, sta obe nerazviti, medtem ko prva nima niti ustreznega statusa, saj kot društvena knjižnica formalno ne izvaja knjižnične dejavnosti kot javne službe (morala bi biti ustanovljena kot javni zavod, delovati v okviru javnega zavoda oziroma pridobiti koncesijo za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe).

Knjižnica pri Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani kot šolska knjižnica pokriva potrebe učencev, dijakov in varovancev zavoda, vendar bi bilo potrebno, zaradi vključevanja slepih in slabovidnih učencev v lokalne šole, poskrbeti tudi za oskrbo teh učencev z učbeniki, njihovim učiteljem in profesorjem pa priskrbeti ustrezno tiflopedagoško gradivo.

Storitve za slepe in slabovidne prebivalce razvijajo in nudijo tudi druge knjižnice, ki opravljajo knjižnično dejavnost kot javno službo. Na področju visokošolskih knjižnic je s storitvami za slepe in slabovidne začela NUK, ki je že leta 1998 poskusila organizirati center za slepe in slabovidne študente in je v ta namen kupila računalnik z brajevo vrstico in večje število zvočnih knjig. Več splošnih knjižnic za slepe in slabovidne uporabnike kupuje knjige v povečanem tisku in zvočne knjige. Splošne

knjižnice poročajo o konstantnem zanimanju za knjige v povečanem tisku, izposoja zvočnih knjig pa kmalu po nakupu novega naslova upade, saj knjižnice razpolagajo z nezadostnim številom naslovov, ki jih le počasi dopolnjujejo. Slepí praktično ne prihajajo v splošne knjižnice, pač pa si gradivo zanje izposojajo svojci. Po zbranih podatkih ima 10 splošnih knjižnic tudi opremo za slepe in slabovidne uporabnike, večina od njih povečevalne oziroma elektronske povečevalne lupe. Večina je opremo kupila ob pomoči sponzorjev, vse pa ugotavljajo, da se dragocena oprema ne uporablja dovolj. Splošne knjižnice poskušajo slepe in slabovidne uporabnike pritegniti tudi na druge načine: z ustrezno oblikovanimi spletnimi stranmi, s posebej za to organiziranimi prireditvami zunaj knjižnice (na primer branje v domovih za ostarele), tečaji za uporabo računalnikov in z individualno pomočjo uporabnikom s posebnimi potrebami.

Visokošolske knjižnice nimajo posebnih programov za slepe in slabovidne študente, obravnavajo jih individualno.

Knjižnice izobražujejo zaposlene za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter dislektiki, saj je bilo v zadnjih letih izvedenih več tečajev. Namero izvajati storitve za uporabnike s posebnimi potrebami dokazuje tudi *Novomeška deklaracija*, ki so jo leta 2005 sprejele splošne knjižnice.

Glavnino knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne torej izvaja knjižnica pri ZDSSS. Splošne knjižnice se sicer na tem področju močno angažirajo, vendar so odzivi slepih in slabovidnih uporabnikov slabi. Očitna je potreba po celostnem in koordiniranem izvajanju storitev za slepe in slabovidne v okviru izvajanja knjižnične dejavnosti kot javne službe.

10.3 Založniška dejavnost za slepe in slabovidne

Ker slepi in slabovidni ne morejo dostopati do publikacij in informacij na enak način kot videči, je potrebno tekste pretvarjati v njim dostopne tehnike: v zvočni zapis, brajico, povečani tisk oziroma v elektronsko obliko. Največ tovrstnega gradiva pripravijo na ZDSSS, ki skrbi za produkcijo zvočnih knjig in revij, tisk revij in periodike

v brajici, za konverzijo tekstov v digitalni zapis ter za izdajanje časopisa v povečanem tisku. ZSSML izdaja učbenike v brajici za osnovne in srednje šole. Zvočne knjige občasno izdajajo tudi nekatere slovenske komercialne založbe, vendar so te knjige primarno namenjene videčim bralcem.

Letna produkcija tega gradiva ni zadostna, saj je bilo v letu 2009 izdanih le 330 naslovov novih zvočnih knjig (od tega 261 v založbi ZDSSS). Če bi hoteli slepim in slabovidnim zagotoviti primerljive razmere z videčimi, bi morali število izdanih del povečati za približno 50 %.

Na tem področju bi morali dosledno uveljaviti tudi financiranje posameznih vrst publikacij, saj bi učbenike ter potrebno študijsko literaturo morala financirati pristojna ministrstva.

Dodatno možnost predstavljajo tudi teksti subvencioniranih publikacij v digitalni obliki (kot je že uveljavljena praksa s strokovnimi in znanstvenimi publikacijami, ki jih subvencionira ARRS), ki bi jih morali založniki dostavljati repozitoriju za slepe in slabovidne.

10.4 Možnosti izkoriščanja elektronskih virov za slepe in slabovidne

Publikacije v elektronski obliki so slepim in slabovidnim dostopne le, če so zapisane v ustreznem formatu. To velja tako za spletne strani in elektronske vire, ki jih vsebujejo, kot tudi za digitalizirane publikacije na statičnih nosilcih zapisov (na primer CD). Pogosto uporabljeni PDF format je lahko neustrezen za slepe in slabovidne. Idealen sistem za digitalni dostop do informacij je DAISY, ki bi ga bilo treba uvesti tudi v Sloveniji.

Prav tako bi bilo potrebno zagotoviti, da bi bile vse spletne strani javne uprave, javnih zavodov ipd... dostopne slepim. V ta namen je potrebna promocija »Navodil za izdelavo spletne strani, ki bo uporabna za slepe in slabovidne«.

Možnost za slabovidne so tudi elektronski čitalniki, katerih uporabnost bi bilo potrebno še preizkusiti.

Uporaba elektronskih virov pa je odvisna tudi od usposobljenosti slepih in slabovidnih za dostopanje do spleta. Podatek, da samo 5 % članov ZDSSS uporablja informacijski sistem EIS, kaže na to, da so slepi in slabovidni premalo usposobljeni za uporabo spleta oziroma, da nimajo potrebne opreme.

10.5 Normativna ureditev knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne ter področja založništva za slepe

Poleg z ustavo določene pravice invalidov do šolanja ter usposabljanja za delo in dejavno življenje v družbi, ki mora biti financirano iz javnih sredstev (Ustava RS, 52. člen), še vrsta pravnih aktov posebej določa oblike, obseg in pogoje za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe za slepe in slabovidne državljane.

Zakon o knjižničarstvu, ki ureja knjižnično dejavnost kot javno službo tako posebej predpisuje storitve za uporabnike knjižnic s posebnimi potrebami in v 31. členu posebej omenja knjižnice za slepe kot specialne knjižnice. Zakon o medijih izpostavlja v 4. členu »ustvarjanje in razširjanje programskih vsebin namenjenih slepim in gluhonemim v njim prilagojenih tehnikah ter razvoj ustrezne tehnične infrastrukture«. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo pa zavezuje državo, da financira projekte, ki so posebej namenjeni slepim.

Reproduciranje publikacij v slepim in slabovidnim dostopnih tehnikah je omogočeno z določbami 51. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah, distribucija publikacij, namenjenih slepim in slabovidnim, pa je po Zakonu o poštnih storitvah oziroma Splošnih pogojih izvajanja univerzalne poštne storitve oproščeni plačila poštnine.

Pravni akti torej že anticipirajo izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne v okviru javne službe in nudijo zakonsko osnovo za oblikovanje knjižnice za slepe in slabovidne kot javnega zavoda. Pri tem bi morala država prevzeti financiranje dejavnosti knjižnice iz 2. člena Zakona o knjižničarstvu (zbiranje, obdelovanje,

hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva, zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij, izdelovanje katalogov itd.). Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008-2011 pa poleg večkrat deklariranega zagotavljanja dostopa slepim in slabovidnim do publikacij, prinaša tudi konkretno nalogo »preveriti možnosti za vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v mreži knjižnic«.

10.6 Modeli organiziranja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v svetu

V sklopu študije so bile pregledane knjižnične storitve za slepe, slabovidne oziroma osebe z zmanjšano zmožnostjo branja v 14 državah: Ciper, Črna gora, Danska, Estonija, Hrvaška, Irska, Nizozemska, Slovaška, Švedska, Švica, Velika Britanija, Avstralija, Kanada in ZDA. Slepim in slabovidnim oziroma osebam z zmanjšano zmožnostjo branja predstavljajo od 0,13 % do 3,8 % prebivalstva teh držav. Za uresničevanje svojih interesov se včlanjujejo v društva slepih, ki se v okviru posamezne države praviloma povežejo v zvezo. V okviru zvez, društev ali agencij so slepim in slabovidnim na voljo tudi knjižnične storitve, kot je to na Irskem, na Cipru, v Veliki Britaniji, Kanadi, Švici in v Avstraliji. Njihove knjižnice praviloma predstavljajo osrednje knjižnice za slepe in slabovidne v državi. V Švici, ki nima centralne knjižnice, pa knjižnično dejavnost izvaja 6 društvenih knjižnic. Tudi v Veliki Britaniji in Avstraliji poleg osrednje knjižnice deluje več drugih specialnih knjižnic. Te t.i. društvene specialne knjižnice praviloma delujejo izven nacionalne knjižnične mreže in so le delno financirane s strani države, večinoma se financirajo s pridobivanjem donacij in dobrodelnih prispevkov. Večina od teh knjižnic si želi postati samostojna nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne.

Nacionalne knjižnice imajo sledeče države: Črna gora, Estonija, Hrvaška, Slovaška, ZDA, Švedska in Danska. Status samostojne nacionalne knjižnice imajo Črna gora, Hrvaška, Slovaška, Danska. Estonska knjižnica za slepe in slabovidne deluje v okviru estonske nacionalne depozitne knjižnice, ZDA pa v okviru nacionalne Kongresne knjižnice. Obseg nalog nacionalnih knjižnic za slepe in slabovidne je različen, nekatere so tudi nacionalni centri, ki svetujejo drugim tipom knjižnic glede oblikovanja storitev (npr. Danska). Švedska nacionalna knjižnica zvočnih knjig in knjig v brajici pa

gradivo izdeluje in posreduje mreži splošnih knjižnic, te pa gradivo dostavljajo končnemu uporabniku.

Na Nizozemskem delujeta dva nacionalna centra za knjižnično dejavnost. Dedicon je osrednja, s strani države subvencionirana ustanova, ki izvaja knjižnične storitve za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. S procesom integracije specialnih knjižnic v mrežo splošnih knjižnic pa so na Nizozemskem ustanovili nacionalni center Kenniscentrum Leeshandicaps, ki izdeluje in posreduje gradivo končnim uporabnikom ali pa ga ti prevzamejo v splošnih knjižnicah.

Zelo posplošeno lahko torej govorimo o treh modelih organizacije knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne:

- a) centraliziran sistem z osrednjo knjižnico za slepe in slabovidne, ki praviloma izvaja storitve za končnega uporabnika (Danska, Slovaška, Hrvaška),
- b) kombiniran sistem, kjer specialne knjižnice za slepe proizvajajo gradivo v slepim in slabovidnim dostopnih tehnikah, za distribucijo gradiva pa poskrbi mreža splošnih knjižnic, (Švedska, Nizozemska),
- c) integriran sistem, kjer se uporablja mreža splošnih knjižnic kot dopolnilo storitvam specialnih knjižnic/agencij/ustanov za slepe in slabovidne (Kanada, Velika Britanija, Avstralija).

Različne rešitve izhajajo iz lokalnih specifik, možnosti in tradicije pa tudi iz samega definiranja namena knjižnice in zakonodaje, ki ureja področje avtorskih pravic.

Za knjižnice so praviloma odgovorna nacionalna telesa, zlasti ministrstva za kulturo. To je predvsem značilno za države, ki imajo nacionalne knjižnice za slepe in slabovidne oziroma za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja.

Kljub temu je 100 % financiranje knjižnic za slepe in slabovidne iz državnega proračuna izjema (slovaška nacionalna knjižnica za slepe), praviloma dobivajo sredstva iz lokalnih virov, močan je tudi prispevek iz dobrodelne dejavnosti in donacij.

10.7 Strokovna izhodišča za izvajanje knjižničnih storitev za slepe in slabovidne

Mednarodna zveza knjižničarskih združenj IFLA je oblikovala več priporočil za izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne (Priporočila za izvajanje knjižničnih storitev za uporabnike brajice, 1998, Priporočila za oblikovanje in izdelavo integriranih digitalnih knjižničnih sistemov, 2005 in Knjižnice za slepe v informacijski dobi – smernice za razvoj, 2005). V okviru zveze deluje tudi posebna sekcija knjižnic, ki služijo osebam z zmanjšano zmožnostjo branja – prej Sekcija knjižnic za slepe). Podobna priporočila so oblikovale tudi številne nacionalne knjižničarske organizacije (Avstralija, Danska, Kanada, Velika Britanija, ZDA...), vendar ti dokumenti slepe in slabovidne pogosto obravnavajo v sklopu »uporabnikov s posebnimi potrebami«. Zveza bibliotekaskih društev Slovenije je (poleg tega da je sprejela Novomeško deklaracijo, ki se nanaša na knjižnične storitve za uporabnike s posebnimi potrebami) prevedla tudi Iline smernice Knjižnice za slepe v informacijski dobi, ki so tik pred objavo.

Dokumenti v osnovi predlagajo enake aktivnosti, ki izhajajo iz pravice vsakega državljana do dostopa do informacij:

- a) Knjižnice naj sprejmejo ustrezne dokumente, s katerimi se bodo zavezale, da bodo vsem uporabnikom zagotavljale enake možnosti pri dostopu do informacij in publikacij. Še bolje je, če so knjižnične storitve za vse osebe z zmanjšano zmožnostjo branja, predpisane z zakoni.
- b) Pri oblikovanju storitev za slepe in slabovidne uporabnike naj knjižnice sodelujejo z društvi, ki predstavljajo njihove interese. Priporočljivo je tudi sodelovanje med knjižnicami, ki izvajajo te storitve, prav tako naj se knjižnice povezujejo z drugimi institucijami, ki delajo s to skupino uporabnikov (rehabilitacijski centri, domovi za starejše občane ipd.) oziroma z mednarodnimi organizacijami slepih.
- c) Zbirke, namenjene slepim in slabovidnim uporabnikom, naj sledijo strategiji knjižnice in željam uporabnikov. Zaradi prednosti, ki jih ponuja gradivo v

digitalni obliki, naj knjižnice gradijo digitalno knjižnico. Gradivo (v analogni in digitalni obliki) mora biti primerno hranjeno in arhivirano. Kot vsako drugo knjižnično gradivo naj bo tudi gradivo v alternativnem formatu ustrezno obdelano in vključeno v knjižnični katalog. Ta mora biti oblikovan tako, da je maksimalno dostopen slepim in slabovidnim uporabnikom.

- d) Pri reprodukciji del v alternativnih formatih (brajica, zvočni zapis) je potrebno dosledno spoštovati avtorskopravno zakonodajo. Pri prenašanju vsebin v alternativni format naj se tekstov ne krajša.
- e) Zaposleni v knjižnicah, ki ponujajo storitve za slepe in slabovidne, morajo poleg knjižničarskega dela poznati tudi tehnično opremo in specifične potrebe uporabnikov. Pregledani dokumenti poudarjajo potrebo po permanentnem izobraževanju knjižničnih delavcev za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter po usposabljanju za uporabo tehnične opreme, ki je namenjena tej skupini uporabnikov.
- f) Gradivo in storitve za slepe in slabovidne je potrebno redno evalvirati in izboljševati. Pregledani dokumenti poudarjajo, da je potrebno ohranjati kakovost storitev za slepe in slabovidne, tovrstno dejavnost in gradivo v alternativnem formatu pa je potrebno tudi ustrezno promovirati.

10.8 Problematika izvajanja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v Sloveniji

Ob pregledu izvajanja knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji je bila ugotovljena vrsta problemov in slabosti, ki bi jih bilo potrebno odpraviti:

1. Knjižnici, ki izvajata knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne, nista ustrezno razviti:
 - Knjižnica Zavoda za slepo in slabovidno mladino je bila leta 2002 ocenjena za nerazvito, saj ni izpolnjevala niti minimalnih pogojev za šolsko knjižnico,

določenih v Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.

- Knjižnica ZDSSS je društvena knjižnica in ne izvaja knjižnične dejavnosti kot javne službe. Glede na število potencialnih uporabnikov (10.000) ima premalo zaposlenih (2 knjižničarja), premajhen prirast gradiva in neustrezne prostore. Manjka ji ustrezne tehnične in programske opreme za reprodukcijo publikacij v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah. Tehnična kakovost avdio posnetkov je slaba. Zaradi pomanjkanja sredstev za te namene, knjižnica ne more vpeljati sodobnih, kakovostnih formatov (npr. DAISY).
 - Storitve knjižnic se ne morejo posluževati uporabniki z motnjami branja (na primer dislektiki...), saj nimajo statusa invalida, vendar so publikacije v določenih tehnikah prilagojenih za slepe in slabovidne tudi zanje pogosto edina možna oblika sprejemanja informacij.
2. Ni zadostnega sodelovanja med knjižnicama, ki sta specializirani za slepe in slabovidne, prav tako tudi ni ustreznega sodelovanja med njima in splošnimi knjižnicami, ki izvajajo storitve za slepe in slabovidne oziroma visokošolskimi knjižnicami.
3. Čeprav glede učbenikov oziroma študijske literature obstaja načelna razmejitev dela med knjižnicama, ki izvajata knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne, ta ne temelji na formalnih dogovorih oziroma pravnih aktih. Sistemsko neurejena je tudi preskrba slepih in slabovidnih učencev in dijakov, ki se šolajo v lokalnih šolah z učbeniki in preskrba njihovih profesorjev s tiflopedagoško literaturo.
4. Financiranje knjižnic za slepe in slabovidne je nezadostno in neustrezno:
- Ministrstvu, pristojni za izobraževanje, bi morali v celoti prevzeti financiranje knjižničnih storitev, ki jih v procesu šolanja potrebujejo slepi in slabovidni, vključno s pripravo učbenikov in študijske literature v njim dostopnih tehnikah.

- Financiranje nalog iz 2. člena Zakona o knjižničarstvu bi moralo biti urejeno programsko, saj projektno financiranje ne zagotavlja kontinuiranega razvoja.
5. Aktivnosti splošnih knjižnic namenjene slepim in slabovidnim ostajajo brez pričakovanega odziva, saj se jih slepi praviloma ne poslužujejo. Projekti, ki jih izvajajo splošne knjižnice, pogosto nastajajo brez potrebnega sodelovanja s knjižnico za slepe in slabovidne pri ZDSSS, saj ta nima dovolj zaposlenih, da bi zagotavljala svetovanje oziroma vodila razvoj na tem področju na nacionalni ravni.
Učinki projektov splošnih knjižnic tudi niso ustrezno ovrednoteni.
 6. Nerešeno je arhiviranje oziroma trajno hranjenje tiskanih publikacij kot tudi elektronskih virov.
 7. Nezadostno izkoriščanje možnosti, ki jih nudijo elektronski viri. Knjižnici za slepe se ne povezujejo z ustanovami, ki imajo večje zbirke gradiva, dostopnega v elektronski obliki. Slepim in slabovidnim premalo izkoriščajo že obstoječe možnosti, kar kaže na nezadostno promocijo na eni in premajhno usposobljenost na drugi strani.

11 PREDLOG ORGANIZACIJE KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE, SLABOVIDNE IN ZA OSEBE Z MOTNJAMI BRANJA

Na osnovi ugotovljenega stanja in problemov, izkušenj v tujini, strokovnih knjižničarskih rešitev ter pravnih osnov, ki jih daje obstoječa slovenska zakonodaja, bi bila najustreznejša rešitev nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne, ki bi neposredno izvajala storitve za slepe, slabovidne ter za osebe z zmanjšano zmožnostjo branja. Pri tem bi delovala kot nacionalni center za to področje, saj bi koordinirala dejavnosti drugih javnih knjižnic (šolskih, splošnih, visokošolskih), ki jih izvajajo za uporabnike s tovrstnimi posebnimi potrebami:

11.1 Vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v mreži knjižnic

Glede na stanje in dosednji razvoj knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v Sloveniji ter upoštevajoč aktualno zakonodajo, predlagamo uvedbo integriranega modela izvajanja knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne kot javne službe. Ta model anticipira osrednjo/nacionalno knjižnico za slepe in slabovidne, ki je tesno povezana z drugimi knjižnicami, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo. Njena temeljna naloga bi bila, poleg izvajanja osnovnih storitev knjižnic in reproduciranja gradiva v tehnikah, dostopnih slepim in slabovidnim, tudi vzpodbujanje, vodenje, razvoj in koordinacija knjižničnih dejavnosti namenjenih tej populaciji na področju cele Slovenije. Splošne knjižnice bi v tem sistemu sodelovale pri distribuciji gradiva ter kot samostojni akterji pri izvajanju in promociji knjižničnih storitev za slepe in slabovidne. Njihove aktivnosti na tem področju pa bi morale biti usklajene s strategijo nacionalne knjižnice za slepe.

Glavnino knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne izvaja knjižnica pri ZDSSS, zato bi bilo smiselno, da se knjižnica razvije v osrednjo/nacionalno knjižnico za slepe.

Splošne knjižnice imajo na področju dela s slepimi in slabovidnimi uporabniki že veliko izkušenj. Izvajanje dejavnosti za uporabnike s posebnimi potrebami jim nalaga

Zakon o knjižničarstvu, znotraj knjižnične mreže pa je predvidena tudi koordinacija dejavnosti, ki naj bi jo izvajale osrednje območne knjižnice (Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah). Pomembna je tudi umeščenost teh knjižnic v lokalno okolje, kar je prednost pri skupini slabovidnih uporabnikov iz starostne skupine nad 65 let in pri sodelovanju z ustanovami in subjekti, ki izvajajo storitve za slepe in slabovidne uporabnike.

Osrednja/nacionalna knjižnica za slepe bo sodelovala tudi z drugimi vrstami knjižnic in svetovala pri storitvah namenjenih slepim in slabovidnim.

Knjižnica Zavoda za slepo in slabovidno mladino bo ohranila svoj status in naloge, z nacionalno knjižnico za slepe pa bi morala razmejiti obveznosti in storitve povezane z izdelovanjem učbenikov in druge obvezne literature za dijake v osnovni in srednji šoli ter se dogovoriti glede načina zagotavljanja tega gradiva slepim in slabovidnim, ki so se odločili za šolanje v lokalnem okolju (inkluzija), prav tako pa tudi glede zagotavljanja tiflopedagoške literature za njihove učitelje.

Osrednjo knjižnico za slepe lahko po vzoru drugih držav poimenujemo "nacionalna knjižnica za slepe", vendar moramo pojem nacionalna knjižnica razumeti v funkcionalnem pomenu, le kot knjižnico, ki izvaja določene storitve na ozemlju cele države, brez nalog, ki so sicer tipične za nacionalno knjižnico kot jo definira uveljavljena klasifikacija knjižnic.

11.2 Potencialni uporabniki osrednje/nacionalne knjižnice za slepe in gradiva v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah

Osrednja/nacionalna knjižnica za slepe naj bi služila slepim, slabovidnim in osebam z zmanjšano zmožnostjo branja. Razširjena definicija potencialnih uporabnikov knjižnice je nujna, saj bi bilo potrebno zagotoviti storitve, predvsem pa gradivo, reproducirano v ustreznih tehnikah, vsem državljanom, ki ne morejo brati konvencionalnih tiskanih tekstov.

Nova definicija, ki bo razširila število potencialnih uporabnikov knjižnice, pa bo odprla problem uporabe gradiva v prilagojenih tehnikah. Po veljavni zakonodaji je mogoče reproduciranje in distribuiranje dela brez prenosa ustrezne materialne avtorske pravice le za invalidne osebe.

11.3 Tipološka umestitev knjižnice

Ustrezna klasifikacija knjižnice za slepe ima konkretne, praktične posledice za ustanavljanje in delovanje osrednje/nacionalne knjižnice za slepe. Veljavni predpisi namreč določajo ustanovitelja, financiranje in minimalne pogoje za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe ločeno po posameznih vrstah knjižnic.

Zakon o knjižničarstvu uvršča knjižnice za slepe med specialne knjižnice. Taka zakonska uvrstitev je s strokovnega stališča neustrezna, saj specialne knjižnice s svojo specializirano knjižnično zbirko služijo konkretnim delovnim in raziskovalnim potrebam institucije. Potencialni uporabniki knjižnice za slepe pa so v vseh pogledih heterogena skupina, ki ima s stališča izvajanja knjižničnih storitev le malo skupnih lastnosti: nezmožnost uporabe običajnih tiskanih publikacij ter večje težave pri dostopanju do knjižnice, do informacij o storitvah knjižnice ter o njenem gradivu.

Knjižnica za slepe je glede na svoje naloge splošna knjižnica, ker bo zadovoljevala izobraževalne, kulturne in informacijske potrebe ter potrebe po zabavi in sprostitvi določene populacije. Njena knjižnična zbirka bo specializirana samo v formalnem pogledu (specifični nosilci zapisa informacij), vsebinsko pa bo, kot je to značilno za splošne knjižnice, poskušala zajeti vso raznolikost potreb svojih potencialnih uporabnikov. V strokovnem kontekstu zato lahko knjižnico za slepe označimo za specializirano splošno knjižnico.

11.4 Status knjižnice

Knjižnica za slepe naj v skladu z veljavnim Zakonom o knjižničarstvu izvaja knjižnično dejavnost kot javno službo. To pomeni, da mora biti samostojen javni

zavod, del javnega zavoda ali pa mora za to dejavnost pridobiti koncesijo. Glede na konkretne razmere v Sloveniji in pretekle izkušnje, je najustreznejša oblika samostojen javni zavod. Ustanovitelj zavoda sta Ministrstvo za kulturo in ZDSSS.

11.5 Financiranje dejavnosti

Knjižnica mora imeti, vsaj v delu ki se nanaša na izvajanje knjižničnih storitev (Zakon o knjižničarstvu, 2001, 2. člen, 16. člen), zagotovljeno programsko financiranje, ki bo omogočalo njeno redno delovanje. Glede financiranja je v skladu s pristojnostmi različnih subjektov možen naslednji razrez:

- Ministrstvo za kulturo: financiranje nalog iz 2. in 16. člena Zakona o knjižničarstvu,
- ZDSSS: založniška dejavnost: reproduciranje publikacij v tehnikah, dostopnim slepim in slabovidnim,
- Ministrstvo za šolstvo in šport: izdelava in distribucija učbenikov in tiflopedagoške literature,
- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo: izdelava učbenikov, in študijske literature za slepe in slabovidne študente.

11.6 Naloge osrednje/nacionalne knjižnice za slepe

Osrednja knjižnica bo izvajala naslednje naloge:

1. Knjižnične dejavnosti, ki po Zakonu o knjižničarstvu sodijo v okvir javne službe:
 - izvajanje dejavnosti iz 2. člena Zakona o knjižničarstvu (zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva, zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij, izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov, posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev, sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij, pridobivanje in izobraževanje uporabnikov, informacijsko opismenjevanje, varovanje

knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik, drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo),

- seznanjanje uporabnikov z novitetami,
- sodelovanje v vseživljenjskem izobraževanju,
- zagotavljanje dostopnosti in uporabe gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na elektronskih medijih v tehnikah, ki so dostopne slepim, slabovidnim in osebam z zmanjšano zmožnostjo branja,
- organizacija prireditev namenjenih spodbujanju bralne kulture in drugih kulturnih prireditev,
- promocija storitev.

2. Izdelava gradiva v prilagojenih tehnikah:

- reproduciranje in prilagajanje gradiva v formate, prilagojene slepim in slabovidnim ter osebam z motnjami branja,
- distribucija gradiva končnim uporabnikom in knjižnicam,
- trajno hranjenje gradiva, posnetega/reproduciranega v tehnikah prilagojenih za slepe,
- zagotavljanje učbenikov in študijskega gradiva za izobraževanje slepih in slabovidnih ter oseb z zmanjšano zmožnostjo branja na vseh stopnjah izobraževanja,
- zagotavljanje dostopa do tiflopedagoške literature okoljem, v katerih se pojavljajo slepi in slabovidni ter osebe z zmanjšano zmožnostjo branja.

3. Izgradnja digitalne knjižnice in skrb za implementacijo novih tehnoloških rešitev:

- zbiranje elektronskih publikacij, digitalizacija analognih publikacij in obdelava gradiva,
- vzpostavitev in vzdrževanje repozitorija za dolgotrajno hranjenje publikacij v digitalni obliki,
- spremljanje, implementacija in promocija novih tehnologij za reproduciranje gradiva v tehnikah, dostopnih za slepe, slabovidne in za osebe z motnjami branja,
- usposabljanje uporabnikov knjižnice za uporabo novih tehnologij,

- zagotavljanje in spoštovanje ustreznih avtorskopравnih rešitev pri digitalizaciji gradiva za potrebe uporabnikov knjižnice.
4. Izvajanje nalog centra za koordinacijo in razvoj knjižničnih storitev za slepe in slabovidne ter za osebe z motnjami branja:
- koordinacija izvajanja storitev za slepe in slabovidne ter osebe z motnjami branja v sistemu javnih knjižnic,
 - spremljanje in uvajanje novosti za izdelavo in distribucijo publikacij v slepim in slabovidnim prilagojenim tehnikah,
 - svetovanje knjižnicam, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo, v zvezi s storitvami za slepe, slabovidne ter za osebe z motnjami branja,
 - zastopanje interesov slepih, slabovidnih in uporabnikov z motnjami branja za lažje dostopanje do publikacij in informacij v dogovorih z založniki in javnimi oblastmi,
 - skrb za implementacijo zakonskih rešitev, ki bodo slepim, slabovidnim in osebam z zmanjšano zmožnostjo branja zagotavljale ustrezne knjižnične storitve ter jim omogočale enakopraven dostop do publikacij in informacij.

11.7 Predlog realizacije

- 2010, september-december: predstavitev koncepta nacionalne knjižnice za slepe deležnikom, predvsem pristojnim ministrstvom (nosilec ZDSSS),
- 2011: izdelava podrobnega elaborata o osrednji/nacionalni knjižnici za slepe, pridobivanje finančnih sredstev, koordinacija in administrativna podpora (nosilec NUK – v primeru, če bodo zagotovljena finančna sredstva za izvedbo teh nalog),
- 2011, september: ustanovitev javnega zavoda nacionalne knjižnice za slepe.

12 VIRI IN LITERATURA

12.1 Navedeni viri

1. *Access to libraries for persons with disabilities – checklist*. (2005). The Hague: IFLA Headquarters. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-89e.pdf>.
2. Amon, A. in Medic M. (2000). *Uporabniki s posebnimi potrebami v splošnih knjižnicah Dolenjske in Posavja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
3. *Audio biblioteka za slijepe*. (2008). Podgorica: Pobjeda online. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.pobjeda.co.me/citanje.php?datum=2008-03-01&id=136526>.
4. *Authoring tool accessibility guidelines (ATAG)*. (2008). Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.w3.org/WAI/intro/ataq.php>.
5. Badurina, B., Dragija Ivanović, M., Gabriel, D-M., Golub, K., Lazić, N., in Ravnić, R. (2001). Digital collection for blind and visually impaired people (DLB). V *The Internet: ethics and legal issues & Information services - practice and research*, LIDA 2001 Dubrovnik, Croatia, 23-27.5. 2001. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strain: <http://www.ffzg.hr/infoz/lida/lida2001/present/golub.ppt>.
6. *Bekendtgørelse af lov om ophavsret*. (2006). København: Civilstyrelsen. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=12014>.
7. *Braille preservation and salvage guidelines*. (2003). Washington: LC/NLS. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.loc.gov/nls/technical/circulars/braillepreservationguidelines.html>.
8. Brophy, P. in Craven J. (2007). Web accessibilty. *Library Trends*, 55 (4), 950-972.
9. *Canadian guidelines on library and information services for people with disabilities*. (1997). Ottawa: CLA. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=Position_Statements&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=4065.

10. *Canadian guidelines on library and information services for older adults*. (2002). Ottawa: CLA. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=Position_Statements&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=3029.
11. *Copyright, designs and patents act*. (1988). Newport: Intellectual property office. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.ipo.gov.uk/cdpact1988.pdf>.
12. *Copyright act 1912*. (2005). Amsterdam: Institute for information law. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.ivir.nl/legislation/nl/copyrightact.html>.
13. *Copyright act*. (2010). Ottawa: Minister of Justice. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://laws.justice.gc.ca/PDF/Statute/C/C-42.pdf>.
14. *Copyright and related rights act (Ireland)*. (2000). Geneva: World intellectual property organization. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: http://www.wipo.int/clea/en/text_html.jsp?lang=en&id=2360.
15. *Copyright amendment act*. (2006). Canberra: Commonwealth of Australia. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.comlaw.gov.au/comlaw/Legislation/Act1.nsf/0/C8E557D7AAAED1F2CA257242000CE35D?OpenDocument>.
16. *Copyright law of the United States of America*. (2009). Washington DC: U.S. Copyright office. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.copyright.gov/title17/>.
17. Čučnik, T. (2002, 6. marec). Ali veste, kako brati brajlico. *Večer*, 58, str. 18.
18. Čučnik, T. (2003, 11. november). Razstava del slepih in slabovidnih. *Večer*, 59, str. 18.
19. D. V. (2009, 18. februar). Čutim, vidim, zmorem. *Delo*, 51, str. 8.
20. Delin, A., et al. (2003-2004). *Disability portfolio: guide 1- 12*. Birmingham: MLA. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: http://www.mla.gov.uk/what/support/toolkits/libraries_disability/find_out_about_disability.
21. *Det Danske Punktskriftsnævns. Temadag om punktskriftsproduktion*. (2008). København: Dansk Blindesamfund. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani:

<http://www.dkblind.dk/indsats/kultur-fritid/punktskrift/punktskriftnaevn/notat-temadag>.

22. Detela, J. (2007, 12. junij). Računalnik s prilagoditvami za slepe in slabovidne. *Večer*, 63, str. 23.
23. Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi. (2001). *Uradni list EU*, št. 167.
24. *Disability act – Ireland*. (2005). Dublin: Government of Ireland. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani:
<http://www.irishstatutebook.ie/2005/en/act/pub/0014/index.html>.
25. Dolgan-Petrič, M. (2007a). *Delo z uporabniki z disleksijo: [prosojnice]*. Pridobljeno 12. 11. 2009 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/izobrazevanje/2007/Dolgan_delavnicaNUK_disleks_nov2007.ppt.
26. Dolgan-Petrič, M. (2007b). *Delo s slepimi in slabovidnimi: mednarodna priporočila: [prosojnice]*. Pridobljeno 12. 11. 2009 s spletne strani:
http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/izobrazevanje/2007/Dolgan_delavnicaNUK_slepi_nov2007.ppt.
27. Dolgan-Petrič, M. (2007c). *Delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki: knjižnične storitve: [prosojnice]*. Pridobljeno 12. 11. 2009 s spletne strani:
http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/izobrazevanje/2007/Dolgan_delavnicaNUK_UPP_NOV2007.ppt.
28. *Equal status act – Ireland*. (2000). Dublin: Government of Ireland. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani:
<http://www.irishstatutebook.ie/2000/en/act/pub/0008/index.html>.
29. *Fulfilling the promise: report of the task force on access to information for print-disabled Canadians*. (2000-2009). Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani:
<http://www.collectionscanada.gc.ca/accessinfo/005003-4300-e.html>.
30. *Funding and governance of library and information services for visually impaired people: international case studies*. (2007). The Hague : International Federation of Library Associations and Institutions, Libraries for the Blind Section, Pridobljeno 12. 12. 2009 s spletnih strani:

- <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/FGpart1.htm>,
<http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/FGpart2.htm>,
<http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/FGpart3.htm>.
31. *Glasgowska deklaracija o knjižnicah, informacijskih storitvah in intelektualni svobodi*. (2002). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/glasgowska_deklaracija.asp.
 32. Griljc, M. (1999). *Funkcionalno ovirani uporabniki visokošolskih knjižnic*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
 33. Golob, M. in Jakopič, B. (1989). Problemi knjižnic in knjižničnega gradiva za slepe in slabovidne, slušno in drugače prizadete uporabnike. *Knjižnica*, 33 (3-4), 91-96.
 34. Guibault, L., et al. (2005). *Study on the implementation and effect in Member States' laws of Directive 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society*. Amsterdam: Institute for Information Law. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/studies/studies_en.htm.
 35. *Guidelines for library service to braille users*. (1998). The Hague: IFLA. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/guide.htm>.
 36. *Guidance notes on working with customers who have disabilities*. (2003). Birmingham: MLA. Pridobljeno s spletne strani: http://www.mla.gov.uk/what/support/toolkits/libraries_disability/further_sources_support.
 37. *Guidelines on how to make the use of PowerPoint and other visual presentations accessible to audience members who have a vision or print impairment*. (2007). Toronto: World Blind Union. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletni strani <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/wbu-visual-presentations-guidelines.pdf>.
 38. *Guidelines on library standards for people with disabilities*. (1998). Canberra: ALIA. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: http://www.alia.org.au/policies/disability_standards.html.

39. Hanc, M. (2008, 29. maj). Kranjska knjižnica odprla kotiček za slabovidne. *Delo*, 50, str. 6.
40. Hanuš, B. (2005, 1. junij). Kako knjižničarji spodbujajo branje? *Delo*, 47, str. 13.
41. IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah. (1995). *Knjižničarske novice*, 5 (3), 3 str.
42. Irvall, B. in Skat Nielsen, G. (2005). *Access to libraries for persons with disabilities - checklist*. The Hague: IFLA. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: <http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-89e.pdf>.
43. *Issues and myths about library services for Canadians with a print disability*. (2009). Toronto: CNIB. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.cnib.ca/en/services/library/advocacy/publications/issues-myths.aspx#q04>.
44. Jaklič, T. (2010, 28. januar). V Mestni knjižnici Ljubljana slovenske avtorje berejo napredno. *Delo*, 52, str. 15.
45. K. R. (2005, 4. januar). Kulturama. *Delo*, 47, str. 9.
46. Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb G. (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. *Knjižnica*, 53 (3-4), 1–374.
47. Kakovostno preživljanje prostega časa: splošna knjižnična pravica [»Novomeška deklaracija«]. (2005). *Knjižničarske novice*, 15 (10), 2 str. Dostopno tudi na: <http://www.nuk.uni-lj.si/knjiznicarskenovice/pdf/oktober2005-priloga1.pdf>.
48. *Katalog tehničnih pripomočkov slepih in slabovidnih*. (2010). Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: http://www.zveza-slepih.si/index.php?naslov=katalog_tp.
49. Kavanagh, R. in Christensen Sköld, B. (ur.). 2010. *Knjižnice za slepe v informacijski dobi: smernice za razvoj*. Ljubljana: ZBDS. (v tisku, prevod T. Bešter, izv. izd. *Libraries for the Blind in the Information Age - Guidelines for development*, 2005, dostopno na spletni strani: <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/Profrep86.pdf>).
50. Kitchel, J. E. (2004). *Large print: guidelines for optimal readability and APHont™ a font for low vision*. Louisville: American Printing House for the Blind. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.aph.org/edresearch/lpguide.htm>.

51. Kivihall, M. (2008). *The Estonian library for the blind*. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.epr.ee/files/Zagrebi.doc>.
52. Kivihall, M. (2009). *The on-demand lending of audio books – recent innovation at the Estonian library for the blind*. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.epr.ee/files/Helsingi.doc>.
53. Konečnik Vidmar, N. (2009, 22. julij). Knjižnica dostopna slepim in slabovidnim. *Večer*, 65, str. 17.
54. *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*. (2008). Stockholm: Regeringskansliets rättsdatabaser. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.notisum.se/rnp/sls/fakta/a9600729.htm>.
55. *Library and information services for people with a disability*. (2009). Canberra: ALIA. Pridobljeno 20. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.alia.org.au/policies/disabilities.html>.
56. *Library services policy*. (2008). Melbourne: Blind Citizens Australia. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.bca.org.au/libservpolicy.htm>.
57. *Loi fédérale sur le droit d'auteur et les droits voisins*. (2008). Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani: <http://www.admin.ch/ch/f/rs/2/231.1.fr.pdf>.
58. Mager, I. (1997, 17. november). Kaj knjižnica lahko ponudi. *Dnevnik*, 47, str. 11.
59. Mager, I. (1999, 24. maj). Ponudba, ki ne bo v napoto. *Dnevnik*, 49, str. 11.
60. Martinović, A. (2009). Biblioteka za slijepe Crne Gore: univerzalno funkcionalni projekt. *Prosvetni rad*, 17-18. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: http://www.prosvjetnirad.co.me/broj17-18_09g/34.htm.
61. *Merila in standardi za organizacijo in delovanje specialnih knjižnic (osnutek)*. (2000). Ljubljana: Ministrstvo za znanost in tehnologijo.
62. Mikanović, I. (2009). Razgovarali smo s dobitnicama nagrada Zaklade Dr. Ljerke Markić-Čučuković. *Novosti*, 43. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: http://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/93?session_id=c0b648cbd7c7487002370857a465a518.
63. Narodna in univerzitetna knjižnica. (2010a). *Zaključeni tuji projekti*. Pridobljeno 30. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/nuk1.asp?id=181759279>.

64. Narodna in univerzitetna knjižnica. (2010b). *Zaključeni domači projekti*. Pridobljeno 30. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/nuk1.asp?id=177840822>.
65. Nielsen, G. S. in Irvall, B. (2007). *Smernice za knjižnične storitve za osebe z disleksijo*. Ljubljana: ZBDS.
66. *NLS collection building policy*. (2009). Washington DC: NLS. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.loc.gov/nls/aboutcolls.html>.
67. Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice. (1987). *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, 6 (28), 70-78.
68. *Population and vital statistics report: series A*. (2010). New York: United Nations, Statistics Division. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats>.
69. Obranovič, S. (2005). *Analiza dostopnosti splošnih knjižnic invalidom in otrokom – rezultati in komentar*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 30. 1. 2010 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/SPLOSNE_KNJIZNICE-komentar.pdf.
70. Obranovič, S. (2006). *Analiza dostopnosti specialnih knjižnic otrokom in invalidom – rezultati in komentar*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 30. 1. 2010 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/SPECIALNE_KNJIZNICE-komentar-koncno.pdf.
71. *Opening the book: a strategy for a national network for equitable library service for Canadians with print disabilities*. (2005). Ottawa: CLA. Pridobljeno 2. 3. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=News_Item_Documents&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=3463.
72. Owen, D. (2007). Sharing a vision to improve library service for visually impaired people in the United Kingdom. *Library Trends*, 55 (4), 809-829.
73. Oosting, M. (2007). The Press made accessible on the Internet thanks to Anderslezen. V *Proceedings of the First European e-Accessibility Forum*:

- Accessible on-line services, a benefit for all, 29th January.* Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani:
<http://inova.snv.jussieu.fr/evenements/colloques/colloques/article.php?c=45&l=en&a=60>.
74. *Osnutek standardov za šolske knjižnice.* (1988). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
75. Osrednja knjižnica Kranj. (2008). *Letno poročilo 2007.* Pridobljeno 30.1.2010 s spletne strani:
<http://www.kr.sik.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=343&Action=2&UserID=0&SessionID=479307&NavigationID=634>.
76. Osrednja knjižnica Kranj. (2009). *Letno poročilo 2008.* Pridobljeno 30.1.2010 s spletne strani:
<http://www.kr.sik.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=422&Action=2&UserID=0&SessionID=434245&NavigationID=829>.
77. Policy on services for people with disabilities. (2005). V *Revised standards and guidelines of service for the Library of Congress network of libraries for the blind and physically handicapped.* (str. 53-56). Chicago: Association of specialized and cooperative library agencies; ALA.
78. Possing, G. (2008, 7. oktober). Zbirajo sredstva za nakup elektronske lupe. *Večer*, 64, str. 21.
79. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah. (2003). *Uradni list RS*, št. 88.
80. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
81. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2008). *Uradni list RS*, št. 70.
82. Premšak, M. (2004, 21. april). Zvočne knjige za slepe in slabovidne. *Večer*, 60, str. 17.
83. *Print disability and postal concessions for the blind review report.* (2003). Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani:
http://www.facs.gov.au/sa/disability/pubs/policy/Documents/blind_review_report/01.htm.

84. *Print disability services*. (2009). Canberra: Commonwealth of Australia.
Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani:
<http://www.fahcsia.gov.au/sa/disability/progserv/people/Pages/PrintDisabilityServices.aspx>.
85. Prodnik, J. (2009, 24. april). Slepí in slabovidni lažje do knjig. *Večer*, 65, str. 22.
86. Rathje, B. D.; McGrory, M.; Pollitt, C. in Voutilainen, P. (2005). *Designing and building integrated digital library systems – guidelines*. The Hague: IFLA.
Pridobljeno 12. 12. 2009 s spletne strani: <http://www.ifla.org/en/publications/ifla-professional-reports-90>.
87. Republic of Estonia Copyright Act. (1999). Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani:
<http://www.esis.ee/legislation/copyright.pdf>.
88. Resnikoff, S., Pascolini, D., Etya'ale, E., Kocur, I., Pararajasegaram, R., Pokharel, G. P. in Mariotti, S. P. (2004). Global data on visual impairment in the year 2002. *Bulletin of the World Health Organization*, 82 (11), 844-851.
89. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007 (ReNPK0407). (2004). *Uradni list RS*, št. 28.
90. Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (ReNPK0811). (2008). *Uradni list RS*, št. 35.
91. *Revised standards and guidelines of service for the Library of congress network of libraries for the blind and physically handicapped*. (2005). Chicago: Association of Specialized and Cooperative Library Agencies, American Library Association.
92. Ross, J. W. (2007). Libraries for the blind as accessible content publishers: copyright and related issues. *Libray Trends*, 55 (4), 879-916.
93. *Slovenske knjižnice v številkah. Splošne knjižnice: poročilo za leto 2007*. (2008). Ljubljana: NUK. Dostopno tudi na spletni strani: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/kvs.php>.
94. *Slovenske knjižnice v številkah. Splošne knjižnice: poročilo za leto 2008*. (2009). Ljubljana: NUK. Dostopno tudi na spletni strani: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/kvs.php>.
95. *Smernice za lažje berljivo gradivo*. (2007). Ljubljana: ZBDS.

96. Smernice za knjižnične programe opismenjevanja: nekaj praktičnih predlogov. (2007). V *Smernice za lažje berljivo gradivo* (str. 35-46). Ljubljana: ZBDS.
97. *Specifications for the digital talking book*. ANSI/NISO Z39.86-2002. (2002). Baltimore: NISO. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.niso.org/workrooms/daisy/Z39-86-2002.html>.
98. *Standards for disability information and advice provision in Scotland*. (2007). Glasgow: SAIF. Pridobljeno s spletne strani <http://www.saifscotland.org.uk/stancontents.php>.
99. *Statistics by country for vision impairment*. (2004). Golden: Health Grades. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: http://www.cureresearch.com/v/vision_impairments/stats-country.htm.
100. *Sweden: education - article 24*. (2010). Paris: EBU. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.euroblind.org/convention/SW/concepts-24.htm#4>.
101. Tank, E. in Frederiksen, C. (2007). The DAISY standard: entering the global virtual library. *Library Trends*, 55 (4), 932-949.
102. *Web content accessibility guidelines (WCAG)*. (2008). Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.w3.org/WAI/intro/wcag>.
103. *User agent accessibility guidelines (UAAG)*. (2005). Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.w3.org/WAI/intro/uaag.php>.
104. Vrbnjak, T. (2005, 22. april). Izšel je priročnik za slepe in slabovidne. *Večer*, 61, str. 17.
105. Zakon o knjižničarstvu. (1982). *Uradni list SRS*, št. 27.
106. Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
107. Zakon o avtorskom pravu i srodnim pravima. (2003). *Narodne novine*, 167. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html>.
108. Zákon o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom - autorský zákon. (2003). *Zbierka zákonov*, 618, str. 5954-5974. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani:

<http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=17625&FileName=03-z618&Rocnik=2003&AspxAutoDetectCookieSupport=1>.

109. Zakon o avtorskim in srodnim pravima. (2004). *Službeni list SCG*, br. 61.
Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani:
<http://www.pks.rs/Portals/0/privredaSrbije/audiovizuelni/ZAKONOAutorskimSrodnimPravima.pdf>.
110. Zeni Bešter, J. (2007). Gradivo in storitve za slepe in slabovidne uporabnike v slovenskih splošnih knjižnicah. V M. Ambrožič (Ur.), *Knjižnice za prihodnost: strokovno posvetovanje ZBDS* (str. 311-323). Ljubljana: ZBDS.

12.2 Druga uporabljena literatura

1. Ahmed, S. T. et al. (2009). Topic development pattern analysis-based adaptation of information spaces. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 15 (1), 73-96.
2. Atkinson, M. T. in Dhiensa, J. (2007). Improving library services to people with print disabilities: the role of technology in public libraries. V C. Deines-Jones (Ur.), *Improving library services to people with disabilities* (str. 1-20). Oxford: Chandos.
3. Carey, K. (2007). Library services to people with special needs: a discussion of blind as an exemplar. V C. Deines-Jones (Ur.), *Improving library services to people with disabilities* (str. 21-43). Oxford: Chandos.
4. Crews, K. (2008). *Study on copyright limitations and exceptions for libraries and archives*. Geneva: WIPO. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani:
http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192.
5. CSS. (2008). *Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka*. Pridobljeno 30.1.2010 s spletne strani: <http://www.css-sl.si>.
6. CureResearch. (2007). *Statistics by country for vision impairment*. Pridobljeno 8.5.2009 s spletne strani:
http://www.cureresearch.com/v/vision_impairment/stats-country.htm.
7. deVilliers, P. J. A.; Shumaker, D. E. (1982). International exchange of bibliographic information on materials F/T blind and physically handicapped. V B. E. Massis

- (Ur.), *Library services for the blind and physically handicapped: an international approach*. Vol. 2 (str. 94-110). München; London; Paris: Saur.
8. Dolgan-Petrič, M. (2008). Osebam s posebnimi potrebami prijazne knjižnice. *Šolska knjižnica*, 18 (3-4), 88-98.
 9. Frajtag, S. (2004). Usluge za osebe s posebnim potrebama i Hrvatska knjižnica za slijepe. V T. Pavičić in J. Slobodana (Ur.), *Hrvatske narodne knjižnice u svjetlu IFLA-nih smjernica. 1. savjetovanje za narodne knjižnice u RH, Split, 2-3. Lipnja 2003* (str. 64-70). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
 10. Gargano, C. (2008). Visually impaired gain greater access to digital information with the DAISY digital talking book. *EContent*, 31 (6), 16-17.
 11. Golob, M. (1981). Knjižnica v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. *Knjižnica*, 25 (1-4), 221-223.
 12. Golob, M. (1988). Knjižnica v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, njen razvoj in dejavnosti. *Knjižnica*, 32 (3-4), 107-123.
 13. Harris, R. (2008). ARACU at Oxford: testing techniques approaches and equipment for assistive technology. *Multimedia Information & Technology*, 34 (1), 29-32.
 14. Héber, F. (1979). Copyright and library service for the blind. V F. K. Cycle (Ur.), *Library services for the blind and physically handicapped: an international approach: key papers presented at the IFLA conference 1978, Štrbské Pleso, ČSSR* (str. 29-37). München; London; Paris: Saur.
 15. Hyder, E. (2008). Play it by ear. *Public Library Journal*, 23 (2), 16-18.
 16. Knjižnica Domžale. (2010). *Knjižnica na obisku*. Pridobljeno 10. 5. 2010 s spletne strani: <http://www.knjiznica-domzale.si/slovenski/za-uporabnike-s-posebnimi-potrebami/knjiznica-na-obisku.aspx>.
 17. Knjižnica dr. Toneta Prenarja Tržič. (2010). *Koledar prireditev*. Pridobljeno 10. 5. 2010 s spletne strani http://www.dbl-drustvo.si/knjiznica-trzic/koledar_prireditev.html#slepi.

18. Knjižnica Dravograd. (2010). *Beremo vam*. Pridobljeno 10. 5. 2010 s spletne strani:
http://www.knjiznica.dravograd.net/vpisi/news/news_item.asp?NewsID=24.
19. Knjižnica Radlje ob Dravi. (2009). *Prireditve v Knjižnici Radlje v januarju 2009*. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.knjiznica-radjlje.si/Portals/0/Slike%20knji%C5%BEnica/PRIREDTVJE-januar%202009.pdf>.
20. Kouroupetroglou, C. (2008). Analysis of navigation behaviour of blind users using browsing shortcuts. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 14 (2), 199-228.
21. Kurnjek, B. (2001). *Razvoj in pomen knjižnice Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FF, Oddelek za bibliotekarstvo.
22. Kwak, S-J. in Bae, K-J. (2009). Ubiquitous library usability test for the improvement of information access for the blind. *The Electronic Library*, 27 (4), 623-639.
23. Ločniškar-Fidler, M. (2001). Zapisi na zvočnih kasetah. *Šolska knjižnica*, 11 (2), 74-81.
24. Massis, B. E. (Ur.). *Library services for the blind and physically handicapped: an international approach*. Vol. 2. München; London; Paris: Saur.
25. Mathewws, D. A. (1994). Services to handicapped. V W. A. Wiegand in D. G. Davis (Ur.), *Encyclopedia of library history* (str. 253-255). New York; London: Garland.
26. Medobčinska splošna knjižnica Žalec. (2005). *Branje ljudem s posebnimi potrebami*. Pridobljeno 10. 5. 2010 s spletne strani:
http://www.zal.sik.si/Branje_ljudem.html.
27. Mestna knjižnica Ljubljana. (2010). *Knjižnica Otona Župančiča*. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani <http://www.mkjlj.si/index.php/enote-center>.
28. Murn, T. (1995). Knjižnica Srednje šole Centra slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, Škofja Loka. V A. Florjančič in T. Lunder (Ur.), *Knjižnice na Škofjeloškem: jubilejni zbornik od 50-letnici Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka* (str. 209-211). Škofja Loka: Knjižnica Ivana Tavčarja.

29. Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide. *Uradni list RS*, št. 113.
30. Nomura, M. in Yamada, M. (2000). *International directory of libraries for the blind*. 4th ed. München: Saur. Dostopno tudi na spletni strani <http://ifla.jsrpd.jp/>.
31. Power, R. in LeBeau, C. (2009). How well do academic library web sites address the needs of database users with visual disabilities? *Reference Librarian*, 50 (1), 55-72.
32. Rossman, L. in Durivage, C. A. (2009). Infoeyes information service: a virtual reference service for print-impaired individuals. *Reference Librarian*, 50 (1), 73-84.
33. Shumaker, D. (1979). International standards for cataloging materials for the blind and handicapped. V F. K. Cycle (Ur.), *Library services for the blind and physically handicapped: an international approach: key papers presented at the IFLA conference 1978, Štrbské Pleso, ČSSR* (str. 86-100). München; London; Paris: Saur.
34. Shauder D. E. in Cram, M. D. (1977). *Libraries for the blind: an international study of policies and practices*. Stevenage: Peregrinus.
35. Skabernè, M. (1919) *Skrb za slepce: s 13 slikami*. V Ljubljani: Društvo Dobrodelnost, 1919.
36. Smernice za knjižnične storitve za uporabnike, ki berejo Braillovo pisavo. (2010). V Kavanagh, R. in Christensen Sköld, B. (Ur.), *Knjižnice za slepe v informacijski dobi: smernice za razvoj*. Ljubljana: ZBDS. (v tisku).
37. *Splošne knjižnice*. (2002). *IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice*. Ljubljana: NUK.
38. *Standardi za javne knjižnice*. (1975). Ljubljana: NUK.
39. Sterle, D. (1998). Slepí in branje. V S. Novljan (Ur.), *Branje – skrb nas vseh: 2. strokovno posvetovanje Bralnega društva Slovenije, Ljubljana, 21. in 22. November 1997* (str. 185-191). Ljubljana: Bralno društvo Slovenije.

40. Sullivan, J. (2007). *Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired*. Geneva: WIPO. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696.
41. *That all my read: library services for blind and physically handicapped people*. (1983). Washington: National library service for the blind and physically handicapped, The Library of Congress.
42. Thiele, P. E. (1979). Formats in non-print media for the blind and visually handicapped. V F. K. Cycle (Ur.), *Library services for the blind and physically handicapped: an international approach: key papers presented at the IFLA conference 1978, Štrbské Pleso, ČSSR* (str. 11-28). München, London; Paris: Saur.
43. Tucker, R. N. (2007). Library and resource center facilities for visually and print impaired people in developing countries. *Library Trends*, 55 (4), 847-863.
44. Wraber, T. (1998). Branje slepih in slabovidnih ljudi. V S. Novljan (Ur.), *Branje – skrb nas vseh, 2. strokovno posvetovanje Bralnega društva Slovenije, Ljubljana, 21. in 22. November 1997* (str. 177-184). Ljubljana: Bralno društvo Slovenije.
45. *Zavod za slepo in slabovidno mladino*. (1999). Pridobljeno 30. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.zssm-lj.si/si>.

13 PRILOGE

Priloga 1: Spremni dopis vprašalniku

Dear Sir or Madam,

The Union of the Blind and Partially Sighted of Slovenia and National and University Library of Slovenia are launching a study which will help to develop the library for blind and partially sighted and its services in Slovenia. We would like to find out the current state and organization of libraries for the visually impaired in Europe. To be able to collect data we have compiled a questionnaire for member organizations of the European Blind Union (EBU).

We are enclosing the questionnaire with 31 questions (in the attachment). We kindly ask you to fill in the questionnaire and return it by Nov, 22nd 2009 to the following e-mail: zdsss@zveza-slepih.si.

The results of the survey will be used and published in a study titled »Establishing the status of libraries for the blind and partially sighted in the Slovenian library system«, which will be concluded by March 2010.

Should you have any questions relating to the study or the questionnaire itself, please contact: Ms. Barbara Cufer, Program Manager, Union of the Blind and Partially Sighted of Slovenia, +386 1 47 00 211, Barbara.cufer@zveza-slepi.si .

Thank you very much for your cooperation!

Azra Serazin
Secretary General

Tomaz Wraber
President

Priloga 2: Vprašalnik

Questionnaire

I. INFORMATION ON ACCESSIBILITY OF PUBLICATIONS AND INFORMATION AND ORGANIZATION OF THE LIBRARIES FOR THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED IN YOUR COUNTRY

1. Country:
2. Number of people with visual impairment (if no official data is available, please give an estimate):
3. Please briefly describe the current state of the availability or accessibility of information and publications for the blind and partially sighted in your country (copyright, access to government or other public documents, electronic sources and information on the world wide web). Please list the most important documents, acts or regulations.
4. Is there a national library for the blind and partially sighted in your country?
 - a) yes, name of the library:
 - b) no
5. How many specialized libraries for the blind and partially sighted are there in your country?
 - a) 1
 - b) 2 - 5
 - c) 6-10
 - d) more than 10 (please indicate how many):
6. How many subscribers (users) use library/libraries for the blind and partially sighted?
 - a) less than 1.000
 - b) from 1.000 to 3.000

- c) from 3.001 to 5.000
- d) from 5.001 to 10.000
- e) more than 10.000 (please indicate how many):

7. Please briefly describe the current state on how specialized libraries for the blind and partially sighted are organized in your country. Please list also the relevant legal acts.

8. Do other types of libraries (national, general, school, academic and research libraries, etc.) in your country offer library materials and library services for the blind and partially sighted.

- a) yes
- b) no (please continue with question number 10)

9. Please briefly describe the organization of services for the blind and partially sighted in other types of libraries. Please list also any legal acts or documents which enable or support such services.

10. Are there any other kinds of institution or national programmes which provide library services for the blind and partially sighted.

- a) yes, which:
- b) no

II. INFORMATION ON YOUR ORGANIZATION

11. Name of the organization:

12. Legal status of your organization (public, private, association, union, etc.):

13. Number of members in your organization:

If you have a library as part of your organization, please continue with questions in section III.

III. INFORMATION ON THE LIBRARY WITHIN YOUR ORGANIZATION

14. Please indicate if your library has some kind of special status (independent, public, private organization, etc.):
15. How is the library funded (you can choose more than one answer and please indicate the percentage of funds for specific type of financing)?
- a) financed by the state (___ % of whole library budget)
 - b) financed by local authorities (___ % of whole library budget)
 - c) financed by subscribers/users of your organization (___ % of whole library budget)
 - d) financed by voluntary donations (___ % of whole library budget)
 - e) other (please describe)
16. What amount of funding was available for your library and how much was spent for acquiring the library material in 2008 (in EUR)?
17. How many employees does the library have and what sort of education or training do they have (2008)?
18. How do you acquire materials for your library (more than one answer is possible, please indicate the percentage of funds spent for specific type of acquisition in the year 2008)
- a) purchase (_____% of whole budget for acquisition), from who?
 - b) legat deposit (_____% of whole budget for acquisition),
 - c) donation, gift (_____% of whole budget for acquisition),
 - d) exchange with other organization and/or libraries (_____% of whole budget for acquisition),
 - e) own production (converting to Braille, recording audio books) (_____% of whole budget for acquisition),

- 19.** If the library is responsible for production (recording) of audio books, please indicate who the readers are: (if not, please continue with question number 21)
- a) professional readers
 - b) volunteers, non-professional readers
 - c) others (please indicate who):
- 20.** Which technical equipment do you use to record/produce audio books? Is the recording process followed by technical editing/production of the recordings (montage, mixing, adding music or sound effects, etc.)?
- 21.** How many items of library material does your library have (total books, periodicals, etc.)?
- 22.** How many different titles are available in Braille?
- 23.** How many different titles are available in audio format?
- 24.** In which audio formats do you offer audio books?
- 25.** Do you offer books in any other formats (not audio or Braille) such as electronic or other?
- 26.** How many subscribers/users does your library have (for the year 2008)?
- 27.** How are books distributed to users (by mail, in library circulation desk, etc.) ?
- 28.** Which kind of library materials are most commonly borrowed by users (please indicate the percentages for the year 2008):
- a) _____% audio books
 - b) _____% books in Braille:
 - c) _____% electronic books
 - d) _____% other (please describe)

29. Does your library have interlending service?

30. Is the library part of any library networks?

a) yes, which networks:

b) no

31. Do fully sighted people also have access to audio or electronic materials/books?

Thank you for taking the time to complete this survey. If you would like to put any additional information or comments, please feel free to write them below.

Priloga 3: Rezultati anketiranja društev slepih in slabovidnih članic Evropske zveze slepih in slabovidnih

Na tem mestu predstavljamo rezultate, ki smo jih pridobili z vprašalnikom (Priloga 2). Prejeli smo 7 izpolnjenih vprašalnikov, in sicer iz sledečih društev:

- Pancyprian Organization of the Blind (Ciper),
- Union of the Blind of Montenegro (Črna Gora),
- Dansk Blindesamfund (Danska),
- Estonian Federation of the Blind (Estonija),
- National Council for the Blind of Ireland (Irska),
- Slovak Blind and Partially Sighted Union (Slovaška),
- Swiss Union of the Blind (Švica).

1. CIPER: V državi je registriranih 3.100 slepih in slabovidnih. Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah vključuje avtorskopravne izjeme. Posledično lahko knjižnice producirajo gradivo v alternativnem formatu, vendar ne sme biti prevedeno ali distribuirano v komercialne namene.

Država nima posebnega, nacionalnega programa, ki bi zagotavljal knjižnične storitve za slepe in slabovidne. Čeprav Ciper nima nacionalne knjižnice za slepe in slabovidne, ima 2-5 specializiranih knjižnic, med katerimi po pomenu izstopa visokošolska knjižnica Univerze Ciper. Te knjižnice smejo gradivo posredovati le osebam s posebnimi potrebami.

Pancyprian Organization of the Blind je društvo, ki ima status nevladne organizacije, vanj pa je včlanjenih 1.300 slepih in slabovidnih. V okviru društva deluje knjižnica, ki ima status oddelka in je 100 % financirana z dobrodelnimi prispevki. Ima 2 zaposlena, eden ima visokošolsko izobrazbo, drugi srednješolsko ter 15 let delovnih izkušenj na področju knjižničarstva. V letu 2008 je bilo 30.000 EUR od 70.000 EUR vsega prihodka porabljenih za nabavo knjižničnega gradiva. V letu 2008 so polovico gradiva dobili z zameno z drugimi knjižnicami, polovico sredstev pa so porabili za lastno produkcijo gradiva. Knjižnični fond obsega 15.000 naslovov knjig in 30

naslovov časopisja v različnih jezikih. Od tega je 500 naslovov v brajici in 10.000 v avdio formatu (kasete, MP3, DAISY), v fondu imajo tudi elektronske knjige.

Knjižnične storitve so namenjene le slepim in slabovidnim, drugi uporabniki nimajo dostopa do zvočnih in elektronskih knjig. V knjižnico je včlanjenih približno 250 uporabnikov. Med gradivom, ki so si ga izposodili v letu 2008, je bilo 80 % zvočnih knjig, 15 % knjig v brajici in 5 % elektronskih knjig. Knjižnica izvaja tudi medknjižnično izposajo, vendar pa formalno ni vključena v nobeno knjižnično mrežo.

Pancyprian Organization of the Blind producira v brajico vse uradne dokumente glede zaposlovanja, ki jih objavlja Ministrstvo za delo in socialno zavarovanje. Za produkcijo gradiva imajo najete profesionalne bralce in prostovoljce; uporabljajo različno strojno in programsko opremo (Adobe audition, Plectalk Yes!).

2. ČRNA GORA: Država ima registriranih 1.100 slepih in slabovidnih oseb. Imajo nacionalno knjižnico, Library for the Blind of Montenegro, ki je edina specialna knjižnica za slepe in slabovidne v državi. Ima status javne ustanove. Ustanovila jo je vlada leta 2006, financira jo Ministrstvo za kulturo. Ima manj kot 1.000 uporabnikov.

Črna gora nima drugih ustanov in nacionalnih programov, ki bi zagotavljale knjižnične storitve za slepe in slabovidne. Union of Blind Montenegro ima status zveze s 1.100 člani in nima svoje lastne knjižnice.

3. DANSKA: Ima približno 50.000 slepih in slabovidnih oseb. Avtorskopravne izjeme vključujejo produkcijo vsega gradiva za izobraževanje, zaposlovanje in prosti čas, brez potrebe po pridobivanju dovoljen od imetnikov avtorskih pravic. Nacionalna knjižnica za slepe, ki deluje pod okvirjem Ministrstva za kulturo, omogoča osebam z zmanjšano zmožnostjo branja dostop do cca. 5 % gradiva vsega gradiva, izdanega v konvencionalni obliki (% je nizek zaradi finančnih in administrativnih ovir). Ni posebnega zakona glede pravic dostopnosti do informacij, obstajajo pa smernice za dostop do informacij javnih ustanov. Gradivo za izobraževanje in zaposlovanje se producira na zahtevo.

Danska ima nacionalno knjižnico NOTA, ki je naslednica DDB (<http://www.nota.nu/>), poleg tega pa ima še štiri specialne knjižnice: Syncenter Refsnaes (produkcija gradiva za osnovnošolske otroke), Virtual library, DEBBi, Christian Library in SPS (za študijsko gradivo). Syncenter Refsnaes in SPS sta v bistvu programa. Vse knjižnice imajo skupaj cca. 20.000 uporabnikov, vključno z dislektiki in drugimi uporabniki z zmanjšano zmožnostjo branja.

Danish Association of the Blind je registrirana kot zveza, ima 10.500 članov in nima svoje lastne knjižnice.

4. ESTONIJA: Ima približno 8-10.000 slepih in slabovidnih ter nacionalno knjižnico za slepe in slabovidne (The Estonian Library for the Blind), ki je oddelek Repository Library of Estonia. Financira jo in z njo upravlja Ministrstvo za kulturo.

The Estonian Library for the Blind ima status državne specialne knjižnice in je 100 % financirana iz državnega proračuna. V letu 2008 so dobili 209.317,00 EUR, od tega so več kot polovico (125.665, 00 EUR) namenili pridobivanju gradiva. 20 % sredstev je bilo porabljenih za nakup, 80 % sredstev pa so porabili za lastno produkcijo. V knjižnici je zaposlenih 11 oseb, od tega 4 z visoko in 7 s srednješolsko izobrazbo.

Knjižnica ima 12.530 izvodov gradiva, skupaj 650 naslovov v brajici in 2.350 naslovov zvočnih knjig - kasete, digitalni formati (MP3, CDA, DAISY). Nudijo tudi tipne knjige. V letu 2008 je knjižnica imela 355 uporabnikov, ki so gradivo dobili po elektronski pošti, navadni pošti ali medknjižnični izposoji. V letu 2008 so si izposodili največ zvočnih knjig (90 %), ki so jim sledile knjige v brajici (4 %) in tipne knjige (1 %). Drugi uporabniki nimajo pravice uporabljati slepim in slabovidnim prilagojenega gradiva, ki ga distribuirajo specialne knjižnice.

Knjižnica ni vključena v nobeno knjižnično mrežo na mednarodnem nivoju. Medknjižnično izposajo izvajajo v glavnem s Sankt Petersburgovo knjižnico za slepe in slabovidne.

Za produkcijo gradiva najemajo profesionalne bralce in prostovoljce. Z majem 2009 so za produkcijo zvočnih knjig DAISY začeli uporabljati programsko opremo Plectalk,

po snemanju sledi montaža in uredništvo. Zvočnemu časopisju dodajo še zvočne učinke.

V Estoniji delujeta še dve specialni knjižnici, ki sta del društev slepih in slabovidnih. Gradivo pridobivata od nacionalne knjižnice za slepe in slabovidne. Skupaj imajo manj kot 1.000 uporabnikov. Obstaja tudi ena šolska knjižnica za slepe in slabovidne, namenjena šolajočim otrokom, ki jo financira Ministrstvo za šolstvo in znanost. Splošne knjižnice imajo posebne oddelke za uporabnike s posebnimi potrebami, kar vključuje tudi slepe in slabovidne, vendar to gradivo ni posebej prilagojeno (producirano) zanje.

Estonska zveza slepih in slabovidnih nima svoje lastne knjižnice, je neprofitna organizacija in ima okrog 2.000 članov.

5. IRSKA: Respodenti so ocenili, da je na Irskem 50.000 slepih in slabovidnih oseb, le 14.000 jih je včlanjenih v National Council of the Blind Ireland (NCBI). NCBI ima status dobrotelne ustanove, v katero je vključenih 14.000 članov. Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah iz leta 2000 dovoljuje, da organizacije za slepe in slabovidne producirajo in distribuirajo gradivo le osebam, ki so registrirane kot slepe ali slabovidne. Za produkcijo gradiva NCBI ni treba pridobivati dovoljenj imetnikov avtorskih pravic, vendar to pravilo velja samo za gradivo, ki je izdano na Irskem. Zakon Disability Act zahteva, da morajo vse javne ustanove zagotoviti gradivo, če to zahteva slepa oz. slabovidna oseba.

Irska ima specialno knjižnico, s statusom nacionalne, ki deluje v okviru združenja NCBI - Library and Media Service Manager. Visokošolske knjižnice imajo organizirane storitve za slepe in slabovidne študente, šolska knjižnica v okviru St Joseph's School for the Vision Impaired pa dostavlja gradivo irskim šolam.

V knjižnico NCBI je včlanjenih nekaj več kot 3.000 uporabnikov. Ima 12 zaposlenih, glavni bibliotekar ima magisterij s področja bibliotekarstva, pomočniki pa univerzitetno stopnjo izobrazbe. Polovico sredstev za svoje delovanje knjižnica dobi od ustanove Health Service, drugo polovico pa priskrbijo iz prostovoljnih prispevkov (NCBI Charity). V letu 2008 so v NCBI knjižnici porabili 28.300,00 EUR za

dopolnjevanje knjižnične zbirke. Največ gradiva (65 %) so dobili iz donacijskih virov, pet odstotkov vrednosti pridobljenega gradiva so dobili z zameno, 20 % z nakupom, 10 % pa z lastno produkcijo.

Knjižnično zbirko predstavlja 12.000 enot, 4.000 naslovov v brajici in 7.000 naslovov zvočnih knjig (kasete, CD, DAISY). Letno izposodijo/posredujejo 25.000 enot gradiva. Uporabniki si najpogosteje izposojajo zvočne knjige (80 %), sledi gradivo v brajici (10 %) in druge oblike. V januarju 2010 načrtujejo vzpostavitev storitve dostopa do gradiva v elektronskem okolju.

Knjižnica ima vzpostavljeno medknjižnično izposajo, včlanjeni so tudi v IFLA. Zakonodaja ne dovoli izposajo gradiva drugim, neregistriranim uporabnikom.

Za lastno produkcijo gradiva običajno najamejo profesionalne bralce, imajo 5 studiev opremljenih z lastno strojno in programsko opremo.

6. SLOVAŠKA: Ima približno 20.000 slepih in slabovidnih oseb. Slovaška ustava jim zagotavlja neomejen dostop do informacij, tako kot vsem drugim državljanom. Poleg ustave jim dostop do informacij zagotavlja še zakon o knjižnicah, zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, ustanovni akt o nacionalne knjižnice za slepe in slabovidne ter National Programme of Living Conditions Development in all Living Areas for Persons for Disabilities iz leta 2001. Zakonske predpise usklajujejo z EU direktivami.

Knjižnica Matej Hrebenda Slovak Library for the Blind v Levoči je specialna knjižnica, ki deluje pod okriljem Ministrstva za kulturo. Njena glavna naloga je produkcija gradiva. Je edina nacionalna in specialna knjižnica za slepe in slabovidne, ki usmerja in letno dostavlja gradivo 30 oddelkom splošnih knjižnic. Drugih posebnih nacionalnih programov na Slovaškem ni.

Nacionalno knjižnico je ustanovilo Ministrstvo za kulturo, in sicer na podlagi Budget Rules Act in zakona o knjižničarstvu. Slednji določa tudi to, da je nacionalna knjižnica za slepe in slabovidne specialna knjižnica, ki je posebej financirana. Gre torej za javno ustanovo in ne deluje v okviru združenja, društva ali zveze slepih in slabovidnih. V knjižnici je 50 zaposlenih, od tega 11 strokovnjakov za knjižnične

storitve. Večinoma imajo srednješolsko izobrazbo, tisti ki nimajo ustrezne izobrazbe opravijo akreditiran tečaj s področja knjižničarske dejavnosti.

Delovanje knjižnice financira država (100 %). V letu 2008 so 73.000,00 EUR namenili pridobivanju gradiva. En odstotek gradiva v letu 2008 so dobili kot obvezni izvod, isti delež predstavlja nakup gradiva iz donacijskih sredstev, 98 % gradiva pa pridobijo z lastno produkcijo. Za snemanje knjig imajo najete samo profesionalne bralce, ki uporabljajo 2 opremljena studia z lastno strojno in programsko opremo. Gradivo producirajo v različnih formatih (MP3, DAISY, CD, do konca leta 2009 pa so producirali tudi zvočno gradivo na kasetah).

Knjižnični fond sestavlja 36.000 enot gradiva, 17 naslovov periodičnih publikacij, 2.250 različnih naslovov v brajici in 4.800 naslov zvočnih knjig (na CD, MP3, DAISY, WMA formatih, slednjih je zaščiten z DRM10 sistemom). Drugega gradiva v elektronski obliki nimajo.

V letu 2008 je bilo v knjižnico včlanjenih 1.500 uporabnikov, ki so dobili gradivo po elektronski pošti, navadni pošti in s fizično izposajo v knjižnici. Organizirano imajo storitev dostave preko lokalnih sostanovalcev, nacionalno in mednarodno medknjižnično izposajo, kakor tudi dostop do gradiva preko interneta. V letu 2008 so si uporabniki največkrat izposodili zvočno gradivo (50 %), sledi gradivo v brajici (20 %), serijske publikacije (20 %) in elektronske knjige (10 %).

Knjižnica je včlanjena v nacionalno mrežo specialnih knjižnic. Uporabniki, ki niso slepi ali slabovidni nimajo pravice do uporabe gradiva in storitev.

7. ŠVICA: Respodenti niso imeli na razpolago informacij za celotno Švico, poročali so le, da je v Ženevi 2.000 slepih in slabovidnih oseb. Švica nima nacionalne knjižnice, temveč nekaj specializiranih knjižnic. Predvidoma imajo vse skupaj od 1.000 do 3.000 uporabnikov. Vse knjižnice sodelujejo v švicarskem konzorciju knjižnic za osebe z zmanjšano zmožnostjo uporabe tiskanih dokumentov. V Bibliotheque Braille Romande et livre parlé iz Ženeve producirajo in nudijo gradivo v različnih jezikih.

Bibliothèque Braille Romande et livre parlé je del zasebnega društva Association pour le Bien des aveugles et malvoyants a Geneve, ki ima 50 zaposlenih, od tega 17 oseb dela v knjižnici (11 polno zaposlenih). Za svoje delovanje dobijo 40 % sredstev od države, 1 % od članarin in 59 % v obliki dobrodelnih prispevkov.

V letu 2008 so vse gradivo pridobili z nakupom. Knjižnica ima 4.000 enot zvočnih knjig (DAISY) in 4.700 enot gradiva v brajici. Uporabljajo DAISY 2.02 format, drugih elektronskih oblik nimajo. Za produkcijo gradiva najemajo bralce prostovoljce, ki uporabljajo hišne studie. V letu 2008 so imeli 670 uporabnikov, ki so jim gradivo poslali po pošti ali fizično izposodili v knjižnici. 81 % izposojenega gradiva so predstavljale zvočne knjige, 19 % pa knjige v brajici.

Vzpostavljeno imajo medknjižnično izposajo, sicer pa so člani IFLA, BIS (švicarske zveze knjižnic) in AILIS (ženevske zveze mednarodnih knjižnic in konzorcij knjižnic za osebe z zmanjšano zmožnostjo uporabe tiskanega gradiva). Drugi uporabniki nimajo pravice do uporabe zvočnih in elektronskih knjig.

Priloga 4: Naslovi društev, ki so prejela anketo

Union of the Blind in Albania
President: Tafaj SINAN
Rruga »Nikolla Lena«, Nr. 62
Tirana

Tel: +355 42 274 1727
Tel/fax: +355 4259 611
E-mail: stafaj@yahoo.com
Website: <http://www.shvsh.org.al>

Armenian Association of the Blind
President: Abel HAKOBYAN
18 Isahakyan Street
375025 Erevan
Tel: +374 1 56 0521 or 56 1973
Fax: +374 1 58 2266
E-mail: armlblind2000@yahoo.com

Osterreichischer Blinden- und
Sehbehindertenverband
Bundesgeschäftsstelle
President: Gerahrd HOLLERER
Hägelingasse 3/II Stock
1140 Wien
Tel: +43 1 9827 584 201
Fax: +43 1 9827 584 204
E-mail: office@blindenverband.at
Website: <http://www.oebsv.at>

Azerbaijan Blind and Visually Impaired
Society
President: Semiar ABDULLAYEV
Faik Yusifov Street 40
370052 Baku
Tel: +994 12 640919, +994 12 647011
E-mail: ibadbey@yahoo.com

Belarussian Association of the Visually
Handicapped
Chairman: Oleg CHEPEL
7 Amuratorskaya Street
220004 Minsk
Tel: +375 17 203 25 06
Fax: +375 17 226 6440
E-mail: typhlo-bel@mail.ru

Confédération Belge pour la Promotion
des Aveugles et Malvoyants
Co-Presidents: Emile ALENUS, Herman
CAULIER
Georges Henrilaan 278
B-1200 Brussels
Tel: +32 2 732 5324

Fax : +32 2 735 6453
E-mail: bcbs.cbpam@skynet.be

Blind Persons Association for Bosnia and
Herzegovina
Secretary General: Risto NISIC
Lukavicka cesta 2
71000 Sarajevo
Tel/Fax: +387 33 465 815
E-mail: nerm@bih.net.ba

Union of the Blind in Bulgaria
President: Vasil DOLAPCHIEV
Ul. Naicho Tzanov 172
1309 Sofia
Tel: +359 2 812 7050 (President's office),
+359 2 812 7030 (Kevork Kabzamalyan,
International Department)
Fax: +359 2 812 7049 (President's office),
+359 2 812 7029 (International
Department)
E-mails: ssb@sofianet.net,
kkevo@mail.bg,
relaxtourubb@hotmail.com (International
Department)
Skype: Kevork Kabzamalyan - UBB

Croatian Association of the Blind
President: Vojin PERIC
Draskoviceva 80/IV, P.O.B. 736
10000 Zagreb
Tel: +385 1 481 1232
Fax: +385 1 481 2507
E-mail: hrvatski-savez-slijepih@zg.htnet.hr
Website: <http://www.savez-slijepih.hr>

Pancyprian Organization of the Blind
President: Christakis NICOLAIDES
P.O. Box 23511
1684 Nicosia
Tel: +357 22 813 383
Fax: +357 22 495 395
E-mail: pot@logos.cy.net
Website: <http://www.pot-cyprus.com>

SONS, Czech Blind United
Vice-President: Vaclav POLASEK
Krakovska 21
110 00 Praha 1
Tel: +420 221 462 465
Fax: +420 221 462 461

E-mail: polasek@sons.cz
Website: <http://www.sons.cz>

Dansk Blindesamfund
President : Thorkild OLESEN
Thoravej 35
DK-2400 Copenhagen NV
Tel: +45 3814 8844
Fax: +45 3814 8800
E-mail: info@dkblind.dk
Website: <http://www.dkblind.dk>

Estonian Federation of the Blind
Chairman: Ago KIVILO
Lai 9
EE-0001 Tallinn
Tel: +372 6411 972
Fax: +372 6411 831
E-mail: pimedateliit@hotmail.ee
Website: <http://www.pimedateliit.ee>

Finnish Federation of the Visually Impaired
Head of International Affairs : Timo KUOPPALA
P.O. Box 61
00030 Iiris
Tel: +358 9 3960 41
Fax: +358 9 3960 4625
E-mail: timo.kuoppala@nkl.fi
Website: <http://www.nkl.fi>

Comité National pour la Promotion Sociale
des Aveugles et Amblyopes
President: Philippe CHAZAL
5 rue Duroc
75007 Paris
Tel: +33 1 44 49 27 17
Fax: +33 1 44 49 27 30
E-mail: presidence@cnpasaa.fr
Website: <http://www.cnpasaa.fr>

Union of the Blind in Georgia
Chairman: Revaz MAISURADZE
Bochormy Street 23
0144 Tbilisi
Tel: +995 32 790 022, Fax: +995 32 773 831
E-mail: unblge@hotmail.com

German Federation of the Blind and
Partially Sighted
President: Mrs Renate REYMANN
Rungestr. 19
10 179 Berlin
Tel: +49 30 2853 870 (main office), +49 30

2853 87120 (International Department)
Fax: +49 30 2853 8720
E-mails: info@dbsv.org,
H.Kaltwasser@dbsv.org (International
Department)
Website: <http://www.dbsv.org>

Panhellenic Association of the Blind
President: Ilias MARGIOLAS
31 Veranzerou Street
104 32 Athens
Tel: +30 210 5228 333, 5245 001, 5245
555 then dial 119 (Social Department) or
138 (International Department)
Fax: +30 210 5222 112
E-mail: pab@otenet.gr
Website: <http://www.pst.gr>

Hungarian Federation of the Blind and
Partially Sighted
President: Mr Szoke LASZLO
Hermina ut 47
H-1146 Budapest
Tel: +36 1 384 8440
Fax: +36 1 384 5028
E-mail: titkarsag@mvgysz.hu
Website: <http://www.mvgysz.hu>

The Icelandic Association of the Blind and
Partially Sighted
(Blindrafélagid)
Chairman: Kristinn HALLDOR
EINARSSON
Hamrahlid 17
IS-105 Reykjavik
Tel: +354 525 0000
Fax: +354 525 0001
E-mail: khe@blind.is
Central e-mail: blind@blind.is
Website: <http://www.blind.is>

National Council for the Blind of Ireland
Chief Executive Officer: Desmond KENNY
Whitworth Road, Drumcondra
Dublin 9
Tel: +353 1830 7033
Fax: +353 1830 7787
E-mail: info@ncbi.ie or
desmond.Kenny@ncbi.ie
Website: <http://www.ncbi.ie>

Unione Italiana Ciechi e degli Ipovedenti
ONLUS
President: Tommaso DANIELE
Via Borgognona 38

I-00187 Roma
Tel: +39 06 699 88388, +39 06 699 88375
Fax: +39 06 699 88328
E-mail: inter@uiciechi.it
Website: <http://www.uiciechi.it>
Skype: uic.international1

Kazakh Society of the Blind
Chairman: Baibulat AUBAKIROV
Micro-district Shubary 3-20
010001 Astana
Tel: +7 3172 240 873
Fax: +7 3172 241 450
E-mail: cpookos@mail.ru

Latvian Society of the Blind
President: Egons ZARINSH
14/1 Pales Street
Riga LV-1024
Tel/Fax: +371 7 532607
E-mail: LNBCV@e-apollo.lv
Website: <http://www.lnbc.lv>

Lithuanian Association of the Blind and
Visually Handicapped
President: Osvaldas PETRAUSKAS
Labdariu Street 7/11
Vilnius 2600
Tel: +370 52 624 866
Fax: +370 52 121 464
E-mail: audra@lass.lt
Website: <http://www.lass.lt>

Fondation Letzeburger
Blannevereengung
President: Roger HOFFMAN
47 rue de Luxembourg
L-7540 Bersbach/Mersch
Tel: +352 32 9031 300
Fax: +352 32 9181
E-mail: info@blannevereengung.lu
Website: <http://www.blannevereengung.lu>

Union of the Blind of the Republic of
Macedonia
President: Zarko SELKOVSKI
29th November Street, 46
91000 Skopje
Tel: +389 23 246 537
Fax: +389 23 246 536
E-mails: macuob@freemail.org.mk,
streetbond@gmail.com

Malta Society of the Blind
President: Ron COLOMBO
81 Brighella Street
St. Venera HMR 18
Tel: +356 2125 1965
Fax: +356 2123 5257
E-mail: socblindmalta@global.net.mt

Moldova Blind Union
President: Dumitru SCLIFOS
101 Columna Street
2012 Chisinau
Tel/Fax : +373 2 224116
E-mail: dcsom@mtc.md

Union of the Blind of Montenegro
Executive Director: Fadil MUCIC
President: Bozidar DENDA
PODGORICA, Njegoseva 6
Tel: +382 20 665 369; Cell (English): +382
67 802 155
Fax: +382 20 665 377
E-mails: ss-cg@t-com.me, ss-cg1@t-com.me

The Netherlands Viziris
President: Geert JOOSTEN
P.O. Box 2062
3500 GB Utrecht
Tel: +31 30 299 2878
Fax: +31 30 293 2544
E-mail: info@viziris.nl
Website: <http://www.viziris.nl>

Norwegian Association of the Blind and
Partially Sighted
(Norges Blindforbund)
Vice executive director: Arnt HOLTE
N-0308 Oslo
Tel: +47 23 21 5000
Fax: +47 23 21 5070
E-mail: Arnt.holte@blindeforbundet.no
Website: <http://www.blindeforbundet.no>

Polish Association of the Blind
President: Mrs Anna WOZNIAK-SZYMANSKA
Ul. Konwiktorska 9
00-216 Warsaw
Tel: +48 22 831 3383 (secretariat); +48 22
831 2271 (switchboard)
Fax: +48 22 635 7652
E-mail: pzn@pzn.org.pl
Website: <http://www.pzn.org.pl>

ACAPO - Associacao dos Cegos e
Ambliopes de Portugal
President: Carlos Manuel da Conceicao
LOPES
Av D Carlos I, 126, 9§
1200-651 Lisboa
Tel: +351 21 324 4500
Fax: +351 21 324 4533
E-mail: rosariocunha@acapo.pt
Website: <http://www.acapo.pt>

Romanian Association of the Blind
President: Sergiu RUBA
108 Bis Vatra Luminoasa Street
73302 Bucharest Sect. 2
Tel: +40 21 250 6525 or 6615
Fax: +40 21 250 0519
E-mails: secretariat@anvr.ro,
generalsecretary@anvr.ro,
presedinte@anvr.ro
Website: <http://www.anvr.ro>

All Russia Association of the Blind, VOS
President: Alexander NEUMYVAKIN
Novaja Plochad 14
109012 Moscow
Tel: +7 495 623 6160
Fax: +7 495 623 9149
E-mail: oms@vos.org.ru
Website: <http://www.vos.org.ru/eng>

Union of the Blind of Serbia
Main Board
President: Milan STOSIC
Knez Mihajlova 42
11000 Beograd
Tel: +381 11 3286 550 or 3286 706
Fax: +381 11 3286 722
E-mail: savezslepihsrbije@bvcom.net
Website: <http://www.savezslepih.org>

Slovak Blind and Partially Sighted Union
President: Branislav MAMOJKA
Sekulska 1
84250 Bratislava
Tel: +421 2 654 20 796
Fax: +421 2 654 20 842
E-mail: mamojka@unss.sk
Website: <http://www.unss.sk>

Organizacion Nacional de Ciegos de
España
President: Miguel CARBALLEDA PINEIRO
Calle José Ortega y Gasset 18
<http://www.mib.org.uk>

28006 Madrid
Tel: +34 91 436 5300
Fax: +34 91 436 5353
E-mails: rrii@once.es, otae@once.es
Website: <http://www.once.es>

Swedish Association of the Visually
Impaired
Synskadades Riksförbund (SRF)
President: Mrs Tiina NUMMI-
SODERGREN
Sandsborgsvagen 52
S-122 88 Enskede
Tel: +46 8 39 9000 Fax: +46 8 39 9322
E-mail: bertil.skold@srf.nu
Website: <http://www.srfriks.org>

Swiss Federation of the Blind and Visually
Impaired /
Swiss Union of the Blind
Presidents: Remo KUONEN / Frank
BUCHTER
Gutenbergstrasse 40 B
CH-3011 Berne
Tel: +41 31 390 8800
Fax: +41 31 390 8850
E-mail: marja.kaempfer@sbv-fsa.ch
Website: <http://www.sbv-fsa.ch>

Federation of the Blind of Turkey
President: Emin DEMIRCI
GMK Bulvan 32/6
Demirtepe / Ankara
Tel: +90 312 231 8243
Fax: +90 312 231 8246
E-mail: mem_dem@hotmail.com
Website: www.korlerfederasyonu.org.tr

The Ukrainian Association of the Blind
President: Vladyslav BILCHYCH
3 Pechortsyky spusk
01023 Kiev
E-mail: utos@carrier.kiev.ua

Royal National Institute of Blind People
Vice President: Lord Colin LOW, CBE MA
(Oxon)
105 Judd Street
London WC1H 9NE
Tel: +44 20 7391 2202
Fax: +44 20 7383 0508
E-mail: colin.low@mib.org.uk
Website: www.mib.org.uk